

Katoliški Obzornik.

IZDAJA

„LEONOVA DRUŽBA“.

Urejuje

dr. Aleš Ušeničnik.

Letnik VIII. — Zvezek II.

V Ljubljani, 1904.

Tiska „Katoliška Tiskarna“.

Vsebina II. zvezka.

	Stran
Neznancemu Bogu. (Dr. Aleš Ušeničnik).	
Moderno poganstvo. — Lukas Delmege. — „Svet te ne pozna“	121
Vzroki bogoneznanja. — Kultura in veda? — Spencer. —	
Agnosticism in gnoza	123
Cerkev in moderna duša. — „Reformkatolicizem“. — Kardinal	
Manning in devet ovir. — Jezuit Grisar in hiper-	
konservativizem. — Křaus in politični katolicizem. —	
„Fraze“!	130
Religiozni nihilizem pa polnost religije. — Nevednost. —	
Krivda moderne duše. — „Dobra volja!“	136
„Moralčna iluzija“ moderne duše. — Jörgensenova samo-	
izpoved. — „Humbug“ — izgovori, preveze. — „Eritis	
sicut dii!“ — Geneza moderne nevere	138
Kje je prava pomoč?	141
Je li astronomija upravičena tajiti Boga? (Jos. Sever.)	
Kozmologija brez „božjega imena“. — Napoleon in Laplace	144
„Solnčni otroci“! — Kaj vemo o solncu? — Solnčna	
temperatura — daljava. — Fizika solнца — solnčne pege	
„korona“ — zodiakalna svetloba. — Gravitacija	146
Mesec in naša znanost	154
Zemlja. — Nje oblika — „geoid“ — starost — masa	
plima in oseka	156
Nove misli o descendenci. (Dr. Scholasticus.)	
Darvinizem in descendenca. — Descendenca in krščanstvo .	160
Jezuit Wasmann o descendenci. — Wasmannovi dokazi za	
descendenco. — Kako so se prelevile in udomačile „gostje	
mravelj“?	161
Dvomi in pomisleki o Wasmannovi teoriji	164
Človek in descendenca. — „Fosilni človek“. — Prof. Branco :	
„Odkod človek? Paleontologija molči!“	168
Zgodovinski poklic Avstrije na Balkanu. (Dr. Jos. Gruden.)	
Krize na Balkanu. — Odkod ima Avstrija poslanstvo za bal-	
kanske narode?	172
Postanek Avstrije. — „Habsburške dežele“. — „Antemurale“	
zoper turško barbarstvo. — Papeštvo in Avstrije poklic .	173

Neznanemu Bogu.

Ali se ne obnavlja med narodi poganstvo? — —

Ko je hodil nekdanj apostol po Atenah, je našel oltar z napisom: Neznanemu Bogu.¹⁾ In ko je potem nastopil na Areopagu pred velikim zborom, je dejal: Možje Atenci! Kar častite, dasi vam je neznano, to vam jaz oznanjujem — Boga, ki je ustvaril svet in vse, Boga, ki v njem živimo, se gibljemo in smo . . .

Če stopate dandanašnji po svetovnih mestih, vidite tudi mnogo božjih hramov — prekrasne božje veže, zlatozarne bazilike z beneškimi mozaiki, nebotične gotiške katedrale, prepojene z mističnim sómrakom, mogočne rotunde s solnčnimi kupolami. Vprašajte, komu so posvečeni ti hramovi? Vprašajte resnega državnika, ki hiti mimo, vprašajte znamenitega umetnika, vprašajte priznanega učenjaka! Komu so posvečeni ti hramovi? Državnik je pogledal resno in skomizgnil z rameni, znameniti umetnik žvižga potihoma dalje, priznani učenjak se ni ozrl. Mimo hite, dalje hite, po opravih hite . . . Vidite, kakor nekdanj v Atenah! Ti gospodje ne vedo, komu so posvečeni prekrasni oltarji. Neznanemu Bogu!

Kakor nekdanj! — Ah, če je kakor nekdanj! Stopite pred areopag modernih velmož in recite: „Možje! Kar častite, dasi vam je neznano —“ Stojte! Ali ti velmožje res časte, kar jim je neznano, ali res časte Neznanega Boga? Ali ste opazili kak znak čaščenja, ko so stopali mimo? Ne! Vidite, to je razloček med tedaj in sedaj!

Neznanemu Bogu! Pogani ga niso poznali, a njih duša je hrepenela po spoznanju, po božji svetlobi, po večni luči, njih bitje je klicalo v bedi po Bogu — Odrešeniku. Moderna duša je

¹⁾ Dej. ap. 17. 23.

poznala nekdanj Boga — Odrešenika, a ga je zavrгла v svojem nahu! — —

Ali se ne obnavlja med narodi poganstvo? — —

Bodimo pravični! Ljudstvo je dobro, krščansko; dà, ljudstvo celó vstaja in novo življenje, življenje vere, življenje upanja, življenje božje ljubezni kali in brsti kot novo mladoletje iz narodove duše. Čaščenje božje diha vsepovsod iz rodni srčnih tal, kakor diha pomladnji vonj iz prsti in iz cvetov.

Hvala Bogu, naše ljudstvo je vedno bolj naše, naše in božje!

Toda poleg ljudstva so še široki sloji. Poleg ljudstva je takomenovana inteligenca, naobraženi, polnaobraženi, lažinaobraženi ljudje. Poleg ljudstva je velik del meščanstva, ki živi pod vplivom inteligence in se tudi rad prišteva k njej. Poleg ljudstva je še tudi znaten del delavstva. Vsi ti sloji so po veliki večini izšli iz ljudstva, a so se odtujili ljudstvu in se ga sramujejo.

In med temi širokimi sloji se zares širi vsebolj neznanje božje. Še malo, in vstalo bo novo poganstvo. Ne stavijo še malikov od lesa in kamena na oltarje, stavijo pa malike v srca, a Bog, ki živi med njimi, jim je neznan! Pretresljivo je opisal to nepoznanje božje Patrick A. Sheehan.¹⁾ Duhovnik kleči pred oltarjem. Zunaj po mestu pa vrvi in šumi življenje. Po ulicah in cestah drvi svet.

„O Gospod, Gospod! kliče duhovnik. Kako samotni in molčeči, kako skriti in zapuščeni si ti! Tisoči in tisoči hite po grdem mestu, a kako malo, kako malo jih je, ki vedo za svojo strašno pričujočnost! Tu zunaj drve po ulicah gori in doli, tvoje stvari, ki jih je ustvarila tvoja roka in ki naj bi se vrnila zopet k tebi. Mislijo le na dobiček, na zabavo, na greh, ti pa molčiš, in nič ne vedo o tvoji bližini! Tvoje ime se čuje na cestah, a ti, strašna resničnost, si jim le prazen pojem, le tlapnja! Mislijo nate, kakor da si daleč, daleč odtod, na Sinaju ali na Kalvariji; ne vedo, da si ti tu, da se te njih roka lahko dotakne, da njih glas sega do tebe. Trudni državniki, obloženi in preobloženi z mislimi in skrbmi, so onostran v oni palači; modrosti potrebujejo, a ne vedo, kje dobe — svetovno modrost; vladajo svet, prilastili so si tvoje pravice, a ne spoznanja, ki razsvetljuje, ne sodbe, ki bi jim mogla

¹⁾ Lukas Delmege. (Prevel je roman iz angleščine A. Lohr. 8°. 372. München Allg. Verlags-Gesellschaft, toda izpustil je nekatere krasne odstavke, med njimi tudi rečenega. Primeri: Stimmen a. M. L. 1904. I. H. 1. 40.)

pokazati, kaj je prav, a kaj ni . . . In tu kroginkrog umirajo duše od gladu ali iščejo otrobi; pozabili so Očeta in pozabili prositi kruha. Resnično, ti si skrit Bog in svet te ne pozna! . . .“

Kaj je vzrok, da se je tako razširilo bogoneznanje?

Če vprašamo nje, ki gledajo pomilovalno na verno ljudstvo, nam poreko: kultura! Moderna veda, moderna umetnost, moderna prosveta, je odprla nove perspektive, novo obzorje, nove cilje . . . Krščanstvo je bilo dobro za prešle čase, ko je bilo svetovno naziranje omejeno, ko se je mislilo, da je zemlja središče vesoljstva, a to mnenje je dandanes zastarelo in z njim se je preživelo krščanstvo. Krščanstvo je bilo dobro za one dobe, ko je bilo malone neznano naravoslovje, ko je še bila nepoznana zgodovinska kritika, ko sta bili biologija in sociologija še v povojih. A devetnajsto stoletje je za vselej pokopalo naivno naziranje otroških dob, in zaman plače cerkev na grobovih vere. Kar je bilo, se ne vrne več! Moderni človek ne more več verovati!

Tako govore moderni ljudje, in mnogokdo jih v čudu posluša in mnogokomu se vse to zdi resnično in mnogokdo podvomi o tem, kar je veroval dotlej. A kdor res misli, kdor hladno zrè v svet, kdor pazno zasleduje razvoj modernega znanja, ta se mora pač čuditi le drzki samosvesti nekaterih ljudi.

Kultura naj je vzrok bogoneznanja? Kaj pa je moderna kultura? Ali ni vsota vseh modernih pridobitev? In kaj je pridobila nova doba resničnega, kar bi bilo v resničnem nasprotju z resničnim krščanstvom? Povejte, vi ošabni moderni ljudje, ki pomilovalno zrete na nas, kaj?

Ali je mehanika, ali je fizika kaj odkrila, kar bi bilo v opreki s krščanstvom? Moderna veda je odkrila neznane sile, podvrgla si in usužnjila silne prirodne moči, toda kje bi tu tičalo kaj, kar bi uničevalo krščanstvo, tega zares ne vidimo. Da moderna doba ni uporabila napredka vsekdar v pravo blaginjo človeštva, to je resnica in tega krščanstvo ne more hvaliti, a napredku samemu krščanstvo ne more nasprotovati, saj je napredek le dopolnjenje tistega blagoslova, ki ga je dal Bog prastarišem: „Naraščajta in množita se in polnita zemljo in podvrzita si jo in gospodujta . . .“¹⁾

¹⁾ Gen. 1, 28.

Ali je astronomija izgnala krščanstvo iz vesoljstva? Odkrila je astronomija neizmerne daljave in brezkončne svetove, a s tem ni iztrgala sveta božjemu gospostvu in ni rešila vprašanja: odkod gibanje? Vsa neizmernost in brezkončnost svetovnega sestava le bolj in bolj glasno kličeta: „Kdo more prešteti božja dela? Kdo bo preiskal božje čudeže? Kdo bo izrekel mero božje velikosti?“¹⁾

Ali je prirodoslovje, ali je biologija, paleontologija odkrila kaj, pred čemer bi iznemoglo krščanstvo? Največja ideja, ki jo je vrgla med svet moderna veda, je evolucija. Ta ideja je zares nekaj novega: evolucija vesoljstva iz pratvari, evolucija svetov in osolnčij iz vesoljstva, evolucija življenja iz kali... Toda prvič: evolucija je tako splošno le nedokazana hipoteza. Kje so dokazi za splošno evolucijo? Da se je razvilo vesoljstvo iz neke pratvari, iz pramegle, je mogoče, verjetno, prav verjetno, mi sami celo to branimo, a priznati moramo vendarle, da ni vse tako jasno, da je treba rešiti še resne zagonetke, tehtne pomiselke in težke ugovore. Da se razvija življenje iz kali, to gledamo vsak dan v prirodi, toda odkod kali? Du Bois-Reymond je bil velik mislec, a reči je moral: to je uganka! Nihče še ni dokazal, da bi se le najmanjša živa stvarca mogla razviti iz mrtve tvari, nasprotno, ravno moderna veda je z vsemi poskusi le dognala, da vznikne vsako živo bitje iz živih kali. Odkod prvo

¹⁾ Sirah 18, 2—4. — Res je Kopernikov sistem prevrgel stari geocentrični ptolomejski sistem, toda ta sistem ni bil v nobeni organski zvezi s krščanstvom. Krščanski filozofje so ga adoptirali, ker je bil splošen, toda niso mu priznavali absolutne veljavnosti, kam li dogmatično veljavnost! Sv. Tomaž Akvinec, gotovo klasičen predstavnik krščanske filozofije, je izrecno označil ptolomejski sestav za hipotezo. To pravimo, tako piše, „quia hac positione facta possunt salvari apparentia sensibilia circa motus coelestes; non tamen ratio haec est sufficienter probans; quia etiam forte alia positione facta salvari possent.“ (Summa theol. 1. 32.1. 2.) Seveda se je z videzom strinjala tudi pisava sv. pisma ker se, kakor omenja sv. Tomaž, v takih religiozno nevažnih stvareh akomodira ljudskemu naziranju, „imbecillitati condescendens“ (1. 68. 3.). To pa je bilo razlog, da je rimska kongregacija prepovedala Galilejev nauk, ker je bil z ozirom na splošno tedanje naziranje revolucionaren, nedokazan ter v toliko samovoljen. Ni pa Cerkev prepovedala nadaljnega znanstvenega raziskavanja in tako je končno veda znanstveno dokazala, da je bila Galilejeva misel resnična. Tedaj pa jo je z veseljem sprejela tudi krščanska filozofija in jo mirno uporablja v kozmologiji. Cerkev je bila potemtakem ne zavornica napredka, ampak le „regulator“ mirnega naprednega razvoja.

življenje? tega moderna veda ne ve. Tudi ni resnično, da bi bila moderna veda dognala razvoj rastlin iz ene prakali, razvoj živali iz ene prastanice, ali celo razvoj živalstva iz rastlinstva. Darwinizem, ki je hotel razložiti ta razvoj mehanično, se je izjalovil, a evolucionizem, ki tolmači ta razvoj iz notranjih počel, je nedokazan! Morda je resnična neka omejena evolucija, morda, a splošna evolucija je popolnoma neznanstvena. Drugič: in če hipotetično priznamo vso evolucijo, splošno evolucijo (izimši seveda človeka, ker o duši ne gre sodba prirodoslovju!), kaj tedaj? Ali mar ubežite Bogu? Evolucija, razvoj od nepopolnega do popolnega, je nezmisel brez prvega vpliva, brez prve sile, brez prvega Fiat! Kadar se bodo skale same nosile nazaj v gore, kadar bodo slapovi sami grmeli nazaj na jezove, kadar se bo potencialna energija sama izpreminjala v kinetično energijo — tedaj bomo priznali, da je mogoča evolucija vesoljstva brez Boga! In še tedaj ne ubežite Bogu! Dokler priznate le eno stvarco, ki se more razvijati, morate priznati Boga. Tista stvarca je končna in pojem končnega je nezmisel brez Neskončnega!

Ali je ovrgla krščanstvo psihologija, etika, sociologija? Prav res, snovali so psihologijo brez psihe, dušeslovje brez duše, tajili so dušo, toda, odkriti bodimo! ali so jo tudi utajili? Spencer, pač eden največjih modernih mislecev — gigant med pigmeji, ki pobirajo stopinjice za falzifikatorjem Häckelom — ne govori o duši, a mora priznati neki „ne vem kaj“. V vseh premenah, ki se vrste v duhu, ostaja nekaj, pravi Spencer, nekaj, iz česar izvira ta enota, da sem jaz vedno jaz. Zastonj bi se trudili razdeliti to. To, ta stalni „ne vem kaj“ imenujemo substanco duha, da jo tako ločimo od raznih menjajočih se oblik. Tako Spencer.¹⁾ In glejte, tisti stalni „ne vem kaj“, tisto počelo enotne samosvesti, tisti subjekt vseh menjajočih se duševnih pojavov, imenuje krščanstvo — dušo!

In moderna etika! Kje pa je pravzaprav tista etika? Mi vidimo nebroj ponesrečenih poskusov, odtrgati etiko od krščanske dogme, a kake znanstveno osnovane etike nikjer ne vidimo! Ali je Nietzschejev „nadčlovek“ ideal moderne etike? Tista „plava bestija“, ki bo kakor vampir pila masam kri? Spencer, ki je razmišljal tudi o tem, je prišel do spoznanja,

¹⁾ Primeri: Herbert Spencer. La sua vita e le sue opere. (Civiltà Cattolica 1904. 16. jan. 158 ss.)

da se more snovati etika le na harmoničnem združenju egoizma z altruizmom.¹⁾ No, vidite, in kaj pa uči krščanska etika od početka? Ali ne uči prav tega, le da je njen nauk mnogo bolj filozofično obrazložen? Človek je socialno bitje — evo podstava altruizma: ljubi bližnjega' — človek pa je tudi sam za se o seba, ne reč, ne blago — evo podstava egoizma v dobrem pomenu besede: ljubi sam sebe in ljubiti te morajo tudi drugi! Srce, ki v njem vlada popolno soglasje egoizma in altruizma, pravi Spencer, je srce človeka — ideala. Evo, to pa je mogoče le tam, kjer je cilj neskončen, neizčrpen, vsem vse! In krščanstvo je tisto, ki uči, da cilj človeštva ni tostran, kjer je vse končno in zato nezadostno za vse, nasprotno sedaj egoizmu, sedaj altruizmu, marveč da je cilj človeštva v Neskončnem. V Bogu, ki je Neskončen, je neizčrpen vir sreče, blaženstva in uživanja za vse. Z ozirom na ta cilj, ki je zmožen biti vsem vse, torej ni več povoda za konflikt med egoizmom in altruizmom. Ideal je potemtakem mogoč le v krščanstvu in v krščanski etiki, ki ravna vse življenje pod ozirom na posmrtnost in neskončnost — *sub specie aeternitatis*!

Kakršna etika, taka pa je tudi sociologija. Spencer je zadnja leta svojega življenja z bridkostjo v srcu opazoval, kako se človeštvo pogreza v novo barbarstvo in novo suženjstvo, v socialno demokracijo. Toda ali ni privlačnost socializma največja tam, kjer so se mase najbolj odtujile krščanstvu in krščanski etiki? Med katoliškim ljudstvom si socialna demokracija ne more osvojiti tal, prav zato ne, ker so krščanska etična načela o pravici in ljubezni v živem nasprotju s socialno demokracijo, kakršna je dandanašnji! In najbolj enoten, najbolj dosleden program socialne reforme je zasnoval ravno Leon XIII., in zopet prav zato, ker ga je osnoval na večno resnična in večno plodna krščanska načela!

Nasprotniki krščanstva se tako radi sklicujejo na zgodovino, na kritično zgodovino moderne dobe, na primerjalno jezikoslovje in primerjalno veroslovje. To so lepe vede, vede, ki so človeškemu duhu le v čast, toda — kaj so odkrile takega, kar bi izpodmeknilo krščanstvu podstave? Nam ni znano, da bi katera moderna historična pridobitev nasprotovala krščanstvu, seveda resničnemu krščanstvu, ne kaki umišljavi, ki si jih mnogokrat nasprotniki nasnujejo o njem. Katera pridobitev nasprotuje

¹⁾ l. c. 163.

krščanstvu? Ali ta, da se jeziki v davnini bolj in bolj bližajo? Krščanstvo ravno uči, da je izšel človeški rod iz enega stbla! Ali ta, da so marsikak sličen verski element obsledili tudi v drugih verstvih? Toda zopet krščanstvo uči proti protestantom, da človeška pamet nekaj božjega more spoznati tudi brez razodetja; krščanstvo uči, da je Bog dal prvo razodetje, prvo blagovest, takoj prastarišem človeškega rodu, da bi bila skupna last in dediščina vsemu rodu, v tolažbo in nadejo v težkih dneh greha in pokore, dokler bi ne posijala iz višine Luč odrešenja in osvobojenja! Kaj čuda tedaj, če so se ohranili pri vseh narodih nekateri prameni, nekatere otemnele sledi resničnega verstva? Ali morda nasprotuje krščanstvu moderno naziranje o sv. pismu? Da in ne. Strauss, Renan in tubinški kritiki so res hoteli izpremeniti sv. pismo v pisan niz samih mitov in bajk, toda izkazalo se je, da so bili ti možje — kakor pravi sam „reformokatoličan“ dr. J. Müller — le „nemetodični spekulante“. Tudi se je izjalovil poskus potisniti evangelije v poznejšo dobo. Koncem 1. stoletja so bivali že vsi evangeliji. To priznava že tudi Harnack prvi zastopnik protestantovske historične teologije. Seveda Harnack in z njim moderna racionalistiška šola ne priznava, da bi bilo v evangelijih vse historično, izkuša marveč kritično izločiti iz njih zlasti čudeže. Toda zakaj? Ali mar zato, ker da zgodovina priča, da se svetopisemski čudeži niso res zgodili? Ne! Zoper evangelijske čudeže zgodovina nima nobenih prič, ima jih pa za čudeže. Zakaj torej? Samo zato, ker čudežev ni mogoče spraviti v okvir apriorističnih modernih teorij. Moderne teorije taje možnost čudežev, zato a priori taje vse, kar je v evangelijih čudežnega. Toda je li to znanstveno? Če se čudeži niso godili, ovrzite jih historično! Če pa historija, zgodovina, neoporečno priča, da so se tista dejstva res zgodila, in če vsa moderna veda priča, da tistih dejstev ni mogoče razložiti naravno, tedaj priznajte možnost nadnaravnih pojavov in revidirajte svoje teorije. Ker so dejstva dejstva, bo pač zmota v vaših teorijah a priori! To bi bilo edino znanstveno, edino kritično in logično, in tako bi tudi moderna kritika dospela tja, kjer je od početka krščanstvo!

Moderna doba je nasproti katoliškemu naziranju proslavljala zlasti Lutrovo reformacijo kot veliko božje dejstvo v zgodovini človeštva. Toda po zadnji eminentno znanstveni Deniflovi publikaciji o Lutru in luteranstvu bo pač tudi to proslavljanje moralo

umolkniti. Denifle je dognal, da je zadnjega počela in osredja vse reformacije iskati v Lutrovem moralnem nemoštvu! In luteranci so se borili zoper katolicizem, ki ga niso umevali ali pa nalašč pačili, kakor ga še vedno ne umevajo in pačijo!

Kje je torej resnično nasprotje med resničnim znanstvom in resničnim krščanstvom?

Moderno svetovno naziranje, pravijo, nasprotuje krščanskemu naziranju. Toda kaj pa je tisto moderno svetovno naziranje? Ali je vsota vsega modernega spoznanja? Ali je logična posledica moderne vede? Povejte, kaj je? Če nobena resnična pridobitev moderne dobe ne nasprotuje krščanstvu, kako naj nasprotuje krščanstvu vsota teh pridobitev? Če resnično znanstvena načela moderne vede ne nasprotujejo resničnim krščanskim načelom, kako naj le tem načelom nasprotujejo logične posledice? Kaj je torej tisto moderno svetovno naziranje, ki nasprotuje krščanstvu? No, mi dobro vemo, to je tisti agnosticizem, to je tisto bogoneznanje! „Neskončnega, absolutnega, božanstva ne moremo spoznati — zato smo bogoneznanci, agnostiki!“ Toda ste li pa res tako izvestni, da človeški um nikakor ne more spoznati neskončnega, absolutnega, božanstva? Kdo pa je to dokazal? Kant? Ali v vsem kantizmu tiči veliko protislovje! Če je „Numenon“ človeškemu umu neznan, kako je mogel Kant s svojim umom kritično presoditi naše spoznanje, ki je v svojem bistvu vendarle tudi „Numenon“? Ali je samo Kantov um imel ta privileg, a mi vsi smo obsojeni v neznanje? Potem pa moderna filozofija ne taji „Absolutnega“ in „Neskončnega“, temveč samo pravi, da nam je neznano. S p e n c e r vsaj tako uči. V zadnji knjigi, ki jo je objavil l. 1902, in ki je nekako njegova oporoka¹⁾, Spencer tako otožno in tako negotovo govori o posmrtnosti. „Leta in leta, ko se vrača pomlad, ko začno v mehkem zraku in majnem solncu zeleneti nežni brsti, se vprašujem: Ali bom videl še kdaj, kako se bodo razpuščale te klice v perje in cvetje? Ali se bom zbudil še kdaj o zori od žgolenja sto tičic — pevecic? Tako čudno, tako čudno je, da naj zgine s smrtjo, s samozavestjo tudi vsak spomin na to, da smo bili! . . . Kaj se zgodi z zavestjo, kadar se neha javiti v telesu? Samo to moremo reči (?), da je zavest posebna in osebna oblika tiste neskončne in večne Energije, ki presega našo domišljijo in naš um, in da se po smrti prvine naše zavesti

¹⁾ Facts and Comments. — Primeri l. c. 166.

pogreznejo v osrčje tiste neskončne in večne Energije, ki so iz nje neki dan izšle! . . . Človek ne more umeti vsega!¹⁾ — —

— — Kajpada, človek ne more umeti vsega! Saj tudi mi ne pravimo, da je Absolutno in Neskončno v svojem bistvu jasno pred nami! Saj tudi mi izpovedamo z apostolom, da so naše spoznave le odlomki resnice, da zremo Absolutno in Neskončno le v medlih refleksih, da nam je bistvo božje v svoji večnosti in neskončnosti, v edinstvu substance in troosebnosti — enigma!¹⁾ Toda reči: Bog nam je neznan, tega ni treba. To vsaj spoznamo, da mora bivati Neskončno kot razlog in počelo vsega končnega; da Neskončno ne more biti isto s končnim; da Neskončno mora bivati samo o sebi, da mora biti Neskončno kot prvo bitje samo o sebi — osebno bitje. Če več ne vidimo in ne spoznamo, seveda nismo še upravičeni, tajiti, da bi ne moglo biti še več, kar je nam neznano. Kako more slepec upravičeno tajiti barve, kako glušec glasove? Tudi slepec nekaj spozna, a ne vsega: slepec sliši glasove, a ne vidi barv. Tudi glušec nekaj spozna, a ne vsega: glušec vidi barve, a ne sliši glasov. Tako tudi mi, ki zremo neke žarke in reflekse skozi megle iz neskončnosti, ne moremo reči: nič nam ni neznano! Kdo ve, kakšne skrivnosti so razkrite za meglami časa in mejami kraja v večnosti in neskončnosti? Zato pa so zahrepenela naša srca, ko smo zazrli v krščanstvu — bogojavljenje!

Če ste agnostiki, kako sploh morete govoriti o svetovnem naziranju? Kakšno naziranje je — ničesar ne nazirati? Če pa vaše naziranje ni naziranje, marveč le praznота vsakega naziranja, kako morete govoriti, da krščansko naziranje ni resnično? Sence ne morejo tajiti solnca! Če vi nimate spoznanja resnice, ne morete reči, da resnice sploh ni! Zakaj bi torej v krščanstvu ne bilo resnice? — —

— — Ko se je približal Jezus Jerihi, je slepec sedel poleg pota in ko je slišal množico mimo iti, je prašal, kaj bi to bilo. Povedali so mu pa, da Jezus mimo gre. In je zaklical: Jezus, usmili se me! In Jezus ga je prašal: Kaj hočeš, da naj ti storim? On pa je rekel: Gospod, da vidim! In Jezus mu je rekel: Spreglej! tvoja vera ti je pomagala. In zdajci je spregledal . . . (Luk. 18, 35 - 43.)

¹⁾ 1. Kor. 13, 9. 12.: Ex parte enim cognoscimus . . . Videmus nunc per speculum in aenigmate . . .

Stari očetje so krščanstvo lepo imenovali — *spoznanje, gnozo* (γνῶσις). Človeštvo, ki samo po sebi more spoznati odlomke resnice, a vendar tudi teh ni spoznalo, je bilo podobno svetopisemskemu slepcu. Ni videlo Boga, čigar odsvit vendar sije iz vsake stvarce. Tu je prišel Jezus mimo. In toliko dobrega je vsaj je še bilo v človeštvu, da ni bilo apatično nasproti resnici, temveč je zahrepenelo po njej. In to dobro je porabil Jezus in je razodel človeštvu resnico. Začelo se je popolnejše spoznanje božje, začela se je *prava gnoza*.

Zakaj tudi agnostiki ne zahrepene po spoznanju? Saj Jezus gre tudi sedaj mimo! Mimo gre mistično v krščanstvu, v cerkvi, in mimo gre s svojim duhom. Zakaj torej agnostiki ne zahrepene po spoznanju? In spoznali bi — *Neznane ga Boga!*

V *eda* ni vzrok, da se je tako razširilo bogoneznanje. Kaj je torej vzrok?

Nekateri katoličani, „*reformo-katoličani*“, govore, da je tega kriva cerkev, ker se neče „reformirati“. In kaj naj reformira? To, kar odbija moderno dušo. Kar odbija moderno dušo? To se pravi, kaj ne, če jo upravičeno odbija?

Kdo bi tajil, da je v cerkvi tuintam kaj, kar bi bilo bolje drugače! V cerkvi je pač tudi človeški element in kjer je človeško, tam so nepopolnosti. Ti moj Bog, kdo si ne želi, da bi bilo v cerkvi vse lepo, vse idealno, a kdo tudi ne ve, da je to nemogoče, dokler po žilah človeštva pólje Adamova kri? Vendar nič ne rečemo, da bi to in ono ne bilo ipak lahko bolje.

Sklicujejo se na kardinala *Manninga*. Manning je razmišljal, zakaj cerkev na Angleškem ne napreduje tako, kakor bi bilo želeli. V zapuščini so našli nekatere beležke, ki je v njih začrtal svoje misli. Ovire so s strani anglikancev, a so tudi ovire s strani katoličanov. Manning je označil devet ovir. Tri ovire bi utegnile biti bolj splošne in jih zato tudi tu omenimo.¹⁾

¹⁾ Objavljene so te beležke v življenjepisju kardinala Manninga: „*Purcell, Life of Cardinal Manning*“. Po svoje jih je izrabljaj strupeni *Spectator* (Fr. Ks. Kraus) v *Beil. z. Allg. Ztg.* zoper „politični katolicizem“, potem tudi *Schell*. Porabil je nekatere tudi škof *Bonomelli* v pastirskem listu „*Il Secolo che nasce*“ (Das neue Jahrhundert. Uebers. v. Prof. V. Holzer. 2. Aufl. München 1903.) Dobesedno pa jih je preložil na nemški jezik brezimni

Eno izmed ovir je označil Manning z laškim izrazom: *Predica superficiale* (površna pridiga). Premalo priprave, in kar je važneje, pravi, duhovniki premalo poudarjajo velike dogme, o Bogu, o odrešenju, o sv. Duhu. Tu, pravi, bi morali posnemati apostola Pavla, ki je vedno oznanjeval Kristusa. Vse drugo mora naravno potekati iz teh dogem. Vedno bi morali razlagati vernikom apostolsko vero. V teh božjih in večnih resnicah je neka veličina, ki si mora osvojiti duha in srce!

Morda je ta očitek časih res opravičen. Časih se slišijo s propovednic stvari, ki jih naobražen mož ne more verjeti in ki mu jih tudi ni treba verjeti. Razne čudne dogodbe se pripovedujejo z neko gotovostjo in važnostjo, kakor da so bogve kakšno potrdilo naše vere. Spomnili bi tu le na dogodbe, črpame iz Pelikana in Leona Taxila.¹⁾

Drugo oviro imenuje Manning — „officialism“. Duhovniki časih stavijo svojo oblast preveč v ospredje. Hočejo si povzdigniti avtoriteto, a jo s tem le izgubijo. Nekateri so premalo uljudni, preveč razdražljivi, osebni. Boj za stvar se tako izprevrže v osebne prepire.

Tudi ta očitek ni tako neupravičen. Zlasti dandanašnji ni več čas „komande“. Našo duhovno oblast bodo spoštovali, če bo z oblastjo Kristusovo združen tudi Kristusov duh, duh ljubezni, samozatajevanja, potrpežljivosti, duh apostolski, ki ne išče sam sebe, temveč le božjo čast in rešenje vseh. Zlasti, pravi Bonomelli²⁾,

Gerhart Wahrmut: *Neun Hindernisse für den Fortschritt des Katholicismus in England*. Würzburg 1898. Ta prevod (tolmačen z opomnjami v Krausovem in Schellovem zmislu) imamo pred seboj.

¹⁾ Znano je, da si je „Venec“ stavil za posebno nalogo to, gojiti pravo in zdravo krščansko pobožnost in ne vzbujati s „senzacionalnimi“ dogodbami med ljudstvom nenaravne in nezdrave „supernaturalistične“ radovednosti, kakor je s tem mnogo grešil „Pelikan“. In vendar so nekateri očitali „Vencu“ prav to, da ni posnemal „Pelikana“! Brez „Pelikana“ bi vsa Taxilova sleparija med nas Slovence najbrž niti segla ne bila. „Pelikan“ je prinašal odlomke iz Taxilovih del, pasel je radovedne ljudi s čudovitimi neverjetnimi dogodbami, vrgel l. 1896 — in to je bil vrhunec — v svet knjižico „Die Geheimnisse der Hölle“ v 6000 izvodi. Tedaj je spoznal prevaro in — to mu je treba priznati — takoj ustavil razprodajo. Ostalo mu je 4000 izvodov. — Primeri o tem: H. Gerber (P. H. Gruber S. I.), *Leo Taxil's Palladismus-Roman*. 2 Theile. Berlin. Verl. Germania 1897. in *Hist. pol.* Bl. 1896. II, 658.

²⁾ o. c. 63.

je napačno, če kdo svoje osebne slabosti in napake pokriva s svojo oblastjo. To se pravi z zastavo Kristusovo zakrivati tiho-tapstvo!

Tretjo oviro imenuje Manning — „sacramentalism“. Gotovo ne more dobro vplivati na maloverne, če vidi je duhovnika, kako opravlja duhovsko službo brez duha, brez gorečnosti, brez žive vere, materialno, mehanično. Morda bi lahko imenovali to oviro formalizem ali mehanizem!

Drugi „reformo-katoličani“ se sklicujejo na jezuita Grisarja. Na V. mednarodnem shodu kat. učenjakov v Monakovem l. 1900 je govoril dr. P. H. Grisar o hiperkonservativizmu in priznal, da je tuintam marsikaj nekritičnega po cerkvah in knjigah. Ta in ona relikvija ni pristna; to in ono, kar se pripoveduje o mučencih in svetnikih, je le lepa, poetična legenda; kaj pa je celo bizarna in neumna sleparija. To, pravijo, maloverne odbija.

Zopet moramo priznati, da tudi ta očitek ni docela neupravičen. Kakor pravi Grisar, je srednji vek to in ono kopijo zamenjal z originalom, renesanca pa je s poetičnim napisom potrdila in ovekovečila zameno. „Rdečica me je časi zalivala, tako priznava sam in marsikdo drugi mora priznati ž njim, ko sem poslušal, kako je kak duhovnik ali zakristan drugovercem ponavljal stare zmote o svetih rečeh“. ¹⁾ Da, tu je neki nedostatek. Trudijo se sicer, da polagoma odpravijo ta nedostatek — in tako lahko to ni, če nočejo zaiti v drugi ekstrem, iz hiperkonservativizma v hiperkriticizem — vendar ne bomo tajili, da leže še tuintam kameni spotike. Danski pesnik konvertit Jørgensen sam pripoveduje ²⁾, kako ga je odbijalo to in ono. Enkrat je bil pri maši v Monfalcone. Maševal je rimski duhovnik hitro, monotono, kakor brez zmisla. To je delovalo na Jørgensena zelo neugodno. Prav tisti duhovnik mu je kazal tam ob grobu sv. Klare tri kroglice, češ da so jih našli v srcu sv. Klare. Te kroglice, mu je razlagal rimski duhovnik, so vse enake in vse enako tehtajo, a imajo to posebno čudežno svojstvo, da dve skupaj tehtata tudi prav toliko kakor ena; tako da so simbol skrivnosti sv. Trojice. Jørgensen se je obrnil, dejal po dansko: ti lažeš! in

¹⁾ Akten des V. intern. Kongr. kath. Gelehrten. München 1901, str. 136.

²⁾ Das Reisebuch. Licht und Dunkel in Natur und Geist. Uebers. aus dem Dänischen v. H. Gräfin Holstein-Ledreborg. Mainz 1898. 274—281.

šel iz — cerkve, malovernejši kakor kdaj. Take reči, pravijo, odbijajo — moderno dušo, da ne more verovati.

Zopet drugi „reformo-katoličani“ se sklicujejo na Fr. Ks. Krausa. Kraus, pravijo, je sicer pretiraval, vendar je le resnično, da prevladuje tuintam politični katolicizem, t. j. da se zlorabi religija v zgolj politične ali strankarske namene, da so duhovniki bolj politiki kakor apostoli, da političnim nasprotnikom pritiskajo žig brezverstva. So volkovi, pravijo „reformo-katoličani“, in te je treba ljudstvu pokazati, toda ni vsaka bolna ovca že volk, še manj pa je volk vsak, kdor slučajno osebno duhovniku ni po godi.

Tudi v tem očitku tiči troha resnice. Da zlasti dandanašnji, ko državni zbori sklepajo cerkvi in veri sovražne zakone; dandanašnji, ko je še tako malo versko prosvitljenih in odločnih lajikov; dandanašnji, ko se izkuša vse javno življenje odtegniti vplivu religije — da torej dandanašnji tudi duhovniku politika ne more biti zabranjena, o tem ni mogoče resno dvomiti. Zlorabiti religijo v politične namene, to ne more biti dovoljeno; a braniti religijo, braniti nje načela in nje vpliv v zasebnem in javnem življenju, to ni le pravica, temveč dolžnost duhovnikov! Seveda to ni tako lahko. Težko je ostati v pravih mejah; težko je ločiti vedno osebe in stvar; težko je ločiti religiozno in profano politiko; težko je izbrati pravo taktiko, dostojno glasnika krščanskih načel, a obenem tudi apostola miru in ljubezni. Politika je vedno nevarna, a dostikrat naravnost priskutna reč! Zato je mogoče, da duhovnik časi res izgreši pravo mero, da prestopi prave meje, da po nepotrebnem vzbudi odpor ali celo sovraštvo. Kajpada govoriti o političnem in religioznem katolicizmu, to je krivična fraza! Ta in oni katoliški duhovnik se lahko preveč zameša v profano politiko, katolicizem ni političen, dasi ima tudi za politiko večna in edino prava etična načela!¹⁾

Dalje „reformo-katoličani“ kažejo na socialno delovanje katoliške duhovščine. Tega ne zanikujejo, da mora duhovnik dandanašnji delovati tudi socialno. Saj kardinal Manning, katerega tako radi navajajo zase, poudarja prav to, da duhovščina zlasti na Angleškem in Francoskem igra v javnosti premajhno ulogo in da

¹⁾ Primeri o tem: Dr. K. Hilgenreiner, Religiöser und politischer Katholizismus. (Kultur IV, H 8.)

se še vedno preveč skriva v zakristijo.¹⁾ Toda, pravijo, če duhovnik postavi sebe, svojo osebo in svojo avtoriteto v boj za en stan proti drugemu, ali s tem ne odbije nujno drugega stanu? Ali ni on po svojem znanju pastir vesti? Ali ni on poklican, da bodi vsem vse? To, pravijo, odbija premnoge, da se odtujujejo cerkvi.

Zopet ne moremo tajiti, da ne bi bilo v vsem tem nič resnice. Težko je dostikrat ostati v pravih mejah. Težko je delovati tudi za časno blaginjo trpinov, ne da bi se kršila ljubezen, ki jo je dolžan katoličan vsem. Če je časih težko določiti meje pravici, je še težje določiti meje ljubezni!

Tako bi lahko izteknili „reformo-katoličani“ še to in ono, kar je tuintam nepopolno, nedostatno, časih celo napačno in pogrešno. (Tu seveda ne govorimo o raznih zahtevah „reformo-katoličanov“, ki so že v bistvu neupravičene in krivične Cerkvi!²⁾ Vprašamo torej: ali tu, v teh nepopolnostih in nedostatkih, v teh zmotah in težavah tiči pravi in zadnji vzrok, da se je tako razširilo bogoneznanje? In na to vprašanje moramo odločno odgovoriti: ne!

Ne in ne! Ti nedostatki človeka za čas lahko ozlovoljijo, lahko mu za čas vzbude razne dvome, lahko ga odbijejo, da se odtegne skupnemu delovanju, lahko ga odtujijo tej ali oni osebi, tej ali oni stranki — toda vzrok apostazije, vzrok, da se katoličan izneveri Cerkvi in odtuji Bogu, ne morejo biti! Lahko so ena nagib, lahko so pretveza, lahko izgovor, lahko so neposredni povod, a upravičen vzrok ne!

Zakaj ne?

Zato ne, ker se vsi ti nedostatki tičejo ljudi, tičejo te ali one cerkve, tičejo človeških del, a ne Boga, ne Cerkve, ne Duha, ki deluje v Cerkvi, ne dogme, ne nravnih naukov katoliške Cerkve! Zato ne, ker katoličan ni združen s to ali ono cerkvijo, vkolikor je ta ali ona, temveč le v kolikor je del Cerkve, katoliške Cerkve, ene, svete, apostolske! Zato ne, ker kristjan ni kristjan, vkolikor je Pavlov ali Apolonov, temveč v kolikor je Kristusov!

¹⁾ o. c. 9.

²⁾ Primeri „Katoliški Obzornik“ VI. 63, itd.: Reforme katolicizma. — Primeri tudi krasni članek v prvem zvezku letošnje „Eucharistije“ (Ss. Eucharistia, Vestnik „duhovnih častiveev I. III. Izhaja po enkrat na mesec na krku [Vegli]. Naročnina 2 K.)

„Officializem“ naj je vzrok odtujenja in odpada? Čigav pa si, „fajmoštrov“ ali Kristusov? Ali si radi duhovnikovega lepega obraza in lepih manir katoličan? Če te je duhovnik žalil, ali te je žalila Cerkev, ali te je žalil Kristus? Kdo pa te bo sodil, duhovnik ali Kristus, in kdo bo tvoje plačilo, duhovnik ali Kristus? Ko izpovedaš vero, ali veruješ v duhovnika?

In zakramentalizem, mehanizem? Ali te duhovnik posvečuje? Ali je od duhovnikove vrednosti ali nevrednosti, vere ali nevere, odvisna moč zakramentov? In če on greši, ali zato tudi ti greši? Sicer pa, prijatelj, videz vara! Komu se lahko zdi mehanično, kar je vedno enako, ker je liturgično! V modi tudi tiči formalizem. Ali je zato vse, prav vse vedenje le hinavščina?

Relikvije, božje poti, legende — Prijatelj, ko te cerkev uči moliti *Credo*, vero, ali te uči izpovedavati vero v to ali ono relikvijo, v to ali ono božjo pot, v to ali ono legendo? Ali je le-ta dvomljiva relikvija predmet nje dogem? ali je temni postanek le-te božje poti predmet nje vere? ali je lepa lagenda iz življenja le-tega svetnika predmet nje nezmotljivega nauka? Kako moreš reči: ne verujem v Boga, v Jezusa Kristusa, v sv. Duha, katoliško Cerkev — ker ne morem verovati, da bi bila ta nehistorična relikvija prava, ker ne morem verovati, da bi bilo sporočilo o postanku te božje poti zanesljivo, ker ne morem verovati, da bi bilo to, kar se pripoveduje o tem svetniku, več kakor legenda? Poglej vendar poprej, je li tvoj *Credo* katoliški! Povprašaj poprej, če Cerkev res terja tisto vero! Poizvedi poprej, če Cerkev oznanja tak evangelij!

Politika duhovnikov ti ni všeč, ni ti všeč njih socialno delovanje? Načela priznavaš, a zlorabe obsojaš in radi teh bežiš iz Cerkve! Iz Cerkve? Ali si pa tudi povprašal poprej, če Cerkev odobrava tiste zlorabe? Ali si prečital poprej kanone cerkvene, okrožnice Leonove, pisma Pijeva? Poprašaj, poizvedi poprej! In če cerkev uči krivico, če Cerkev odobrava sovraštvo, če Cerkev hvali greh, tedaj le pojdi, ker taka cerkev ni sveta katoliška Cerkev! A dokler tega ne doženeš, priznaj z nami: moj Bog, ljudje smo! najlepši vzor, izroči ga nam, da ga ostvarimo, in ostvarili ga bomo le nepopolno, le nedostatno! Dà, priznati moramo: premalo duha Kristusovega je še v nas, a naša krivda gotovo ni krivda Cerkve, krivda Kristusova, krivda božja! Zakaj torej bežite od Cerkve, od Kristusa, od Boga? — —

Ne, v teh nedostatkih ne tiči pravi in zadnji vzrok apostazije! Ko bi bilo mogoče reformirati, kar je nepopolnega in nedostatnega v Cerkvi, ali mislite, da bi tedaj prišli vsi, ki so odtujeni, in bi zapeli himno Kristus-Bogu, himno zahvale himno vere, himno ljubezni?

Prijatelji, vi se varate! Morda so vas zbegali „reformo-katoličani“ s svojimi frazami o spravi med Cerkvijo in „modernim svetom“! S svojimi frazami, pravimo. Rezka beseda, a upravičena! Vprašajte „reformo-katoličane“, kaj je tisti „moderni svet“, tisti „časovni duh“, s katerim naj se spravi Cerkev? Zaka ne povedo jasno? Zakaj pišejo sicer cele knjige, a tako malo jasno, tako malo določno, da jih, kakor pravijo sami, skoraj nihče ne razume!

Zakaj? O mi vemo, zakaj! Ko bi jasno in določno povedali, kaj je „moderni svet“, „časovni duh“, bi se pokazalo to-le: Kar je v „modernem svetu“, v „časovnem duhu“ resničnega in upravičenega, temu krščanstvo itak ne nasprotuje; kar pa je neresničnega in neupravičenega — kako naj se s tem krščanstvo spravi?

Zaman je ves trud! Izločite iz tega, kar imenujejo „moderno naziranje“, vse nebitveno, ostane vam agnosticizem, ki je religiozni nihilizem; izločite zopet iz tega, kar imenujemo Cerkev, vse, kar je sploh mogoče izločiti, da še kaj ostane, ostane vam polnost religije. In kako naj se spravi ta religiozni nihilizem in polnost religije?

Pustimo torej „reformo-katoliške“ fraze! Pustimo frazo o spravi med Cerkvijo in modernim svetom! Cerkev tolmači človeštvu religijo, ki je edini vse obsežni, vse pronicajoči svetovni nazor in več kakor svetovni nazor; religijo, ki daje življenje, edino vredno življenja. Vprašanje je torej, zakaj se je moderni svet tako odtujil tej religiji in zakaj noče vzprejeti od Cerkve edino rešilne blagovesti? To je vprašanje! In dejali smo, da na to vprašanje ni mogoče upravičeno odgovoriti: vzrok tega odtujenja in bogoneznanja je moderna kultura. Saj kar je v moderni kulturi pozitivnega in upravičenega, to krščanstvu ne nasprotuje! Da, zakaj ne bi ponosito izpovedali? Najlepši cvetovi moderne kulture so se razpustili iz brstov, ki so srkali žlahtne redilne sokove iz korenin krščanstva in iz krščanskih tal, in razpustili so se v svetlobi in toploti, ki jo je dihala solnce krščanstva! Dejali smo tudi, da na tisto vprašanje ni mogoče upravičeno od-

govoriti: vzrok odtujenja in bogoneznanja so nedostatki v Cerkvi. Kako bi toliko proslavljeni kritični moderni duh ne ločil bistva, „neskončne vsebine krščanstva“, od časovnih, slučajnih človeških nepopolnosti, ki se menjajo in izginjajo kakor pege na nebeškem solncu? Kaj se meni vesoljstvo, ki žejno pije solnčno luč, kaj se meni za pege, ki se pokazujejo na solncu v kipenju in rojevanju luči? In moderni svet naj bi radi časovnih, slučajnih, človeških nepopolnosti zavrgel krščanstvo samo, njega bistvo in neskočno vsebino? Ne, tudi tu ne more biti vzrok modernega agnosticizma!

Kje torej tiči vzrok?

Kje tiči vzrok modernega brezverstva?

V vedi ne, v spoznanju ne! Kdor zares pozna moderno vedo, ta tudi ve, da krščanstvo ni v nobenem nasprotju z moderno vedo, marveč da je le višje javljenje tega, česar veda niti doseči ne more. In kdor zares pozna krščanstvo, ta tudi ve, kaj je bistvo, a kaj le časovni, človeški in zato nepopolni izraz neskončne in neizčrpne vsebine krščanstva.

V spoznanju torej ni mogoče iskati in najti zadnjega in pravega vzroka bogoneznanja in bogoodtujenja. Kje tedaj? Če v vedi ne, morda pa v nevednosti? Zares! Kakor bahato govori naša doba o vedi, tako pa je po veliki večini v resnici silno nevedna! Nevedna vsaj glede na to, kar se tiče religije, krščanstva, Cerkve! Kako bahato govori prorok darvinizma, Haeckel, o verstvu in krščanstvu! In vendar so mu dokazali naravnost strašno nevednost! Kaj Haeckel! P. Denifle je dokazal samim prvakom — teologom protestantizma sramotno nepoznanje katoliške religije in cerkve! Če se to more očitati prvakom, je pač dosti jasno, kakšno mero znanja moremo prisojati masi inteligence, ki je duševno popolnoma odvisna od prvakov! In odkod zajema tudi avstrijska in slovenska liberalna inteligenca svoje sodbe o verstvu in Cerkvi? Ali ne iz istega vira?

Nevednost, to je gotovo močan, kalen vir bogoneznanja in bogoodtujenja! Toda taka nevednost ni mogoča brez velike moralne krivde! Inteligenca je pač sama kriva svoje nevednosti! Inteligenca bi se pač lahko vglobila nekoliko bolj v poznanje krščanstva; inteligenca bi se pač lahko povzpela do boljšega umevanja krščanstva. Zakaj se ne? Zakaj črpa vse svoje versko naziranje le iz judovskih listov? Tu tiči neka krivda,

ki je zanjo inteligenca odgovorna. Vest mora reči inteligenci, da bi pač lahko bolje spoznala krščanstvo, a da nima — dobre volje!

In tu je prvi in zadnji vzrok!

Kje tiči vzrok modernega brezverstva?

Ne v umu, marveč v srcu! Drugega odgovora ni več. Vse drugo je le pretveza, samoprevara, izgovor; vzrok, prvi in zadnji vzrok nevernosti ne more biti. Napredek moderne vede je človeštvo opojil, da se je z vsem samoljubjem ugledalo vase in z vsem samoljubjem začelo prezirati Boga. Ker pa vera z višjo močjo zahteva od modernega človeka, da se ukloni Bogu v Cerkvi njegovi, zato moderni človek išče izgovorov, opravičenja, in ker drugega ne more najti, se oklene tistih napak, tistih nepopolnosti, ki jih ljudje zanašajo v Cerkev. Oklene se jih, da bi mu ne bilo treba verovati, ker verovati n o č e! Sledi človeških nog po tleh vidi, božjega sveta, ki je razlit po božjem hramu, pa ne vidi!

Z večšo roko in iz svoje globoke izkušnje je opisal postanek, genezo brezverstva J ö r g e n s e n.

...Jörgensen je čutil v sebi neki odpor, neki gnus, neko nevoljo zoper vero — in tedaj, pravi, se mu je prvič tako na pol posvetilo; kaj pa, če morda ni iskal čiste in same resnice, če je le morda imel za nekatera mnenja poseben interes in je zato skušal ta mnenja dokazati in opravičiti, druga mnenja pa, ki mu niso bila ljuba in ki se jih je bal, je skušal ovreči in zavreči kot zmoto in laž? Morda — tako je posumnjal — morda pa je bila vsa njegova svobodomiselnost le moralična iluzija? Morda vsi njegovi dokazi, vsi njegovi ugovori, ki je ž njimi opravičeval svojo nevero, niso bili drugega kakor okopi, za katerimi se je hotel ubraniti neljube mu moči? ... Morda je bil res tisti moralični gnev zoper grmade in inkvizicijo, zoper formalizem, le orožje, s katerim se je hotel ubraniti vere? Saj je vedel, da inkvizicija ni nobena dogma!

Kaj pa so tedaj bili vsi tisti na videz tako dobro podprti ugovori? To zadnje strašno vprašanje je mučilo Jörgensena. Kdo, kdo je deloval v njem? Kdo mu je sugeriral vse tiste dvome,

tisti odpor? Kdo mu je šepetal v srcu kakor angelj svetlobe v imenu resnice in pravice? Zakaj ni hotel verovati? Giovanni (Jørgensen) je hodil gori in doli po sobici, izmučen in brez miru. Hotel je poklekniti pred križem, ki je visel nad klečalnikom, a čutil je srce v prsih tako trdo, tako hladno, tako težko, kakor da bi bilo okamenelo. In spoznal je tedaj, da nevera ne izhaja iz uma, ampak iz srca, da nevera ne izvira iz poštenega mišljenja, ampak iz srca, ki se obrne od dobrega, iz duše, ki se vda glasovom iz prepada in angelom iz globine. Bilo mu je naenkrat vse strašno jasno. Spomnil se je, kako ga je zvodila nevera, ko mu je obetala svobodo, kako je polagoma, polagoma izrival vero iz srca, kako je iskal vedno drugih dokazov zoper razodetje kako je iztisnil Boga iz srca!... Hotel je biti brezverec, zato je postal brezverec, zato je sam sebe prepričal, da je v neveri resnica! In bojevati se je moral hudo in dolgo, preden je porval, vse cvetice vere iz srca, preden je mogel zaupati moderni biblični kritiki in modernemu prirodoslovju, ki je, kakor so zatrjevali, najpopolnejša apologija nevere, popolno pooblastilo, da ni treba več verovati...

Tako je bilo in nič drugače. Zastonj bi se še dalje slepil z mogočnimi besedami in frazami o resnici in pravici zoper cerkev laži in krivice. Vse te fraze so bile *humbug* — zavedne preteveze in nezavedni izgovori, ki se je za njimi skrival človek, da ne bi videl lica božje resnice. Zakaj resnica je resna, resnica opominja in ukazuje. Nevera pa nam dovoljuje, kar hočemo sami.

A če je tako — tedaj je stvar resna. To je bil vedno sklep Jørgensenov. In tu, pravi, se je vselej ustavil, kakor se ustavi konj pred prepadom... Zakaj če bi mu bilo resno, bi moral k — spovedi. Poklekniti bi moral pred duhovnika in odkriti bi mu moral vse življenje in vse grehe... Pravzaprav sram ga je bilo odkriti vso svojo gnilobo človeku, ki je doslej videl na njem le belež omike in olike! Dà, to je bilo — to si je moral priznati, če je hotel biti pošten. Sram ga je bilo, odkriti svojo sramoto. —

Tako Jørgensen.¹⁾ Drugje pa pravi: „*Eritis sicut dii. Kakor bogova bota...* To so sicer stare in neznatne besede, a vendar obsegajo, kakor je opazil že Heine, vso novo, novejšo in najnovejšo filozofijo!“²⁾

¹⁾ Das Reisebuch 244—258.

²⁾ Parabeln (Mainz 1899) 1.

To je psihologija modernega brezverstva. Nam se zdi, da je ni skoraj mogoče točneje opisati, kakor pa jo je opisal Jørgensen.

Vir vsega modernega bogoneznanja je v srcu.

Krščanstvo tirja dvojje: vero in življenje po veri. Oboje pa nasprotuje težnjam moderne duše.

Znak moderne dobe je libertinizem, razbrzdanost v mišljenju in življenju. Človeški duh je avtonomen, tako je moderno dogmo izrazil Kant. Ideal človeštva je nadčlovek, človek onkraj mej dobrega in slabega, tako je isti nauk izrazil Nietzsche. Človek je vir in pravec vse resnice; človek je središče vsega; človek je sam sebi cilj. Odtod izvira tista ošabnost moderne vede; odtod tista apoteoza človeških genijev; odtod tista pohot po uživanju!

Libertinizmu v mišljenju pa nasprotuje najodločneje krščansko dogma. Krščansko verovati se ne pravi iz danih dejstev izvajati posledice. Taka vera ni krščanska vera, ampak je vera učenjaka, historika, filozofa. Tako, pravi sv. pismo, veruje tudi satan in trepeta.¹⁾ Vera se mora na podlagi dejstev dvigniti nad spoznanje, vdati se mora Bogu, vzeti si mora za pravec božje spoznanje in božjo verovnost. Dogme terjajo priznanje božjega gospostva in zato se mora snovati vera le na ponižnosti. Vera je pokorščina, vera je služba božja.²⁾ Kako naj torej veruje avtonomen duh, kako naj veruje nadčlovek?

Krščanska dogma pa ne terja le, da človek prizna gospostvo božje v mišljenju, ampak terja, da prizna to gospostvo tudi v življenju. Iz krščanske dogme izvira krščanska moralna. Kako naj torej prizna krščansko dogmo, komur se noče krščanskega življenja? Moderni človek pa hoče živeti, črpati iz polnega življenja, nič ne zamuditi, nič izgubiti, on noče čakati. Samozatajevanje, upanje je njemu pretežko: živeti in izživeti se v hipnem uživanju, to mu je vse življenje. Kako bi moderni človek priznal krščanstvo, ki uči zatajevanje, zmernost, čistost, ponižnost; krščanstvo, ki hoče, da bodi sedanje življenje bolj upanje življenja kakor življenje; krščanstvo, ki je postavilo med mejnike rojstva

¹⁾ Jak. 2, 19.

²⁾ Primeri: 2. Kor. 10, 5.: „In captivitatē redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.“

in smrti zakon odpovedi, a obeta polnost življenja šele onostran v večni posmrtnosti! Vera je vrgla v moderno dušo velik konflikt med mišljenjem in življenjem. Človek pa je hotel živeti po svoje, zato ni mogel več verovati, temveč je moral tudi misliti po svoje! In tako se je oprijel moderne vede in se slepil, da je veda v nasprotju z vero; tako je izteknil v krščanstvu pogreške ljudi in se slepil, da krščanstvo ni božje. Tako se je, da rabimo lepi izraz Jörgensenov, uživel v neko moralno iluzijo, vrgel od sebe vero in cerkev in Boga in se zaril z vso voljo v agnosticizem, v bogoneznanje.

Iz bogopozabnosti življenja — bogoneznanje mišjenja! To je geneza moderne nevere.

Neznanemu Bogu! Njemu so posvečeni prekrasni hramovi. Stari pogani ga niso poznali, a so ga častili in v bedi zahrepeneli po njem. Moderni pogani so ga poznali, a so ga v svojem napuhu zavrgli in pozabili. To je velika krivda moderne dobe in zato je tako silno težko nagniti modernega človeka, da bi se vrnil zopet h Kristusu — Neznanemu Bogu.

In zares, kdo in kako naj to stori? Ali naj apologetika izvrši to veliko nalogo?

Apologetika je dobra in potrebna. Apologetika je obramba vere zoper nevednost. Apologetika dokazuje, da so vsi tisti izgori, vsi tisti ugovori zoper vero znanstveno neupravičeni. Apologetika dokazuje, da je vir tistih ugovorov in izgovorov dvojna zmota: zmota, ki zamenjava nedokazane hipoteze ali celo neznanstvene izmišljotine z znanstvenimi pridobitvami; zmota, ki napačno umeva krščanstvo in tako pobija svoje umisli, meneč, da pobija krščanstvo. Apologetika je obramba vere v obojnem oziru; tolmači svetu pravi zmisel krščanstva in loči v znanstvu dokazane rezultate od nedokazanih hipotez. Tako izpodmika izgovore in ugovore. Toda — ali to zadoščuje, da bi apologetika izpreobrnila moderno družbo? Če pa zadnji vzrok nevere ne tiči v umu, marveč v srcu! In kaj more na vse zadnje apologetika srcu! Ali more apologetika prisiliti moderno družbo, da jo sploh posluša? Apologetje so podobni delavcem, ki odkopujejo in odvažajo sip in podrtine z mesta, kjer naj bi stala nova monumen-

talna stavba. Dobro in potrebno delo je to, da se odpravijo ovire — a zidati se to ne pravi! in če apologetika tudi postavi temelje znanstvenemu spoznanju, je tudi to dobro in potrebno — a verovati se to ne pravi! Apologetje odpravljajo izgovore, ugovore in dvome, a dobre volje in vere ne morejo dati!

Ali bi izvršila to nalogo reforma v Cerkvi? Ali bi se izpreobrnila moderna družba, če bi se reformiralo v Cerkvi to, kar odbija moderno dušo? Gotovo, tudi reforma, zlasti reforma življenja kristjanov in duhovnikov je dobra in potrebna. To se pravi: dobra in potrebna ne le duhovnikom in kristjanom, ampak dobra in potrebna, ker bi izpodmeknila nasprotnikom mnogo izgovorov, rešila mnogo dvomov, zabranila mnogo pohujšanja. Saj časi še dobri začno dvomiti, ko vidijo, da ima toliko kristjanov, celo duhovnikov, tako malo kreposti, tako malo samozatajevanja, ponižnosti, ljubezni. Kdo si bolj želi take reforme kakor Cerkev sama? Ali ne kliče vse na vedno notranjo reformo? Kaj pa so vse okrožnice rimskih papežev, vsi pastirski listi škofov, vsi misijoni, vse propovedi drugega kakor glasni klici na reformo? Kaj pa hoče čaščenje sv. Rejšnjega Telesa, čaščenje Srca Jezusovega, čaščenje Brezmadežne Device, kaj pa hoče drugega kakor reformo? Kaj pa hoče vse bogočastje, kaj hočejo daritev in zakramenti in blagoslovila nazadnje drugega kakor reformo? Kaj je sploh Cerkev drugega kakor večna glasnica reforme?

Gotovo: krivda bogoneznanja in bogoodtujenja zadeva tudi nas vse, ki smo kristjani po imenu, a premalo po življenju — vendar zadnja krivda tudi to ni! Prava reforma bi odpravila mnogo ugovorov in izgovorov, morda bi vzbudila v srcih nasprotnikov tudi nekaj sramú pred seboj, morda tudi nekaj spoštovanja do krščanstva, a vere jim ne more dati, ker jim ne more dati — dobre volje! Kaj pa je, kar v resnici odbija moderno dušo? Človeške slabosti! Ah, saj moderna duša pravzaprav ljubi take „slabosti“! Ne slabosti, ne nedostatki — to so opore za pretveze, izgovore in ugovore — moderno dušo odbijajo dogme in odbija krščanska morala! Z reformo sicer izpodmaknemo tudi opore — in potrebno je to brez dvoma! — a dobre volje, ki bi vzprejela krščanski zakon odpovedi in ponižne vere, ki bi se uklonila gospostvu božjemu, ne moremo dati! — —

Kaj tedaj? Jørgensen, ki je bil tudi človek moderne, pravi da je treba nekega velikega prevrata v duši, poprej da ne more

verovati moderni človek. Čutil je, da ga more rešiti le nekak božji „Staatsstreich“.¹⁾ In nekaj takega je zares treba! Če tiči zlo v srcu, če ni dobre volje, kaj hočete? Če Bog ne potrese src s svojo božjo močjo, bi človek zdvojil o tem, kar se imenuje — moderna družba. Božja moč, dà, ta more rešiti še tudi njo, tista skrivnostna moč, ki človeku seže v dušo tajno, čudežno, nedoumno, tista stvariteljna, vsemogočna, neskončna moč!

Toda ali sme upati moderna družba, dà jo prestvari Moč od zgoraj? Morda pa je Bog odmeknil svojo roko, da se ta družba, prepuščena sama sebi, svojemu napuhu, pogrezne bolj in bolj, da se pogrezne v neizrekljivo bedo? Ali ne kažejo znamenja, da se res bliža veliki bedi? Že se ji majejo tlà pod nogami, že se odpira barje dvoma, brezupa, „brez cest, brez zvezd“... Morda jo Bog pusti, da vsaj v skrajnji bedi spozna svojo nemoč, svojo zablodo, svojo prevaro ter zahrepeni po rešenju, po očiščenju, po življenju; da zahrepeni zopet po — Neznanem Bogu!

Morda, kdo ve? Morda pa tudi mi zadržujemo to božjo moč? Mnogo se dandanašnji socialno deluje. Ali pa se tudi zadostno poudarja, da je eden največjih socialnih činiteljev — molitev? Krščanstvo uči, da ima v božjem načrtu veliko in važno, morda največjo in najvažnejšo ulogo molitev. Zopet uči krščanstvo in moderna filozofija je to le potrdila, da vlada v človeštvu zakon solidarnosti. Le v vzajemnosti je moč, le v vzajemnosti, po vzajemnem delu, po vzajemnem trudu napreduje človeštvo. Ta zakon solidarnosti vlada tudi v krščanstvu. Kristus je ustanovil apostolstvo, ki ni drugega kakor organ te solidarnosti. Brez apostolstva bi celim narodom nikdar ne bila posijala luč v temo. Če strnemo oboje, ali ne sledi, da je eden najvažnejši činiteljev za rešenje moderne družbe — apostolstvo molitve? Mi imamo malo zmisla za bogomiseln redove. Ali ni morda to prav odtod, ker smo izgubili polni zmisel o socialnem pomenu molitve?

V boju med vero in nevero se godi tako, kakor se je godilo tedaj, ko se je bojeval Izrael zoper Amalečane in je Mojzes z Aronom in Hurom molil na gori.

— In ko je Mojzes dvigal roke, je zmagoval Izrael; ko so pa Mojzesu omagoval roke, je zmagoval Amalek... (2. Mojz. 17, 11.)

¹⁾ Reisebuch 262.

Če torej nočemo, da tudi nas zadene krivda moderne bogopozabne družbe, tedaj moramo postaviti poleg drugih socialnih nalog, poleg apologetike, poleg reforme mišljenja in življenja, v program našega dela tudi — apostolstvo molitve. Le tedaj smemo upati, da se bo moderna družba vrnila zopet v Cerkev, da bo sklonila glavo pred oltarjem, posvečenim Kristusu — Neznane mu Bogu! In ali ni to lepa misel, vredna naših želja, vredna našega dela in naših molitev?

Dr. Aleš Ušeničnik.

Je li astronomija upravičena tajiti Boga?

V 19. stoletju je astronomija nenavadno hitro napredovala. S pomočjo višje matematike, spektralne analize in nebeške fotografije je dosegla nepričakovane uspehe in ves omikan svet je bil očaran. Za marsikoga, ki mu je bilo božje ime nadležno, je bilo zelo zapeljivo, da bi iz hitrega napredovanja astronomije izvajal sebi ljube posledice. Med učenjaki astronomije jih je bilo le malo, ki so pozabili, kako so se v sličnih slučajih osmešili njih predniki. Med njimi je bil Laplace, ki si je s svojo knjigo „*Traité de mecanique céleste*“ pridobil nevenljivo slavo. Ko je l. 1796. podaril cesarju Napoleonu svojo razpravo o kozmologiji, mu je cesar očital, da v njej ne najde božjega imena, na kar je Laplace prešerno odgovoril, da njegova hipoteza ne potrebuje božje pomoči. Ko se večina modernih astronomov zadovolji, da se v svojih poljudnih knjigah obregnejo le ob srednji vek in katoliško cerkev, kakor n. pr. Brenner,¹⁾ sedanji vodja zvezdarne v Lusu, so nekateri, ki jih zgodovina ni spametovala. Tako je n. pr.: Flammarion,²⁾ vodja pariške zvezdarne, menil zadati katoliški cerkvi smrtni udarec, ko skuša dokazati, da je prerok Izaija osleparil kralja Ezekija, ko je na solnčni uri premaknil senco. Tyndall, takozvani lord Kelvin, je pri vsej svoji učenosti tako naiven, da piše: „Pisatelj svetopisemske knjige, Jozva, v svoji naivnosti ni imel pojma o katastrofi, ko pripoveduje, da je solnce obstalo. Zemlja preleti v sekundi štiri milje, ista sila povzroči

¹⁾ L. Brenner. *Spaziergänge durch das Himmelszelt* 1898, str. 233. in 372.

²⁾ L' *Astronomie* 1885, str. 321.

112.000^o gorkote. Ko bi zemlja obstala, bi se njena energija spremenila v gorkoto, zemlja bi se stopila in spuhnila v plin.“ Tudi Förster,¹⁾ vodja berlinske zvezdarne, ki ne more prehvaliti kozmologije jezuita Brauna, mu je zelo zameril, da se v svoji kozmologiji spominja Boga.

Še veliko več pa je modroslovcev, ki so iz modernih uspehov astronomije izjavili predrzne nelogične posledice. Schopenhauer, katerega uničevalno sodbo o nemških modroslovcih je dunajski profesor fizike in naravnega modroslovja L. Boltzmann v svojem nastopnem govoru 25. vinotoka 1903. obrnil tudi nanj, piše: „Svet je razdeljen v nebesa in zemljo. Po zemlji tekajo ljudje, v nebesih sedi Bog, ki vlada ljudi. Si je osvojila astronomija nebesa zase, je vzela Boga in je raztegnila svet tako, da za Boga ni več prostora.“ Sanjavi Karol du Prel modruje: „Kanta in Laplace moramo spopolniti z Darwinom in potem ne potrebujemo več Boga“, in na drugem mestu baha: „Dajte mi svetovno meglo in dokazal vam bom, da se bo s pomočjo privlačne sile razvil svet, ki ga bote občudovali.“ In da ne pozabimo Straussa, ki pravi: „Kdor si razlaga svet po najnovejši astronomiji, si ne more več misliti Boga, da sedi na tronu, ki ga obdajajo angeli. Torej nebesa niso več palača, angelov ni več, ki bi bili zbrani okoli božjega trona. Grom in blisk niso njegovi streli; vojska, lakota, kuga ne njegov bič, ampak učinki naravnih sil.“ Nočem še dalje iti med modroslovce nižje vrste, ki modrujejo v tonu znane Büchnerja, Carus Sterne-ja i. dr., tudi ne med navadne podlistkarje judovskih časnikov, ki s poljudnimi astronomičnimi razpravami kažejo, da se z matematiko in astronomijo nikdar niso bratili. Kdor bere njih razprave, v katerih s frivolnostjo in lahkomišljenostjo rešujejo najimenitnejša vprašanja, mora misliti, da je astronomija, kraljica ved, kakor jo imenujejo, dovršena in popolnoma razvita veda. A ni tako! „Et quanto plus laboraverit ad quaerendum, tanto minus inveniat,“²⁾ velja osobito v astronomiji. Čim več skrivnosti najdenih, tem več vprašanj nerešenih, tem več nasprotnih misli, tem več osmešenih učenjakov! In taka veda naj bi se imenovala popolna in dovršena? In če ni, kako se kdo drzne, z astronomijo se igrati na bogoslovskem polju? Že navedeni in slični nevarni poskusi so me napotili preiskati, je li res astronomija upravičena, da bi podirala stebre krščanske vere. —

¹⁾ Vierteljahrsschrift d. astron. Ges. v Berlinu 1890, str. 56.

²⁾ Eccles. VIII. 17.

Tyndall nas imenuje otroke solnca. Tega svojega očeta si hočemo natančneje ogledati, kaj o njem vemo. Priznati bomo morali, da niti svojega očeta ne poznamo. O malokateri stvari so ljudje v zadnjem stoletju svoje nazore tako izpreminjali kakor o solncu. Do 17. stoletja astronomi niso poznali sredstva, s katerim bi zmanjšali solnčno svetlobo v daljnogledu. Fabricius, ki je prvi zasledil na solncu temne pege, je lovil solnčne žarke na belem papirju skozi majhno luknjico v temni sobi. Druji so opazovali solnce skozi šivankin obod v papirju, in še l. 1540 pripoveduje neki Appianus, da so takrat solnce opazovali le skozi barvana stekla. Galilei je opazoval solnce z navadnim steklom, vsled česar je v starosti oslepel. Naravno je, da svet toliko časa o solncu ni vedel družega, kakor da sije z neba na zemljo.

Od solnca imamo vse, kar potrebujemo. Govori se, da je neki profesor vprašal pri izpitu dijaka, kdo vozi dunajski tramvaj. Dijak je ugibal in ugibal, povedal to in ono, dokler ni profesor rešil težavnega vprašanja s kratkimi besedami; „Solnčni žarki“. In prav je imel. Brez solnca, brez solnčnih žarkov, brez solnčne svetlobe in gorkote, kaj bi bili mi, kaj bi bila zemlja? Odvisni smo od solnčne svetlobe, od solnčne gorkote. In vendar, če vprašamo, kaj je svetloba, kaj je gorkota, ne dobimo povoljnega odgovora. Imamo več nasprotujočih si hipotez, ki razlagajo bistvo svetlobe z besedami, s pojmi, ki so celo največjim učenjakom nerazumljivi.

S svetlobo je v naravi združena gorkota. Celo ideal umetne razsvetljave, katerega človeški rod v dvajsetem stoletju ni dosegel niti za en odstotek, kresnica, odseva svetlobne žarke, ki izžarivajo gorkoto, četudi v najmanjši meri. Radi se grejemo na solncu, kaj pa je solnčna gorkota, nam je neznano.

Kaj je relativna in absolutna temperatura? Že Newton je skušal določiti solnčno temperaturo in našel, da se manjša v navadnem razmerju z daljavo. V novejšem času menijo, da raste temperatura v aritmetični, izžarivanje gorkote v geometrični progresiji. Učenjaki so se tudi pečali z gorkoto na solnčni površini, ne da bi kaj gotovega dosegli. Secchi je zračunil, da je na solncu $5\frac{1}{3}$ milijonov stopinj Celzija gorkote. Waterston je našel 10 milijonov stopinj, Zöllner le okoli 13.000°. Če je Štefanov zakon, da raste izžarivanje s četrto potenco temperature, resničen, sledi iz Secchijevih računov, da je na solncu le do 10.000° tempera-

ture. L. 1894. so jo cenili na 8000° do 9000° . Ni pa gotovo, da ima Stefanov zakon veljavo tudi na solncu ob toliki temperaturi. In neverjetno je, da nam bo kdaj mogoče solnčno temperaturo natanko določiti. Če beremo torej v knjigah, da ima solnce gorkoto, ki bi 31 m debelo skorjo okoli in okoli zemlje raztopila v enem letu, je to le sredstvo, s katerim nam hočejo učenjaki vsaj približno dokazati visokost solnčne temperature.

Odkod izvira solnčna gorkota? Se li manjša in izgublja? In če ne, kako se nadomestuje uporabljena gorkota? Bo li ogenj na solncu ugasnil? To so vprašanja, s katerimi se učenjaki intenzivno pečajo. Nekateri menijo, da pada v solnce brezštevila množina meteorjev, repatic, svetovnega prahu. Tako je sodil tudi Newton. Tej hipotezi ugovarja Helmholtz, ker bi povečanje solčne mase v teku let vsekako moralo vplivati na gibanje premičnic. S solnčno maso bi se povečala privlačna sila. Zemlja in premičnice bi se hitreje in v manjših elipsah gibale okoli solnca. Tega dozda še niso opazili, pač pa nekateri trde, da se zemlja vedno počasneje giblje okoli svoje osi in okoli solnca. Helmholtz meni, da se grbanči solnčna površina in solnce krči proti središču. Za v enem letu uporabljeno gorkoto bi zadostovalo, da se solnčni premer vsak dan skrči za štiri decimetre. Od nas bi se ta prememba opazila še le v 6000 letih za eno sekundo, česar seveda s najboljšimi daljnogledi nikdar ne bomo opazili. Helmholtzu vgovarjajo novejši fiziki in astronomi.

Dosedaj še niso opazili, da bi se solnčna gorkota manjšala. Gotovo je, da na solncu ni ognja, kakršen je pri nas na zemlji. Mi imenujemo ogenj, kar gori. Na solncu pa je ogenj, ki ne gori. Ker se fizikom nikdar ne bo posrečilo, umetno napraviti tak ogenj, tudi nikdar ne bomo spoznali njegovih lastnosti.

O velikosti solnca, o njegovi masi in gostoti nimamo natančnih števil, ker konstanta privlačne sile, o kateri bomo pozneje govorili, ni še natančno določena.

Za astronome zelo važno vprašanje je solnčna daljavo od zemlje. Podlaga je vsem astronomičnim računom. V starih časih niso imeli pojma o solnčni daljavi. Pitagoras je cenil solnčno daljavo na 18 000 milj, Aristarh, Hiparh, in Ptolomej na 1146 zemeljskih polumerov. V srednjem veku se s tem vprašanjem niso pečali. Kopernik, Tycho de Brahe i. dr. so bili Ptolomejevih misli. Še l. 1751. je Lacaille sodil, da je

solnce od nas oddaljeno okoli 17 milijonov milj. Sicer je že Kepler podal pravi način, po katerem bi se solnčna daljava zelo natančno določila in je našel 35.000 zemeljskih polumerov, a niso imeli dovolj natančnih instrumentov. Čim bolj pa so spopolnovali daljnogleda, tem bolj je rastla tudi daljava solnca od zemlje. Dandanes imamo deset metod, po katerih računimo solnčno daljavo. Niso pa vse enako natančne. Kakor n. pr. zemljemerec zmeri kak zvonik, do katerega priti ga ovira reka, močvirje, tako meri astronom tudi solnčno daljavo. Zemljemerec si določi okoli dvajset do trideset metrov dolgo črto osnovnico in na njej določi kot, v katerem se vidi osnovnica z zvonika. V primeri s solnčno daljavo je pa na zemlji vsaka dolžina premajhna in zvezdoznanci si drugače pomagajo. Za osnovnico si izbere najdaljši premer zemeljske eliptične poti in na obeh koncih opazujejo solnce. Iz teh opazovanj določijo kot, ki ga imenujejo solnčno paralakso, namreč kot, v katerem se vidi premer zemeljske poti s solnca. Že l. 1770 je Pingre določil solnčno paralakso na $8'80''$, leta 1771 Hornoby $8'78''$, Maskelyne $8'72''$, l. 1773 Hall $8'70''$, l. 1808 Laplace $8'75''$, l. 1862 so jo določili na $8'9''$ do $9'0''$, l. 1867 Newcomb $8'85''$, l. 1877 Gill $8'78''$, l. 1882 Nyren $8'79''$ in belgijska ekspedicija v Ameriki je dobila $8'91''$. Najmanjšo paralakso je našel Lalande ($8'50''$) iz predsodkov do danske ekspedicije na severnem tečaju. O njeni natančnosti se je še le l. 1854 drznil dvomiti Hansen, kateremu je svet že smel verjeti. L. 1882 so zračunili solnčno paralakso iz Venerinega prehoda mimo solnca, na katero metodo je že l. 1677 opozoril Halle y. Ta način je najzanesljivejši. Astronomi le obžalujejo, da v našem stoletju ne bo Venerinega prehoda. Prvič bodo z zemlje gledali Venero iti mimo solnca 8. junija l. 2004, do onega časa pa bomo morali biti zadovoljni s sedanjo solnčno paralakso. Umevno je, da do tedaj ne bomo vedeli natančno daljave solnca od zemlje, ker sta od ene sekunde v paralaksi odvisna dva milijona milj. Iz Venerinega prehoda l. 1882 so zračunili, da je solnce od nas oddaljeno za 20 682.000 zemljepisnih milj. Neki Amerikanec je v zadnjem času računal solnčno daljavo po vseh nam znanih načinih in je dobil vrednost, ki se suče v mejah $149.340.870 \pm 100.000$ km.

Še veliko manj gotovega vemo o naravi in fizični sestavi solnca. Stari narodi o tem niso ničesar vedeli. Celo koncem 18. stol. je trdil Herš el, da se skozi solnčne pege vidi

na temno solnčno površino. Po njegovem mnenju obdaja solnce svetla plinasta snov, med solncem in plinom je nekako temno ozračje, ki bi varovalo solnčne prebivalce škodljivih učinkov solnčnih plinov. Heršel je trdil, da na solncu prebivajo bitja, ki v duševnem oziru nadkriljujejo človeški rod. Teh misli je bil tudi S t r a g o. Heršelovi nazori o solncu so se v prvi polovici 19. stol. tako vkoreninili, da jih je le spektralna analiza mogla iztrebiti. Spektralna analiza je pokazala, da solnce obstoji iz več plasti. Jedro, katerega človeško oko nikdar ne bo gledalo, obdaja fotosfera, ki se nam kaže v daljnogledu, kakor bi bila natresena z drobnim peskom. Odkod izvira ta pojav, ki ga imenujejo granulacija, nam je neznano. V fotosferi se javljajo solnčne pege in baklje. Nad fotosfero je nova plast, ki je sestavljena iz različnih žarečih plinov. Nad to plastjo se razprostira tretja, imenovana kromosfera. Ob popolnem solnčnem mrku se nam vidi kakor temno-rdeč obroč okoli solнца. Iz te plasti se vzdigujejo ognjeni stebri in jeziki, takozvane protuberance. Zadnja plast je korona, svetel sijaj okoli solнца. Dosedaj se še ni posrečilo fotografovati korone kakor le ob popolnem solnčnem mrku. Mnogo jih je, ki menijo, da je korona le optična prevara. Drugim se zopet zdi, da je korona v neki zvezi s solnčnimi pegami.

Je li ta hipoteza o solnčni naravi prava ali ne, ne moremo odgovoriti. So razlogi, ki jo potrjujejo, in so razlogi, ki ji ugovarjajo. L. 1891 se je neki profesor S c h m i d t v Stuttgartu povzpел do vsekako smelega trditve, da so vsi pojavi na solncu, kakor granulacija, solnčne pege, baklje, protuberance nekaka fata morgana. Svojo trditev je podprl s strogo matematičnimi računi. Njegovo mnenje je ovrget eden izmed najboljših opazovavcev solнца, R i c c o. Tudi jezuit F e n y i, vodja zvezdarne v Kaloszi, je šel v boj za solnčevo odkritosrčnost in je dokazal, da so vsi ti solnčni pojavi pokorni Newtonovemu zakonu in torej realni.

Veliko so pisali astronomi o solnčnih pegah. V srednjem veku je bilo solnce simbol čistosti. V 17. stol. pa sta istočasno na solncu opazila črne pege neki župnik F a b r i c i u s in jezuit S c h e i n e r. Kitajci so jih zasledili že pred Kr. r., Peruanci v 16. stol. in neki Inka je jel celo dvomiti o božji naravi solнца. Torej, kaj so solnčne pege? G a l i l e j je mislil, da so črni oblaki, ki plavajo po solnčnem ozračju. L a l a n d e je trdil, da solnce obdaja žareče morje, ki pada in se dviga kakor na zemlji. Drugi

so učili, da so na solncu ogenj in pepel bljuvajoče gore. V začetku 19. stol. so rekli, da so lijakom podobne odprtine v solnčno površino. Kirchhoff jih razlaga s spektralno analizo in misli, da se javljajo v solnčnem ozračju viharji kakor pri nas na zemlji. Njegovo hipotezo je spopolnil Zöllner. Nasprotno pa je izvrstni opazovavec solнца Secchi mnenja, da je solnce v plinastem stanju. Sopari raznih kovin se dvigajo iz solнца, se v ozračju ohlajujejo in padajo zopet na solnce. Brestcr pa meni, da so solnčne pege votline v solnčno površino. In tako so se v teku stoletja zopet oprijeli Heršlovega mnenja, ki je celo trdil, da v teh votlinah prebivajo solnčni prebivalci.

Iz tretje solnčne plasti, iz kromosfere, najbrž izvirajo protuberance. Kako nastajajo, si učenjaki še niso na jasnem. Izmed različnih hipotez in mnenj naj omenim le hipotezo jezuita Fenyija. L. 1891. je opazoval na solncu strašne viharje. Iz solнца se je dvignila velikanska masa z brzino 480 km v sekundi. Iz tega sklepa Fenyi, da solnce iz sebe meče mase tako visoko, da nikdar več ne padejo na solnce, in sodi, da te viharje povzroča elektrika.

Ob solnčnem mrku se okoli meseca razprostira čaroben sijaj, ki ga imenujejo korona. Dolgo časa niso o koroni ničesar vedeli. V Keplerjevem času so se prepirali, je li korona izhaja iz solнца ali meseca. Newtonovi sovrstniki so menili, da je korona solnčno ozračje. V zadnjem času mnogi menijo, da je korona le optičen pojav, drugi pa mislijo, da so ti in slični pojavi na solncu v zvezi z elektriko in magnetizmom.

Nerazumljiva prikazen je dalje astronomom zodiakalna svetloba. V lepem vremenu se pomladi po solnčnem zahodu nad horizontom, kjer je solnce zašlo, vzdiguje svetel stožec, ki ga je Cassini imenoval zodiakalna svetloba. Jeseni se javi ta svetloba na vzhodu pred solničnim vzhodom. Humboldt je opazil, da se istočasno z zodiakalno svetlobo na zahodu pojavi tudi na vzhodu neka svetloba. Brorsen je celo videl, da sta obe svetlobi v zvezi in se dotikata, in je bil mnenja, da zodiakalna svetloba izvira iz solнца. Biol trdi, da je obroč iz majhnih meteoritov, ki se gibljejo okoli solнца. Schiaparelli in Heis menita, da se ta obroč suče okoli zemlje. Preiskavali so tudi njen šar in prišli do različnih nasprotujočih si zaključkov. V zadnjem času dokazuje Förster, da izvira zodiakalna svetloba iz zemlje

kakor rep iz repatice. Opazili so tudi v najnovejšem času, da je v neki zvezi s solnčnimi pegami.

Zenger je po svojih solnčnih opazovanjih prišel do zaključka, da, kadar se na solncu javijo solnčne pege in protuberance v višji meri kakor navadno, kadar na solncu divjajo viharji, se tudi na zemlji javijo viharji in povodnji; zodiakalna svetloba in severni sij sta močnejša in vpliv solнца se kaže tudi v zemeljskem magnetizmu. Zenger meni, da viharje in potrese povzroča solnce. Njemu ugovarja lord Kelvin in dokazuje, da z ozirom na solnčno daljavo ni niti govora o tako močnem vplivu solнца na zemljo. Učenjaki so se razdelili v dva tabora. Ta znanostni prepir se bo najbrže ugodno končal za Zenger-ja. Koncem oktobra lanskega leta je opazil astronom Denning do 77.000 angl. milj dolge solnčne pege, katere so opazili tudi s prostim očesom. Na solncu so morali divjati strašni viharji, ki so neverjetno vplivali tudi na zemljo. Kabel čez atlantski ocean in brzojav v zahodnji Evropi je odpovedal. V Genfu je štrajkala električna železnica, na Francoskem so telefoni in brzojavi počivali osem ur, v New-Yorku so opazovali krasen severni sij in v Potsdamu je bila magnetična igla nenavadno nemirna. S početka so mislili, da je te nerednosti povzročil velik potres v Sibiriji. Ob tej priliki pa smo se prepričali, da večina astronomov prisoja te nerednosti močnemu vplivu protuberanc in solnčnih peg.

Solnce je absoluten vladar v svojem sistemu. Pokorne so mu ne samo premičnice, meseci in asteroidje, ampak tudi repatice, ki se k nam pridrve iz nam neznanih svetov. Priklene jih nase z močjo, ki jo je imenoval Newton privlačno silo ali gravitacijo. Ta sila deluje po Newtonovem zakonu $p = g \cdot \frac{m_1 m_2}{r^2}$, kjer sta m_1 in m_2 masi teles, ki se privlačujeta, r njihova daljava in g konstanta privlačne sile. Ta konstanta je zelo važna v fiziki in astronomiji. Če je namreč konstanta natanko določena, z lahkoto najdemo maso zemlje in njeno srednjo gostoto. Iz mase naše zemlje potem določimo maso solнца in premičnic. Imamo več načinov, po katerih učenjaki iščejo to konstanto. A vse metode so združene z velikimi nepremagljivimi težavami in neverjetno je, da bi konstanto privlačne sile kdaj natanko poznali. Vrednost srednje gostote zemeljske mase, ki so jo določili po različnih načinih, se zdaj suče v mejah med 5.577 in 5.4934. Razlika sicer ni velika, a se pri računih z velikimi števili mora vpoštevati.

Nobenemu fizičnemu in mehaničnemu zakonu niso pojavi v naravi tako pokorni kakor Newtonovemu zakonu. Z Newtonovim zakonom so v zvezi Keplerjevi trije zakoni, po katerih se približno določi pot premičnic na nebu. Da, s pomočjo Keplerjevih zakonov so določili iz nerednosti v Uranovem gibanju pot in maso neznane jim premičnice Neptuna in jo tudi našli na določenem kraju.

Vkljub temu astronomi niso zadovoljni z obliko, katero je dal Newton svojemu zakonu, ker se zakon ne strinja z nekaterimi pojavi. Iz Newtonovega zakona astronomi ne morejo razložiti, zakaj se perihel v Merkurijevi poti v vsakem stoletju premakne za 40". Neznano nam je, zakaj se premika tudi Martov perihel, zakaj se spreminja Venerina pot in ekscentriciteta Merkurijeve poti. Newtonov zakon nam ne razvozlja uganjk, ki nam jih stavi Enckejeva repatica in nam ne more razložiti nepravilnosti v luninem gibanju okoli zemlje. L. 1881. se je dunajski astronom Oppolzer¹⁾ povzpел do drzne trditve: „Iz teorije luninega gibanja sledi z nekoliko verjetnostjo, iz teorije Merkurijevega gibanja in gibanja Enckejeve repatice z neovrgljivo gotovostjo, da samo na podlagi Newtonovega zakona v sedANJI obliki postavljene teorije ne razlože povoljno gibanja nebeskih teles.“ Koliko je na tem stavku resnice, bo pokazala prihodnjost.

Nerešeno je vprašanje, je li Newtonov zakon veljaven za vsako končno daljavo. Newcomb je dokazal, da je $2v \frac{1}{r^2}$ v daljavi med zemljo in mesecem zajamčena za 1/5000, isto velja za daljavo 24.000 zemeljskih polumerov. Iz tretjega Keplerjevega zakona sledi, da je Newtonov zakon veljaven do skrajne meje našega solnčnega sistema. Jeli zakon veljaven tudi za večje daljave, nam je neznano.

Da privlačna sila ne deluje v daljavo brez medija, je gotovo, odkar sta Faraday in Maxwell zavrgla staro teorijo o svetlobi in elektriki. Neznano nam pa je, je li privlačna sila odvisna od medija, po katerem se razprostira. Učenjaki se vprašujejo, je li vplivata na privlačno silo gorkota in elektrika? Pečajo se z vprašanjem, bo li ostala konstanta privlačne sile v teku časa nespremenljiva. Pictet²⁾ meni, da gravitacija sledi iz odbijanja

¹⁾ V Solnogradu na shodu naravoslovcev in zdravnikov l. 1881.

²⁾ Genève Bibl. 1882.

eterovih atomov in da je energija solnčnega sistema, ki je vsota iz energije solnca in premičnic in energije eterovih delcev, stalna. Energija premičnic pa se spreminja, torej, tako sklepa Pictet, se spreminja tudi energija eterovih atomov in konstanta privlačne sile se spreminja. Pictet upa, da bo mogoče zaslediti spremembo konstante od l. 1898 do l. 1917, ker bo energija premičnic najmanjša l. 1898 in največja v l. 1917. in se bo v tem času spremenila za 18 %. Najbrž pa so ti upi prazni, ker je dvomljivo, da bi privlačna sila izvirala iz odbijanja eterovih atomov.

V hipu, ko je zemlja oddaljena od solnca za r km, že vpliva na zemljo privlačna sila $p = g \cdot \frac{m^1 m^2}{r^2}$. Neverjetno pa je, da bi privlačna sila ne delovala v času, in učenjaki preiskujejo, dasi brez uspeha, s koliko hitrostjo deluje gravitacija. Dunajski profesor astronomije Hepperger¹⁾ je našel, da je privlačna sila petstokrat hitrejša od svetlobe. Lehmann-Filhès pa sodi, da je hitrejša za več milijonov.

Newtonov zakon velja v tej obliki, ki mu jo je dal Newton, le v končnem prostoru. Seeliger, vodja zvezdarne v Monakovem, je l. 1895 v svojih računih poskušal določiti, kako in s kako silo bi delovala gravitacija neskončno veliko končnih mas. Našel je, da je v tem slučaju privlačna sila neskončna ali ostane nedoločena, kar nasprotuje osnovnim mehaničnim zakonom. Seeliger sklepa, da je ali svetovni prostor končen ali pa je treba Newtonov zakon tako predrugačiti in spopolniti, da bo veljal v končnem in neskončnem prostoru. Seeliger se je odločil za drugo alternativo. Nekateri skušajo to težkočo odstraniti z negativnimi masami, ki se odbijajo, in ker negativnih mas še nismo opazili, se tolažijo, da jih ni moč videti, ker jih pozitivna telesa odbijajo v neskončnost.

Dokler ne bomo poznali lastnosti privlačne sile, je brezuspešen vsak poskus, privlačno silo povoljno razložiti. Nekateri jo razlagajo iz eterovih tresajev, drugi jo iščejo v elektromagnetnih tresajih. A vsi poskusi so se ponesrečili, in Zenneck,²⁾ profesor v Strassburgu, je prišel do zaključka, da smo v tem oziru v začetku 20. stoletja ondi, kjer so bili v 18. stol., ko so trdili, da je gravitacija bistvena lastnost teles.

¹⁾ Wiener Ber. 1888.

²⁾ Encykl. der math. Wissenschaften V. Lipsko 1903.

Dasi ima solnce veliko moč v svojem sistemu, mu vendarle premičnice izpodbijajo njegov tron. Kakor solnce vpliva na premičnice, tako tudi vsaka premičnica povzroča, da se solnce giblje v majhni elipsi. Ker pa nanj vpliva več premičnic, njegova pot ni elipsa, ampak zelo zamotana kriva črta, o kateri ne vemo ničesar pozitivnega.

Solnce je nepremičnica, in kakor se nepremičnice gibljejo po vsemiru, tako tudi solnce ne miruje. Prvi je slutil o tem gibanju *Lalande*. Za njim so računali astronomi smer, v kateri se giblje s solncem ves solnčni sistem, a so prišli do različnih zaključkov. V zadnjih letih je prof. *Backhuyse*n poskusil ta problem rešiti po različnih metodah, pa je dobil različne številke. O smeri tega gibanja torej ne moremo še ničesar gotovega trditi, še manj vemo, kako hitro se giblje solnce. Se li giblje solnce okoli večjega solnca, okoli katerega se morebiti sučejo tudi druga solnca, je li njegova pot elipsa, hiperbola ali parabola, nam je do cela neznano.

Drugo telo, o katerem bi že po njegovi bližini in zvezi z zemljo za solncem morali največ vedeti, je *mesec*. A pozitivnega vemo o njem še manj kakor o solncu, četudi je v prejšnjih časih človeška domišljija o njem vedela marsikaj povedati. Učenjaki niso niti dognali, ima li mesec svetlobo in gorkoto od sebe ali jo dobiva od solnca in od zemlje. Nekateri so našli, da doseže gorkota na luni temperaturo vrele vode, drugi menijo, da bi na luni zamrznila vsaka voda in celo živo srebro. *Langley* trdi, da se temperatura na luni ne da meriti niti z najboljšimi instrumenti.

Zelo zanima učenjake tudi vprašanje, ima li mesec ozračje in vodo. *Secchi* je smatral temno površino na luni za morja in močvirja; v novejšem času so nekateri ob solnčnem vzhodu opazili tenke meglice, ki se vlačijo po dolinah in se čez dan razprše. O teh meglicah nam ni ničesar znanega. Skoraj je dokazano, da na luni ni ne vode ne zraka, ali vsaj v zelo majhnih množinah. Vsled tega je tudi rešeno vprašanje, prebivajo li na mesecu živa bitja. *Kepler* je trdil, da so žrela na mesecu votline luninih prebivalcev. Sloveči zvezdoznanec *Schröter* je sanjal o luninih prekopih in cestah, in monakovski astronom *Gruithuisen* je okoli l. 1825 gledal na luni mesto in si domišljeval o luninih prebivalcih. Za deset let pozneje se je neki

Amerikanec pošalil z učenimi astronomi. Izdal je v angleškem in nemškem jeziku neko razpravo, v kateri pripoveduje, kako je J. Heršel na rtu dobrega upanja na mesecu opazoval velikanske gozdove in zasledil različne ptiče in štirinogate živali. Ljudje so verjeli in so dolgo časa simpatizovali s svojimi sosedi, dokler se niso jeli učenjaki prepirati, sta li na mesecu voda in zrak.

Staro je tudi vprašanje glede nespremenljivosti meseca. Leta 1787 je javil Heršel londonski akademiji, da je opazil na mesecu tri ogenj bruhačoče gore, vendar so do Mädlerja mislili, da je mesec nespremenljiv. L. 1857 je zopet opazil neki astronom na mesecu dve svetlorumeni točki. Tudi zadnja desetletja so opazili nekatere spremembe, o katerih realnosti pa nekateri dvomijo. Z dobrimi daljnogledi nekateri celo opazujejo, da so vrhovi visokih gora svetlejši. Pravijo, da so to optični pojavi, drugi iz tega sklepajo na led in sneg. Prav imamo torej, če rečemo, da o vulkanični delavnosti na mesecu ne moremo ničesar gotovega trditi, osobito, ker nekateri astronomi trde, da na luni še nikdar niso opazili nikake spremembe.

Zelo različna so tudi mnjenja naših astronomov o lunini površini, ki se bistveno loči od zemeljske. Pa kako naj bi bili astronomi istih misli glede lune, ko se vendar tudi geologi glede naše zemlje ločijo v neptuniste in plutoniste. Maedler meni, da so lunine gore, prepadi, žrela in razpoke vulkaničnega izvora. Mnogi mu ugovarjajo, mnogi celo trde, da so lunino površino razbila svetovna telesa, ki so padala izpod neba na luno.

Glede gibanja meseca okoli svoje osi so dandanes vsi učenjaki nekako edini. Pred Newtonom so se prepirali, se li mesec suče okoli svoji osi ali ne, in so rekli: „Mesec nam vedno kaže isto polovico, torej se ne suče okoli svoji osi.“ Newton pa je to pereče vprašanje rešil s tem, da je zatrdil: „Mesec se suče okoli svoje osi, ker nam vedno kaže isto polovico.“ Hansen, ki se je mnogo pečal z gibanjem našega meseca okoli zemlje, je zračunil, da je središče meseca za 60 km bližje zemlji kakor težišče. Vsled tega, tako sklepajo, nam kaže mesec vedno isto stran, in plini kakor tudi zrak, so se zbrali na drugi polovici meseca, ki je obrnjena od zemlje. Torej zastoj iščemo zraka in vode na naši polovici.

Največje preglavice pa dela mesec učenjakom s svojim gibanjem okoli zemlje. Je, kakor poredno kuže na vrvici, ki sedaj

sili na levo za vrabcem, zdaj se zažene na desno v grmovje, v hipu se ustavi in ostane zadaj, v drugem trenutku že vleče gospodarja za seboj. Tudi mesec tako nagaja astronomom. Zdaj je pod potjo, zdaj nad potjo, zdaj na levi ali na desni, kmalu spredaj, kmalu zadaj, le ondi ga ni, kakor so zračunali astronomi. Da bi vplivala na mesec le zemlja, bi ne bilo težavno zračuniti in natančno določiti mesečevo pot. A na mesec kakor na zemljo vpliva tudi solnce, da ne štejem tudi premičnic, ki istotako vplivajo na luno. Problem, kako iz treh teles zračunati pot, imenujemo problem treh teles, ki dela zvezdoznancem velike težave. Gotovo je, da se problem treh teles mora dati razvozljati, ker se lahko nastavi devet diferencialnih enačb, ki imajo svoj izvor v naravi. Za teh devet diferencialnih enačb je potrebnih osemnajst integralov. Od teh jih je pa učenjakom dandanes znanih samo deset, in ves trud naših matematikov je brezuspešen, da bi našli še ostalih osem integralov. *Bruns*,¹⁾ profesor astronomije v Lipskem, je celo dokazal, da z integrali algebrskih funkcij ni mogoče rešiti problema treh teles. A vse to bi astronomi že še potrpežljivo in so zadovoljni, da indirektno določijo mesečevo pot. Pa tudi tu jim nagajivi mesec stavi zapreke. Že imenovani *Hansen* je od l. 1850 do l. 1860 zračunil tabele, po katerih se določi mesečeva pot. A od onega časa so v tabelah s početka neznatne razlike narasle, da so morali *Hansenove* tabele popraviti. Iz teh nerednosti v luninem gibanju sklepajo astronomi, da ali razen privlačne sile deluje v naravi še neka nam neznana sila ali pa *Newton-ov* zakon v tej obliki ni popoln.

Mnogo se govori o vplivu lune na zemljo. Iz meteorologičnih opazovanj so prišli nekateri do zaključka, da polna luna razganja oblake. Angleški meteorologi menijo, da so dnevi in noči mrzlejšje ob času polne lune. Drugi zopet odrekajo mesecu vsako moč. Preiskavati, kako vpliva mesec na ljudi, ki so v tem ali onem duševnem stanju, sicer ne spada v astronomično stroko, a bi bilo vendar le prijetno, o tem kaj natančnejšega zvedeti. Žal, da je stvar še premalo preiskana.

Preden astronomiji izprašamo vest glede ostalih svetovnih teles, se obrnimo do zemlje, v kakem razmerju je z učenjaki. Nič bolj jim ni prijazna, kakor njena hudomušna spremlevavka.

¹⁾ Naturforscher, zv. 17. l. 1887, str. 419.

Že od pamtiveka so ljudje ugibali o obliki zemlje. Najstarejši ljudje so mislili, da ima podobo plošče. Anaksimander je celo trdil, da ima podobo valjca, Aristarh (310 — 250 pr. Kr. r.) je že učil, da je zemlja premičnica in se suče okoli solnca. Dolžili so ga brezbožnosti. Ni pa znano, so ga li tudi k smrti obsodili. Da ima zemlja podobo krogle, je mislil svet do Newtonovega časa, četudi si ljudje niso mogli razvozljati te zagonetke. Vpraševali so se, kako dežuje navzgor in niso si znali razlagati, kako ljudje onstran zemlje pod nami hodijo in z glavo navzdol vise. Celo, ko je Kolumb prosil za ladje, da bi objadral zemljo, so mu odgovarjali, češ, če prideš z ladjami srečno na ono stran, nazaj gotovo ne boš več prišel. Na vsa ta vprašanja je odgovoril Newton z zakonom privlačne sile. Newton je iz svojih računov sklepal, da ima zemlja podobo elipsoida. V resnici pa ima podobo geoida, katerega poznamo le približno.

Pred Kr. roj. so se ljudje tudi že zanimali za velikost zemlje. Prvi je meril zemljo Eratosthenes iz Cyrene (276-194 pr. Kr.) in se je zmotil le za eno devetino. Ne bom našteval ekspedicij, ki so jih razne države pošiljale, da bi izmerile zemljo. Dosegle so, da je dolžina kvadranta zemeljskega meridijana za več sto metrov še negotova.

Odkar se je v zadnjem stoletju razvila geologija in je napredovala fizika, sprašujejo naši indiskretni učenjaki tudi po starosti zemlje. Dasi so zelo prebrisani, jim zemlja še ni razodela svoje skrivnosti. Sedaj ne prašajo več po njeni starosti, pač pa se zanimajo, odkdaj je postala zemlja sposobna, da nosi organska bitja. Angleški fizik Lord Kelvin je računal na podlagi Kantove teorije in našel, da zemlja pred 1000 milijoni leti še ni bila v trdem stanju, pozneje je postavil za skrajno mejo 40 milijonov let, ker so v tem času spopolnili termične zakone. Geologom pa se je Lord Kelvin zelo zameril, ker pri svojih računih ni vpošteval geologičnih ozirov. Fiziki in geologi so si prišli v lase, a dosedaj niso še ničesar pozitivnega dosegli. Starost zemlje n. pr. tudi računijo iz zemeljske temperature. Čim bolj kopljemo v zemljo, tem gorkeje je. Če pa pomislimo, da je najglobokejši rov (2000 m) v zemljo v primeri z njo kakor ena desetinka šivankinega oboda v globus z enim metrom v premeru, kdo nam daje pravico sklepati, da temperatura centralnega ognja od površine do središča zemlje raste v istem razmerju kakor v prvih 2000 metrov. Iz vseh

teh in podobnih poskusih so prišli učenjaki do zaključka, da po tem potu ni mogoče zvedeti od naše častitljive zemlje njene starosti, in mi lahko rečemo, da nima nikdo niti najmanjšega povoda, v tem oziru spotikati se nad sv. pismom.

Vprašanje, koliko časa je zemlja dolina solz, sicer ne spada v astronomijo, vendar ne smemo zamolčati, kako se je neka francoska ekspedicija v tem oziru osmešila. V Zgornjem Egiptu v Dendera so našli krasni tempelj egipčanske boginje Isis. Na stropu je bilo naslikanih dvanajst podob zverinjskega kroga, v istem redu, v katerem jih prepotuje solnce. Prvi je lev, ki stopa iz templja. Modri učenjaki so sklepali, da je v času, ko so zidali tempelj, solnce stalo spomladi v znamenju leva. Francoz Dupuis je zračunil, da so sezidali tempelj pred 15.000 leti. Nekateri so to znanstveno pridobitev do skrajnosti izrabili, drugi pa so ugovarjali in trdili, da je bil tempelj sezidan za časa kralja Davida. Vsa ta francoska modrost pa se je razblinila, ko sta Champollion in Letronne razvozljala iz grških napisov, ki sta jih našla v tempelju, da je bil tempelj zidan za časa Trajana.

Mučno delo je določevati zemljepisno širino in dolžino. V teku časa so opazili, da se spreminja zemljepisna širina. Nekateri menijo, da je ta pojav v zvezi z zemeljskim magnetizmom in s solncem. Vendar v tem oziru ne vemo ničesar pozitivnega. Da bi dalje natanko določili zemljepisno dolžino, so sestavili posebno komisijo, ki je pod vodstvom dunajskega astronoma Oppolzerja od l. 1873 do 1876 vrlo napredovala. Tudi v Ameriki se marljivo pečajo s tem problemom. Načini, po katerih določujejo zemljepisno širino in dolžino, so različni. Najstarejša in najnavadnejša je triangulacijska metoda. Oppolzer je določil dolžino v kletih dunajske zvezdarne z horizontalnim nihalom. Za take poskuse so še bolj sposobne uteži, ki se spuščajo v globočino. Pri teh poskusih je opazil jezuit Braun, da se taka utež odklanja na Dunaju za 15 minut in v Budapešti za 10 minut proti zahodu. Na južnem pobočju Alp se odklanja celo za 42 minut. Neumevno pa je učenjakom, zakaj ni pod Himalajo skoro nikakega odklona, in zakaj se pod Kavkazom nihalo odklanja celo v nasprotno stran proč od gorovja. Nekateri sodijo, da je masa v zemlji različno razdeljena. Iz teh opazovanj računijo sploskanost zemlje na tečajih, in odtod se vrednost sploskanosti suče med $\frac{1}{303}$ in $\frac{1}{292}$.

Preporo je tudi vprašanje o gibanju zemlje okoli svoje osi in okoli solнца. Nekateri, med njimi tudi Laplace, trde, da sta leto in dan nespremenljiva. Hansen pa je zračunil, da se zemlja vedno počasneje suče okoli svoje osi in okoli solнца. Po njegovih mislih je vsako stoletje za eno osmino ure krajše. Vsled tega bi se zgodilo v nepreglednem času, da bi tudi zemlja kazala solncu vedno isto stran, zemeljska pot bi bila vedno manjša in slednjič bi zemlja padla v solnce. Newcomb pa na podlagi zgodovinskih podatkov ugovarja Hansen-ovim izvajanjem. Istotako dvomijo učenjaki, je li zemeljska kroglica nepremakljiva. Neki laški astronom sklepa iz opazovanj tečajne višine v Greenwichu in Pulkovi, da se je premaknil severni tečaj od l. 1843 do l. 1872 za 23 čevljev. Poznejša tozadevna preiskovanja so bila do l. 1888 brezuspešna in Hall celo meni, da razlika izvira iz nepopolnih tabel.

Glede plime in oseke morja je problem skoro rešen, četudi imajo nekateri učenjaki še razne pomisleke. Kepler in Newton še nista bila na jasnem. L. 1738 je razpisala akademija znanosti v Parizu nagrado za to vprašanje, katero je dobil jezuit Cavalieri. Problem je končno povoljno razvozljaj Laplace. Kakor vplivata solnce in luna na morje, tako, menijo učenjaki, vplivata tudi na ozračje in povzročujeta nekako plimo in oseko, katere pa mi ne čutimo, kakor tudi morski prebivalci ne čutijo morske razposajenosti. O tem vplivu na ozračje bomo težko kaj pozitivnega zvedeli, dokler ne bomo vedeli, kako visoko je ozračje. Iz mraka sklepajo, da je ozračje visoko le okoli 80 km. Ko so pa opazovali zvezdne utrinke, so zračunili, da se že prikažejo v višini 150 do 180 km in ugasnejo 90 km visoko. L. 1883 je zvečer nebo žarelo v višini kakih 60 do 70 km. Kaj je bilo vzrok, so različnega mnenja. Nekateri so mislili, da žari v zraku oblak iz ledenih kristalov. Niso pa povedali, kaj in odkod bi bil oblak. Drugi menijo, da je zašla zemlja med svetovni prah, kakršnega so našli pomešanega z železom v Švediji. Drugi so zopet trdili, da se je svetil vulkanični pepel, ki ga je izbruhala gora Krakatova pri Sundi.

(Dalje.)

Jos. Sever.

Nove misli o descendenci.

Vprašanje o evoluciji, descendenca je še vedno na dnevnem redu. Darwinizem se je sicer izjalovil, a darvinizem je bil le neka oblika descendenčne teorije. Darwin in Haeckel sta hotela ves razvoj razložiti mehanično, materialistično, in ta poskus se ni posrečil. Znanstvo priznava vse bolj notranje principe, dispozicije, dominante, ki smotreno določujejo razvoj. Tudi jih je malo, ki bi branili splošno evolucijo, ki bi trdili, da so se vse vrste razvile iz ene prvotne klice, iz ene pristanice, iz enega stebila (monophyletična descendenca). Paleontologija marveč priča, da je bil na zemlji že odpočetka cel sistem raznovrstnih bitij. Celo mnogovrstna (polyphyletična) descendenca je verjetna le v gotovih mejah. Da bi se bili na primer redi živalstva razvili drugi iz drugih, za to so dokazni momenti tako slabotni, da se nanje ne more opirati kaka znanstvena verjetnost.

Poudarjali smo že, da s krščanskega stališča proti tako umevani descendenčni hipotezi ni ničesar reči.¹⁾ Vprašanje je zgolj znanstveno, zoologično. Izimno mesto pa zavzema človek.

Med katoliškimi učenjaki je eden najresnejših odvetnikov descendenca jezuit E. Wasmann.²⁾ On priznava, da je vsa descendenčna teorija le hipoteza, toda, pravi, ta hipoteza tako umno in lepo razlaga dejstva, da je zelo verjetna hipoteza.

Wasmann loči prirodne in sistematične vrste. Izpočetka bi bilo več ali manj prirodnih vrst. Iz teh prirodnih vrst pa bi se bile vsled vnanjih vplivov po notranjih zakonih smotreno razločile (diferencirale) časih polagoma, časih stopnjema ali skokoma nove in nove sistematične vrste. Ločiti bi bilo treba dobe konstance in dobe evolucije. Sedaj živimo v dobi razmerne konstance.

¹⁾ K. O. VI.: „Nekaj misli o descendenca“ str. 214 a–223 a.

²⁾ Primeri članke v Stimmen aus Maria-Laach: Konstanztheorie oder Descendenztheorie? II. (1903. LXIV) 29. ss. 149 ss. O prvem članku smo že govorili. K. O. I. c.

Ker živimo mi v periodi stalnosti, konstance, pravi Wasmann, ni čuda, da ne moremo opazovati razvoja. V sedanjosti so sistematične vrste (izvečine) popolnoma stalne. Vse izpremembe se vrše le v mejah vrst. Pač nastajajo nove pasme, različice, inačice, a ne nove vrste. Sistematična vrsta, pravi Wasmann, tvori v sedanjosti morfologično in biologično enoto. Morfologično: vrsta sedanjosti je namreč skupina poedink, ki se med seboj vse ujemajo v bistvenih znakih, a se prav tako vse stalno razlikujejo po bistvenih znakih od poedink drugih skupin. Biologično: vrsta sedanjosti tvori genetično enoto; v povrstnih rodnjah se vedno obnavljajo in ponavljajo iste oblike; enako se razvija zametek (kal), ponavljajo se iste preobrazbe (metamorfoze), menjavanje rodne (Generationswechsel) se vrti v določenem krogu; tudi se člani le med seboj, ne pa s člani drugih vrst popolnoma plodovito križajo. To so dejstva za veliko večino vrst sedanjega živalstva in rastlinstva, a tudi za večino fosilnih vrst.

Toda, pravi Wasmann, iz vsega tega vendar še ni mogoče sklepati, da bi bile vrste absolutno sploh neizpremenljive. Tak sklep bi bil podoben tistemu kmeškemu sklepu, da solnce hodi po nebu, ker se tako vidi; podoben bi bil sodbi muhe-enodnevnice, da je vse na zemlji neizpremenljivo, ker ona v svojem enodnevnem življenju ne vidi nobenih letnih časov. Sedaj je pač doba relativne neizpremenljivosti organskih oblik!

In zares, meni Wasmann, so tudi še v sedanjosti pojavi, iz katerih smemo direktno ali vsaj indirektno sklepati, da se organske oblike razvijajo. Dobro pa je pripomnil Wasmann, da med take pojave ne spadajo zgledi iz umetnega izbora. Taki zgledi so brez vse dokazne moči. Vsem pasmam in različkom manjka namreč ravno stalnosti. Nobena pasma se ne vzdrži brez človeške pomoči; sama sebi prepuščena se vrača vedno zopet k znakom divje rodne vrste (Stammart). Vse studije Darwina in naslednikov so dokazale prav to, da umetno ni mogoče vzgojiti novih vrst. Zato išče Wasmann zgledov v prirodi sami in v tajnem delovanju prirode. Ker je sam največ opazoval življenje mravelj in njih gostji, zato ni čuda, da je iskal zgledov zlasti le tu.

Wasmann torej trdi, da je zasledil nekaj redkih pojavov izpremenljivosti. D i n a r d a je gostja mravelj. Pri raznih mravljah žive štiri razne Dinarde, razne po barvi, veličini ... in sicer vedno

sorazmerno z barvo, veličino dotičnih mravelj, pri katerih žive. Kakršne domačice, takšne gostje! Ali ni verjetna hipoteza, da so vse te štiri vrste le štiri razne oblike, po katerih se je ena prvotna vrsta prilagodila na štiri različne mravlje-domačice, ali kakor bi rekli znanstveno, da so vse Dinarde le prilagodne oblike (*Anpassungsformen*) enega generičnega tipa? Če se je vršil razvoj, se je moral vršiti v taki smeri. In zares, pravi Wasmann, so znamenite sledi, da se je tak razvoj dejansko vršil, da se še vrši in da še ni končan. So namreč tutertam po srednji Evropi neke srednje, vmesne oblike, ki posredujejo med drugimi vrstami. Specifični razvoj Dinarda-oblik je na raznih krajih njih geografičnega ozemlja na različni stopnji. Prilagodovanje torej še ni končano pri vseh oblikah.

In to je prvo, kar se zdi, da direktno dokazuje descendenčno teorijo. So pa tudi indirektna znamenja descendance pri gostjah mravelj.

Poskusimo Wasmannovo teorijo kar najbolj preprosto razložiti. Mislimo si, da je udrla v prastarih časih taka živalca kot roparica v gnezdišče mravelj. Bilo ji je tu všeč in vzbudila se ji je želja, da bi vedno ostala v gnezdišču, kjer je toliko dobre hrane. Toda taka, kakršna je bila, ni mogla bivati med mravljami. Mravlje bi spoznale roparico in godilo bi se ji slabo. Kaj torej? Bilo se je treba nekako prilagoditi novim razmeram. In to je bilo mogoče v trojni smeri. Najprej si je lahko živalca poiskala obliko, da bi nekako že z vnanjo obliko kljubovala vsem napadom mravelj. To se pravi: bilo je treba pretisniti in zožiti trup kakor kij, da bi je mravlja ne mogla kje prijeti. To obliko imenujemo *kljubovalni tip* (*Trutztypus*). Kaki drugi živalci, ki bi se ji primeril isti slučaj, bi pa ta preobrazba ne bila tako pogodi. Pomagala bi si drugače. Mravlje so slepe ali pa imajo majhna očesca, ali jih ne bi bilo mogoče prevariti? Kajpada! Treba je le nekako tako držati se, kakor se drže domačice, pa morda posneti še njih barvo. Tako bi nastala druga oblika — *posnemalni tip* (*Mimikrytypus*). A še tretje je mogoče: ali se ne bi mogla živalca malce prilizniti in prisladkati mravljam? Mravlje so vse mrtve na slaščice in medice. Kaj, ko bi živalca začela iz zadka cediti slaščice? Gotovo bi jih mravlje rade imele, nemara bi jim še lju-beznivo stregle? Treba bi se jim bilo torej prijateljsko s slad-

kostimi prilagoditi. Imenujmo to obliko prijateljski tip (*Symphilentypus*). Na tri načine si tedaj lahko mislimo, da bi se živalce prilagodile novim razmeram in bi tako ostale na domu mravelj kot gostje. In glejte, čudo! Gostje mravelj zares bivajo v tej trojni obliki po mravljiščih. So gostje, ki s svojo kijasto obliko kljubujejo mravljam n. pr. imenovane *Dinarde*. So druge, ki na različen način varajo domačice. In so tretjič gostje, ki se jim cedi iznad zadka eterična slaščica, za kar so jim mravlje sila hvaležne in jih zato tudi z veseljem pitajo in rede prav kakor dobre „kravice“.

Še dalje sega čudo! Mravelj je več vrst. Kaj, če bi zašla gostja v drugovrstno mravljišče in bi morala poslej tam živeti? Zopet se bo treba nekoliko prilagoditi, seveda le bolj drugotno (sekundarno). In glejte! Razne vrste mravelj imajo zares raznolike gostje enega skupnega tipa. N. pr. *Lomechusine* žive kot prijateljice ali kravice pri mravljah, a pri raznih mravljah v različni obliki. S *Formica* živi *Lomechusa*, z *Myrmica* *Atemeles*, z vrsto *Camponetus Xenodusa*. Prav tako pri raznih mravljah žive razne gostje posnemalnega tipa, n. pr. pri *Eciton* *Mimeciton*, pri *Dorylinih* *Anomma* pa *Dorylomimus*.

Ali ni vse to tako, kakor da se je res ena prvotna oblika po raznih razmerah različno razvila in prilagodila? Kako naj drugače razložimo ta prečudni pojav? Če pa je ta razlaga prava, tedaj je dokazano, da se je godila v živalstvu evolucija in se nekoliko še godi! En prvotni genetični tip se je razložil bolj in bolj v razne samostojne, ostro ločene, stalne sistematične vrste.

To je Wasmannova misel. Seveda si Wasmann ne umišlja, da je razložil, kako bi se bil godil ta razvoj. Mehanično gotovo ne. Brez notranje prilagodljivosti je tak razvoj sploh nemogoč. „Prvotna oblika je morala imeti v sebi prilagodljivost za življenje prave gostje v organskem in psihičnem (instinktivnem) oziru.“ Tudi je gotovo, da ni mogoče najti za tak razvoj enakomerne „šablone“. Za razne biološke oblike so bili brez dvoma odločilni razni razvojni zakoni. Napačno bi morda kdo ugibal, da ravna ves razvoj en zakon, na primer priroden izbor. Specifični znaki vrst so dostikrat biološko popolnoma indiferentni, ne koristni, ne škodljivi, zato jih ni mogel vzgojiti priroden izbor. Sploh, pravi Wasmann, je ravno v prilagodljivosti organizma glavna skrivnost življenja. „Notranja prilagodljivost organizma, ki na

vnanje vplive smotreno reagira in obenem enkrat pridobljene smotrene izpremene dedno ohranja in dalje razvija — to se mi zdi, da je prava rešitev uganke o evoluciji.“

Kdo bi prerekal, da ima Wasmannova teorija nekaj zapeljivega? Videz resnice ima gotovo zase, vprašanje je le, če tudi resnico samo. Evolucija ali konstanca, izpremenljivost ali stalnost vrst? to se vpraša.

Govorili smo že zadnjič o splošnih razlogih, ki jih je navajal Wasmann za descendenčno teorijo.¹⁾ Dejali smo, da nas niso prepričali. Isto moramo reči danes tudi o navedenih empiričnih dejstvih.

Wasmannova razlaga je na videz jako preprosta, a v resnici ima v sebi velike negotovosti, da ne rečemo, nemožnosti. Najprej moramo prav umeti staro teorijo.

Teorija konstance, teorija o stalnosti vrst ne trdi, da bi bile vrste absolutno neizpremenljive. Ne, stalnostna teorija priznava raznolike modifikacije, seveda le v mejah vrste: pasme, različice, innače, ali imenujte jih kakor drago. Tudi tega ne trdi stalnostna teorija, da bi bile vse tako imenovane sistematične vrste res prave vrste. Le to trdi, da se prave vrste ne izpreminjajo v druge vrste. To je treba vedno poudarjati. Stalnostna teorija ne taji dejstev, ki jih navaja descendenčna teorija, in tudi nima nobenega razloga tajiti jih, le to pravi, da tista dejstva nimajo v sebi dokazne moči. In zares, pravijo zagovorniki stalnostne teorije, kaj sledi iz Wasmannovih opazovanj? Ali je dokazano, da so razne Dinarde, ki žive pri raznih mravljah, res različne prave vrste? Ali ni mogoče, da se je ena vrsta prilagodila pod vnanjimi vplivi raznim razmeram, ne da bi se izprevrgla v drugo vrsto? Skratka, ali ni mogoče, da so razne Dinarde le različice iste vrste? Ali se je dognalo, da se res morfolgično bistveno ločijo? Veličina, barva in druge take stvari ne zadoščujejo za bistveno razliko, saj se pasme in različice tudi ločijo po barvi, veličini itd. Ali se je dognalo, da se razne Dinarde v nobenem slučaju plodovito ne križajo? V nobenem slučaju, pravimo; zakaj tudi različice se v neugodnih okoliščinah ne križajo!

¹⁾ K. O. VI. 1. c.

Na drugi dokaz Wasmannov bi zagovorniki stare teorije odgovorili: ali je s tem res dokazana evolucija? Pri mravljah biva trojen tip gostji in vsak tip je zopet različen, kakor so različne mravlje, pri katerih gostuje. Ali iz tega dejstva res sledi, da se je morala ena prvotna vrsta razcepiti genetično v tri tipe in da se je moral vsak tip zopet razločiti v nove vrste? Absolutno ne sledi, pravi Wasmann, a ta hipoteza najboljše razloži dejstva. Najbolje? To je ravno vprašanje! Stari bi stvar razložili tako: Stvarnik je ustvaril (realiziral) zamisel ene pravrste v treh vrstnih tipih, in ti tipi so se morali prilagoditi raznim časovnim in krajevnim razmeram in tako razno modificirati. Tako bi bila tista pravrsta, Wasmannova prirodna vrsta, le zamisel in abstrakcija, ki se na nji snuje sistematika, a tipi bi bili prave vrste, ki bivajo v raznih inačicah in različicah po raznih krajih in v raznih razmerah.

Vam se to zdi manj verjetno? Dobro, bi dejali zagovorniki stalnostne teorije in bi iz defenzive prešli v ofenzivo, pogledjmo verjetnost descendenčne teorije! Prvotna prirodna vrsta, pravi Wasmann, se je razločila v trojen tip. Zakaj? Kdo je živalcam vdehnal to duhovito filozofijo, da je mogoče na trojen način habilitirati se za gostjo pri mravljah: posnemati vso vnanjost mravelj, izbrati kljubovalni tip ali pa prisladkati se? Vi pravite: ta filozofija je jako preprosta; sicer pa je bila v živalcah le v obliki razvojnih zakonov in instinkta, in zakone ter instinkt je itak mogoče razložiti le kot nekak refleks božje filozofije, položene v živalsko psiho in organizem. Zakoni so nekake dispozicije, ki ravnaajo razvoj, instinkti pa so tudi neke psihično-organične dispozicije, ki vodijo želenje in delovanje živalc, da nevede delajo to, kar je koristno njim ali vrsti, t. j. da nevede delujejo smotreno. Potemtakem bi pa morali biti v tistih živalcah kar trojni zakoni in trojen instinkt, ki bi se potem dejstvovali v trojni smeri?

Težko si je misliti tak instinkt, ki bi se pod vnanjimi vplivi sprožil v treh tako različnih smereh. Toda denimo, da je mogoč tak instinkt. Ali kakšni vplivi so morali odločevati, da se je instinkt udejstvoval zares v vseh treh smereh? Ali ni mogoče, da bi se bil pri vseh enovrstnih prvotnih živalcah udejstvoval v eni smeri? n. pr. da bi bil modificiral vse živalce v posnemalni tip. Živalce so bile vse enovrstne; vnanje razmere so pač gnale živalce v to, da se morajo nekako prilagoditi, a načina niso mogle določiti — kako in odkod to, da so se dejansko tako različne,

v trojni tako različni smeri, prilagodile? Ali je deloval gol slučaj? In to je prva neverjetnost. Še težje je umevno, kako naj se je ta trojna preobrazba uresničila. Vzemimo le prijateljski, simfilni tip! Živalca je udrila kot roparica v mravljišče — in naj si bo že kakorkoli, ostati ji je bilo tu. Treba se je bilo morfologično izpremeniti in usposobiti za gostjo: razviti so se morale v njej bolj mastne pletenine, iz njih se je moral začeti cediti sladek sok — v tem je namreč, kakor pravi Wasmann, biologični razlog, da imajo mravlje take živalce za gostje — izpremeniti se je moralo drugotno še to in ono, zlasti ustni deli in tipala. Odkod je prišel tisti prečudni vpliv, da se je vse to začelo, zlasti, da se je začela zbirati slaščica? To niti ne more biti odvisno od instinkta, ker si živalca ne more samohotno narediti na zadku jamice in polniti jo s slaščico! Wasmann govori o „amikalni selekciji“, namreč kakor da so mravlje imele v sebi tak nagon, ki so ž njim vzgojile živalce za „kravice“. Toda ali ne tiči v tem velika uganka in neverjetnost? Nekoliko lažje, če tudi ne tako lahko, bi si morda razložili, zakaj so se tako pridobljena svojstva podedovala. Namreč, ko so se evlucijski zakoni udeleževali v eni smeri, je organizem zadobil neko stalnost in tako se je ustalilo tudi delovanje. A tudi tu ni nobene gotovosti. Saj razvoj še ni končan, kakor zatrjajo zagovorniki evolucije. Torej še tudi ni stalnosti; odkod tedaj to, da se vsa svojstva dedujejo? Veliko vprašanje je tudi, zakaj smo sedaj v dobi konstance. Kateri činitelji določujejo razdobja konstance in evolucije? Notranji zakoni ali vnanji vplivi? Vnanji vplivi so blizu enaki v vseh dobah; modifikacije gotovo lahko povzročajo, a da bi določevali kar konstanco ali evolucijo organizmov, tega ni lahko uvideti. Prav tako pa tudi ni lahko uvideti, da bi notranji zakoni počivali stoletja in stoletja, potem pa bi kar skokoma začeli cepiti in ločiti organizme v nove vrste.

Če premislimo vse, nas Wasmannova hipoteza ne more prav zadovoljiti. Ako pa si mislimo za hip, da bi bilo resnično, kar domneva Wasmann, bi pa zopet bilo težko umevno, zakaj ne bi bila evolucija splošna. Če je mogoč razvoj vrst, zakaj se ne bi bile sploh vse vrste razvile iz ene pravrste? Stvarnik bi bil ustvaril le eno prakal, iz tiste pa bi se bili diferencirali redi in razredi in rodovi in vrste in različice? Zakaj ne? Wasmann pravi: zato ne, ker nasprotujejo dejstva! Ker nasprotujejo dejstva? Ali

ne tiči v tej izpovedi priznanje, da tisto vaše splošno načelo o evoluciji ne velja? Vi namreč pravite: evolucija veliko lepše razloži sistematiko v prirodi in mnogo bolje pristoji absolutni vsemoči Stvarnikovi kakor pa teorija, da je Bog sam naravnost ustvaril toliko bitij! Če bi bilo to načelo veljavno, bi morali sklepati, da Bog niti več redov in razredov ni ustvaril, ker bi se pač prav tako lahko razvili razredi iz redov in redovi iz ene prvotne kali, kakor so se razvile vrste iz rodov in rodovi iz razredov. Osnovno vprašanje je namreč le to: ali je mogoče, da se vrsta razvije v drugo vrsto? Če je mogoče, kakor trdijo moderni, je mogoč splošen razvoj živalstva iz ene praklice in če se je razvilo nekaj vrst, ni uvideti, zakaj se tudi druge ne bi bile razvile. Če pa razvoj vrste iz vrste ni mogoč, kar trdijo stari, evolucija sploh ni mogoča in prava more biti le stalnostna teorija. Dejstva, kakor trdi Wasmann, so zoper splošno evolucijo; dejstva pa, ki jih navaja za omejeno evolucijo, so taka, da ne presegajo hipoteze, česar zopet Wasmann ne more tajiti — torej ima evolucionistična teorija sploh le malo verjetnosti. Nasprotno pa je le težko umevno, če je sploh umevno, da bi se mogla vrsta izprevreči v drugo vrsto, in zares je vse, kar navajajo za izpremenljivost vrst, le hipotetično, nedvomno pa pričajo dejstva, da je veliko število vrst od početka stalnih — torej ima stalnostna teorija mnogo več verjetnosti!

Sploh je malo dober argument za evolucijo argument povzet iz sorodnosti vrst. Zakaj veliko vprašanje je ravno to, ali je sorodnost genetična ali samo idealna. Sistematika je nekaj, kar mi odmislimo (abstrahiramo) od stvari in tako nekako beremo iz stvari božje misli — stvari so ostvarjene (realizirane) božje misli! Stvarnik pa je lahko zamislil ves sistem bitij po redih, razredih, rodovih in vrstah in ga tako tudi ostvaril v vesoljstvu — sistematika v svetu bi bila le idealna! Merda pa je tudi mogoče, da bi bil Stvarnik sam ostvaril le prvi člen, a vanj položil take zakone, da bi se bil iz tistega prvega člena po rojevanju in razločevanju razvil ves sistem — sistematika bi bila ne le idealna, temveč obenem genetična. Prvo je brez dvoma mogoče in se je tudi, kakor priča veda, v velikem obsegu izvršilo dejansko le prvo — in to je podlaga stalnostne teorije. Ali je drugo mogoče, je jako dvomno, vse, kar navajajo v dokaz, je le hipotetično — in to je slabost evolucionistične, descen-

denčne teorije! Toda, kakor smo poudarjali izpočetka, vprašanje je zgolj znanstveno in mirno lahko čakamo, kaj še dožene veda. Če veda pokaže le eno neovržno, očitvidno dejstvo, da se je prava vrsta izprevrгла res v drugo vrsto, se bomo z veseljem oklenili evolucijske teorije. Le čudno se nam bo zdelo, zakaj bi ne bila splošna! Splošna namreč v rastlinstvu, splošna v živalstvu, ker skok iz rastlinstva v živalstvo je slej ko prej nemogoč. Slej ko prej pa ostane tudi absolutno gotovo, da zavzema v vsem vidnem stvarstvu človek izimno stališče in da je vsaka evolucijska teorija v človeku kot človeku — absurda!

Wasmann je obdelal v posebni razpravi tudi vprašanje o descendenčni teoriji z ozirom na človeka.¹⁾ Nemara mnogim ne bo neljubo, če povzamemo vodilne misli tudi o tem zanimivem vprašanju, zlasti ker je Wasmann presoja z novega motrišča.

So prirodoslovci, ki še vedno ponavljajo, da „človek izhaja od živali“. Češ, to je zoologično dognano!

Proti tej vulgarni trditvi je postavil Wasmann dve tezi. Prvič: zoologija ni edina veda, ki ji gre sodba o človeškem rodu. Drugič: zoologija pa tudi še ni našla nobenega dejanskega dokaza za to, da bi človek res izhajal od živali.

Zoologija lahko sodi o telesni (somični) plati človekovi. Gotovo, telesno je človek najvišji predstavnik reda sesavcev. Tudi po čutnem življenju je najvišji zastopnik tega reda. Toda človek ima poleg čutnega življenja tudi duševno, umsko življenje, ki se javlja v razmišljanju in sklepanju, v svobodi volje, v govoru, v vedi, religiji, morali. Živali nimajo ne religije, ne morale, ne kulture, ne vede, ker nimajo ne svobodne volje, ne zmožnosti umskega odmišljanja (abstrakcije in refleksije). Žival ima čutno življenje, človek ima čutno-duševno življenje. Zato mora pri človeku poleg zoologije poseči v študij zlasti psihologija in le ta dokazuje, da počelo umskega delovanja ne more biti telesno in stvarno, marveč da mora biti v človeku poleg telesa breztelesno, brezstvarno in enovito počelo, duševna duša.

Če zoolog le sebi prisvaja pravico soditi o človeku, je to prav tako, dobro omenja Wasmann, kakor če bi kak stavec presojal Mozartove simfonije izključno s stališča tiskarskega črnila!

¹⁾ Stimmen aus Maria-Laach 1903. H. 9. (LXV. 4.) 387 ss.

Ker je človeška duša duhovna in od živalske duše bistveno in ne le stopnjema različna, ni mogoče, da bi nastala po razvoju, ampak mora biti ustvarjena. Vsled tega pa ima tudi ves človek v prirodi svoje izjemno stališče, in če kdo trdi, da mora biti dosledno ne le duša, temveč človek sploh ustvarjen, ne more lahko filozofija temu oporekati. Če sodimo a priori, je oboje mogoče. Lehko je Bog neposredno ustvaril celega človeka, dušo in telo. Lehko pa bi bil tudi uporabil snov, ki bi jo bili prirodni vzroki poprej razpoložili in usposobili, da bi bila primeren organizem za dušo. Zakaj tudi tedaj bi bil človek ustvarjen, ker človek je človek po duhovni duši in duša mora biti v vsakem slučaju ustvarjena. Teologično, pravi Wasmann, to vprašanje lahko mirno pustimo neodgovorjeno (offen)¹⁾. To se zdi, da je bilo mnenje tudi sv. Avguština in sv. Tomaža²⁾.

O izvoru človekovem naj torej le razsoja veda, a ne izključno zoologija, ki ji pristoji sodba le glede na telesni razvoj človekov. Prva beseda gre psihologiji in le ta odgovarja, da višja plat človekovega bitja ne more imeti živalskega izvora. Poglejmo torej, se je li človek vsaj telesno razvil iz živali?

Kaj pravijo dejstva? A priori, kakor smo že omenili, ni mogoče razrešiti vprašanja; kaj torej pravijo dejstva? Dokazi za somatično pokolenje človeka od živali, pravi Wasmann, so doslej zelo slabotni, da, celo nezadostni.

„Dve glavni teoriji o živalskem postanku človeka si stojita dandanes nasproti. Prva je opičja teorija Karola Vogta, ki trdi, da je človek neposredno, naravnost v rodu s človeku podobnimi opicami, tako zvanimi primati; dà, Friedenthal, ki se drži te teorije, kar trdi, da je človek prava opica.“

Ta teorija se opira na neke sličnosti v razvoju zametka (embryona) in prav tako na nekako sličnost kemičnih svojstev krvi³⁾. Toda kaj dokazuje taka sličnost? ali mar res dokazuje pravo

¹⁾ Neodgovorjeno morda, a odgovoriti nanje v descendenčnem zmislu, kakor so to nekaj storili Mivart, Zahm, Leroy in Bonomelli, bi se tudi teologično mi ne upali. Primeri o tem Kat. Obzornik I. V. v članku: Človek in opica, stran 149—151.

²⁾ To se nam ne zdi resnično. Primeri: Kat. Obzornik I. VI. v članku: Nekaj misli o descendenci, str. 221.

³⁾ Dr. H. Friedenthal je opazoval vpliv človeške krvi na kri opic in našel, da človeška kri razkroji kri pasjih opic, ne pa krvi človeku podobnih opic. Odtod je sklepal, da je kri nekaterih opic sorodna s človeško krvjo,

sorodnost? Taka trditev je pač samovoljna in drzna! Od sličnosti do pokolenja je vendarle še dolga pot. Za sličnost zadoščujejo podobne življenjske razmere, podobne razmere, ki določujejo razvoj. Takih pojavov je neodvisno od skupnega pokolenja v prirodi polno in imenujejo jih „pojave konvergence“ (Konvergenzerscheinungen). „Prva teorija ni potemtakem nikakor dokazana, dà, ima tudi kaj malo upanja za bodočnost, ker je naravnost v nasprotju z drugo mnogo bolj verjetno teorijo.“

Druga teorija pravi, da človek in opica nista naravnost sorodna, celo blizu sorodna ne, marveč, „da predstavljata dve popolnoma neodvisni, samosvoji razvojni vrsti, ki se dotikata le v docela hipotetični skupni rodni obliki iz terciarne dobe ali pa še iz predterciarne dobe.“ To teorijo brani poleg drugih antropolog Klaatsch.

Človek in opica se zares tako ločita, da o neposredni sorodnosti ne more biti govora¹⁾. Vendar pa Ranke, Virchow in drugi poudarjajo, da sta si človek in opica kakor dva končnika, ki bi izhajala iz enega debla, razvijala se vsak v svoji smeri in bi se zato sedaj že močno ločila med seboj.

Toda tudi proti tej teoriji so važni pomisleki

Prvič, pravi Wasmann, je tista skupna hipotetična rodna oblika le gola umisel. Svojstva, ki jih Klaatsch prideva tej osnovni obliki, so tako nedoločena in nejasna, dà, celo nasprotujoča si, da tak človekov in opičin „praded“ sploh ni mogel nikdar dejansko bivati. Zato je tudi Ranke na antropološkem shodu l. 1899 dejal: „To so fantazije, a ne veda!“

Drugič, pravi Wasmann, tej teoriji ugovarja paleontologija. Čim dalje v davnino postavimo skupno rodno obliko človeka in opic, tem več vmesnih prehodnih oblik mora pokazati paleontologija. In zares! Iz najstarejše terciarne dobe do sedanjosti sega mnogovrst rodovnik opic — Zittel navaja 30 rodov fosilnih polopic in 18 rodov fosilnih pravih opic, ki so zakopani v ze-

t. j. da človek izhaja od človeku podobnih opic, od primatov. Toda: 1) eksperimenti so doslej jako nepopolni in negotovi; 2) isti pojav so opazovali tudi med krvjo najrazličnejših živali (n. pr. med krvjo podgane in galeba); 3) kakor je torej napačen sklep, da podgana izhaja naravnost od galeba, prav tako je napačen sklep, da izhaja človek od orang-utana.

¹⁾ Primeri: Kat. Obzornik l. V. članek: Človek in opica, kjer smo po Bumüllerju razbrali dotične razlike. Tudi Wasmann hvali Bumüllerjevo delo.

meljskih plasteh izza diluvialne dobe sèm — toda med hipotetično rodno obliko in današnjim človekom ni nobenega vmesnega člena; za hipotetični rodovnik človekov ne moremo najti nobenega fosilnega rodu, nobene fosilne vrste!

Bajke o človeku-opičnjaku (*Pithecanthropus*) z otoka Java, iz neanderske doline, iz Spy, iz zagrebške okolice, so pač le bajke.¹⁾

L. 1901. je imel prof. Branco, ravnatelj geologično-paleontologičnega instituta v Berlinu, na petem mednarodnem zoološkem shodu sklepni govor o „fosilnem človeku“.

Človek, je dejal tedaj Branco, je nastopil v zemeljski zgodovini kot pravi *homo novus*, ne kot potomec prejšnjih rodov. Večina sesavcev ima dolge rodovnike fosilnih pradedov, a človek je stopil nenadoma in neposredno v diluvialni dobi in ne poznamo nobenih njegovih prednikov iz terciarne dobe. Diluvialni človek je nastopil kot popoln *homo sapiens*, skratka: diluvialni človek je bil res pravi človek!

Kdo je bil praded človekov? je vprašal Branco in odgovoril znanstveno: Paleontologija molči. Paleontologija ne pozna nobenih človekovih dedov!

Vsaka teorija tudi o telesnem človekovem postanku iz živali je torej popolnoma neznanstvena. Kako neznanstvena je še le darvinistična teorija o evoluciji človeka sploh! In vendar se še dobé ljudje, ki v imenu vede taje in smeše nauk krščanstva o človeku!

Dr. Scholasticus.

¹⁾ Primeri rečeni članek v „Obzorniku“: „Človek in opica.“

Zgodovinski poklic Avstrije na Balkanu.

Dalj časa že vzbujajo pozornost Evrope dogodki v Makdoniji, ki pričajo, da mora turškemu gospostvu skoraj napočiti neizogibna kriza. Ta kritični položaj Turčije sicer ni od včeraj, temveč trpi že dve sto let. Že leta 1737. je izjavil španski minister Alberoni, da Turčija obstoji le vsled nevoščljivosti evropskih vladarjev, ki drug drugemu ne privoščijo Carigrada.¹⁾ Vendar se znamenja popolne onemoglosti vedno bolj množe in vprašanje je, koliko časa bo še mogla diplomatska umetnost zadrževati katastrofo.

Zato si že sedaj državniki belijo glave: kdo bode prevzel za Turčijo bogato dediščino na Balkanu? Poleg Rusije se imenuje posebno Avstrija, češ, da je poklicana tam doli varovati svoje koristi. Mnogokrat je slišati trditev: prihodnost Avstrije je na Balkanu.

Na kaj pa se opira njeno poslanstvo v slovanskih deželah balkanskega polotoka? Kakšno nalogo ima ondi vršiti? Ali mar pri takem podjetju odločuje le samovoljnost diplomatov, ki si pri zeleni mizi dele dežele in posameznim državam prisojajo okrožja, kjer se sme pojavljati njihov vpliv? Ali pa ima poklic Avstrije globlji zgodovinski pomen?

To so vprašanja, ki se nam vzbujajo ob najnovejših poročilih z Balkana. Na vsa ta vprašanja nam odgovarja svetna in cerkvena zgodovina našega cesarstva. Iz nje posnemamo, kakšen poklic ima Avstrija vršiti na Balkanu, učimo se pa tudi bolje spoznavati svetovno-zgodovinski pomen političnih dogodkov, ki se bodo morda ondi že v bližnji bodočnosti vršili.

Avstrija se po svoji sestavi in zgodovinskem razvoju razlikuje od drugih držav. Tu ni narodnost tista vez, ki bi spajala vse prebivavce v enotni organizem. Tudi si narodi avstrijskega cesarstva niso sami izbrali dinastije, združivši se v enotno državo. Temveč najprej je bila tu dinastija z majhno deželico in okoli nje so se tekom časa zbrale vse druge kronovine, ki tvorijo sedanjo

¹⁾ I. B. Weiss: Weltgeschichte XI. str. 220.

habsburško monarhijo. Od tod zanimivi pojav, da vse te dežele dolgo časa niso imele skupnega imena, temuč se je cela država kratko nazivala po vladarski hiši „das Haus Österreich“. Kaj pa je združilo srednjeevropska kraljestva in dežele, različne po jeziku, zgodovinskem razvoju in narodnih interesih v enotno državo? Katera ideja je oživljala ta državni organizem, da ni razpal ob mnogih krizah, ki jih je imel prebiti tekom stoletij?

Bila je zavest, da imajo srednjeevropske dežele važno skupno nalogo: braniti krščansko kulturo pred turškim navalom in da morejo tej nalogi biti kos le tedaj, če so združene v mogočno državo.

Ni bil le slučaj, da je Avstrija v drugi polovici 15. stoletja postala vevlast, prav v tisti dobi, ko so Turki zajeli Carigrad in se pripravljali, da prodró v srednjo Evropo. Friderik III. (1439—1493) in njegov naslednik Maksimilijan I. (1493—1519) sta z raznimi pogodbami in z zakonskimi zvezami položila temelj avstrijski monarhiji. V letih 1485—1496 so se združile vse notranje avstrijske dežele pod enim vladarjem; zakon Maksimilijana z Marijo iz Burgunda je odprl pot do večje veljave in ženitve njunih vnukov Ferdinanda in Marije z Ano in Ludovikom, otroki kralja Vladislava, so pripravili pridobitev ogrske in češke krone. Leta 1526 so se tudi te dežele priklopile Avstriji.

Ta zveza ni bila le dinastična in ni slonela le na umnih, diplomatskih spletkah, temveč je prav kmalu postala zveza skupnih interesov, organizem, kateri je služil enotnemu smotru. In ta smoter je bila obramba turške sile.

Habsburški vladarji ki so v tem času vladali Avstrijo, s prva niso imeli imenovanega smotra jasno pred očmi. Najmanj je nanj mislil cesar Friderik III., ta veliki obotavljavec, ki je bil malo dovzeten za velike ideje, pa je vendar s svojim hladnim, preračunajočim razumom položil temelj poznejši veljavi Avstrije. Več zmisla za veliko nalogo države nahajamo pri Maksimilijanu I., ki je l. 1518. vsaj snoval veliko vojsko proti Turkom, čeprav ga je smrt prehitela.

A cesar niso spoznali vladarji, to se je pojavilo med ljudstvom samim. Zavest solidarnosti je siloma bruhnila na dan vsled skupne nevarnosti, ki je vsem pretila od Turkov. Prav živo se je javila ta zavest na skupnih shodih, ki so jih napravljali stanovi kranjski, štajerski in koroški l. 1470. v Brežah, St. Vidu in Ve-

likovcu, 1474. v Volšberku in Mariboru itd. Boj zoper Turke je bil stalen predmet posvetovanjem. Odkod dobiti pomoči, kakšne vojne davke bode treba naložiti, ta vprašanja so se na shodih reševala. Značilno je, da so se deželni stanovi shajali večkrat zoper voljo avstrijskih vladarjev in da se v njihovih manifestih pogosto ponavljajo bridke tožbe o vnemarnosti vladarjevi, o brezbriznosti, ki vlada v avstrijskih deželah vzpričo preteče nevarnosti. Ti shodi so bili obupni poizkusi samoobrambe in hkrati prvi pojavi skupnih avstrijskih interesov.

Pomenljivo je, da so se l. 1493. v posebni izjavi tudi Hrvatje pridružili akciji drugih habsburških dežel in iskali pri njih opore. V prošnji na cesarja Maksimilijana slikajo svoj obupni položaj. Ako ne dobe hitro pomoči, bodo vsi prisiljeni v teku enega leta poturčiti se in odpasti od krščanstva. Tako se je solidarnost tistih dežel, ki so bile turškim napadom najbolj izpostavljene, vedno bolj razširjevala in utrjevala. In prav pod tem vplivom se je l. 1575. hotela avstrijskim deželah pridružiti celo Poljska. Poljski senat je namreč tisto leto volil za kralja Maksimilijana II. A volitev ni bila soglasna; nižje plemstvo je stalo na strani sedmograškega kneza Štefana Batorija. Maksimilijan se ni hotel bojevati za poljsko krono. Zato se načrt ni uresničil. Kolike pomembe bi bilo za bodočnost Avstrije, ako bi se bila Poljska z drugimi avstrijskimi dežalami združila v politično enoto! Kako mogočen jez bi bila ta zveza proti turškemu navalu in koliko lažje bi bila Avstrija v poznejših stoletjih izvrševala svojo nalogo!

Če govorimo o početku sedanje avstrijske monarhije in njenem zgodovinskem poklicu nasproti mohamedovstvu, pa moramo omeniti še drug vplivni faktor, ki je zlasti netil zavest o poslanstvu, ki ga ima Avstrija vršiti na Balkanu — namreč **p a p e š t v o**.

Skoraj vsi papeži druge polovice petnajstega stoletja so smatrali za svojo glavno nalogo krščanske kneze in zlasti avstrijske vladarje vzpodbujati na boj zoper Turke, tako Nikolaj V., Kalikst III., Pij II., Pavel II., Sikst IV., Julij II., Leo X. Nikolaj V. je poslal v Avstrijo l. 1451. vnetega pridigarja, minorita Janeza Kapistrana, ki je prepotoval vse avstrijske dežele in neštete množice poslušavcev vnel za križarsko vojsko zoper Turke. L. 1453. se je ta izredni mož mudil tudi v Ljubljani. A ko ni mogel cesarja Friderika III. spraviti v boj, je sam peljal križarje na Ogrsko in

vzajemno z Ivanom Hunjadijem izvojeval slavno zmago pri Belgradu l. 1456. — In še posebno je za nas Avstrijce zanimivo delovanje papeža Pija II. (Eneja Silvija Piccolomini), ki je bil prej tajnik cesarja Friderika III. in nekaj časa tržaški škof. Ko je Pij II. zasedel papeški prestol, je smatral za svojo glavno nalogo, da mobilizuje veliko vojsko zoper Turke. Temu namenu je imel služiti kongres knezov v Mantovi l. 1459. Opetovano je papež v pismih cesarja Friderika opominjal na njegovo dolžnost. Ko so bile vse prošnje zaman, je slednjič Pij II., čeprav slaboten in bolehen, sam se hotel postaviti križarjem na čelo. A umrl je l. 1464. v Ankoni vpričo zbrane vojske, še predno je mogel izvršiti veliki načrt.¹⁾

Tudi pozneje, v 16., 17. in 18. stoletju so avstrijski vladarji ob času turških vojsk pri papežih dobivali najkrepkejšo gmotno in moralno podporo. Papeži so jim skoraj redno pošiljali denarna sredstva, jim iskali zaveznikov med krščanskimi knezi in navduševali ljudstvo za sveti boj. In pod vplivom apostolskega sedeža je svetna in redovna duhovščina v Avstriji mnogo delovala in žrtvovala za vojske zoper Turke. Med redniki so se odlikovali zlasti minoriti. Janez Kapistran, zmagavec pri Belgradu, in Marco d' Aviano, ki je l. 1683. s križem v roki vodil dunajsko posadko ob naskoku na turški tabor, sta tipični osebi za tedanje stremljenje redovnega duhovništva v Avstriji. Kot zgodovinsko znamenitost naj tu omenimo, da se je l. 1523. v minoritskih samostanih celo zasnoval neki posebni vojni načrt. Vsak samostan, kolikor jih šteje katoliška cerkev — in teh je bilo takrat blizu 40.000 — naj bi postavil po enega mladega, sposobnega meniha v vojsko; iz samostanov drugih redov bi se nabralo na enak način 144.000 mož, in od 360.000 župnij prav toliko vojakov. Samostani in župne cerkve pa naj bi hkrati skrbele tudi za potrebna denarna sredstva.²⁾ — Načrt se sicer ni izvršil, a dobro označuje, koliko navdušenje je takrat vladalo v cerkvenih krogih.

Ideje vodijo zgodovino. In kakor določajo stremljenje posameznikov, tako tudi narodov in držav. Tudi države imajo uresničiti neko idejo, neki smoter, ki jim je zastavljen od previdnosti božje. In z ozirom na omenjene zgodovinske dogodke smemo reči: državna ideja Avstrije je bila že iz prvega

¹⁾ Pastor: *Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance* II. str. 33 sl.

²⁾ Krones: *„Geschichte Oesterreichs“* III. str. 171.

početka ta, da varuje evropske narode turškega nasilstva. S tem je bila smer njeni politiki za bodočnost določena in odkazano pozorišče njenemu delovanju.

Vprašati pa se moramo zdaj: kako je izvrševala Avstrija tekom stoletij svoj zgodovinski poklic?

Tu bi bilo treba podati pregled vseh turških bojev ki so jih morali izvajevati avstrijski vladarji, od bojev Ferdinanda I. in obleganja mesta Dunaja l. 1529, pa do okupacije Bosne in Hercegovine l. 1878. Vsi ti krvavi, žrtev polni boji so priča, kako je Avstrija vršila svojo nalogo. In posebej nam še naša domača slovenska zgodovina poroča, koliko so morali naši pradedje trpeti in žrtvovati za državno idejo avstrijsko.

Voditelji avstrijske politike niso vsi z enako doslednostjo izvrševali svoje naloge na Balkanu. Notranje homatije za časa takozvane reformacije, tridesetletna vojska, pozneje oziri na nemško cesarstvo, vse to je pogosto odvrnilo pozornost od balkanskih razmer in avstrijski politiki za nekaj časa določilo drug tir. A zopet in zopet se je pojavilo vzhodnje vprašanje in z močjo poseglo v avstrijske razmere.

Doba, v kateri je Avstrija najbolj vztrajno se borila proti mohamedovstvu, je bila doba od l. 1683—1718. Ta doba je pa tudi najslavnejša v zgodovini našega cesarstva, polna sijajnih zmag in velikih uspehov. Takrat je bila moč polumesca za vselej strta in zdelo se je že, da ves balkanski polotok pripade Avstriji.¹⁾

Vojska se je pričela z obleganjem Dunaja l. 1683 in slavno zmago Jana Sobieskega nad Turki. Potem je bilo preloženo bojišče na Ogrsko, kjer so vojskovodje cesarja Leopolda, Karol Lotarinški, Ludovik Badenski in Piccolomini opetovano premagali Turke. Ogrska, ki je bila 161 let pod turškim gospodstvom, se je zopet vrnila k Avstriji. Leta 1687 in 1689 je stala avstrijska vojska že ob dolnji Savi in Donavi in osvojila Slavonijo.

Takrat je zasijal prvi žarek upanja slovanskim rodovom na Balkanu. Kakor iskra jih je spreletela misel, s pomočjo Avstrije se rešiti turškega suženjstva. Tudi dunajski dvor je imel takrat načrt, med narodi ob dolnji Donavi zanetiti upor proti Turčiji.

¹⁾ Znani zgodovinopisec in konvertit Onno Klopp je obdelal to dobo avstrijske zgodovine v sv. jem delu: „Das Jahr 1683 und der darauffolgende grosse Türkenkrieg“.

Cesarski poveljnik Ludovik Badenski je izdal l. 1689 manifest na Slované po Albaniji, Bosni in Hercegovini, naj si z njim združeni pribore prostost od turškega jarma. General Piccolomini je prodril celo v Skoplje v Makedoniji in pozval ljudstvo na boj proti Turkom. Vse slovanske podonavske pokrajine so bile pripravljene na upor, ki se je imel pričeti l. 1690. — Manifest cesarja Leopolda z dne 6. aprila istega leta je vsem narodom po Albaniji, Srbiji, Bulgariji, Iliriji in Makedoniji zagotovil enake verske in politične pravice, kakor drugim avstrijskim državljanom, če se podajo pod njegovo oblast.¹⁾

A zapričeto veliko delo se ni izvršilo. Avstrija se je zapletla v vojsko s francoskim kraljem Ludovikom XIV. in ni mogla izkoristiti ugodnega položaja. General Piccolomini je umrl in maloštevilna avstrijska vojska ni mogla dati balkanskim narodom dovolj močno zaslonbo. Zato cesarjev manifest na Balkanu ni našel posebnega odmeva.

Pač pa je takrat 36.000 srbskih in albanskih rodbin pod vodstvom patriarha Arzenija Crnoviča se izselilo iz turškega ozemlja in si poiskalo novih naselbin na južnem Ogrskem in v Slavoniji. V letih 1693—1696 so bili uspehi vsled pomanjkljivosti vrhovnega vodstva deloma izgubljeni. Še-le tedaj, ko je princ Evgen l. 1697 prevzel poveljništvo in porazil Turke v bitki pri Zenti, je bilo mogoče skleniti ugoden mir v Karlovcih l. 1699. Avstrija je takrat pridobila Ogrsko, Sedmograško in Slavonijo.²⁾

Še z večjimi upi in navdušenjem se je ponovila vojska s Turki l. 1716. Nekaj tistega ognja, ki je v nemal vernike ob križarskih vojskah, se je pojavilo pri avstrijskih narodih. Katoliška duhovščina je žrtvovala za vojsko desetino svojih prihodkov. Papež Klemen XI. je poslal princu Evgenu, vrhovnemu avstrijskemu poveljniku, blagoslovljen meč in cesar Karol VI. mu je izročil z briljanti obsejan križec z besedami: „in hoc signo vinces“. Princ Evgen je tudi zdaj častno izvršil svojo nalogo. Velike zmage pri Petrovaradinu in Belgradu l. 1717. označujejo to veliko ekspedicijo. V požarevškem miru, ki je bil sklenjen leto pozneje, je Avstrija pridobila Banat, Srbijo z Belgradom, Valahijo do Alute, Slavonijo in Bosno do Save.

¹⁾ Krones: „Geschichte Oesterreichs“ III., str. 660. sl.

²⁾ Krones o. c. III. str. 687.

Zdaj je bila odprta pot v južne podonavske pokrajine. Princ Evgen je imel že izdelan načrt za okupacijo Bolgarije in Bosne. Žal, da se zopet ni izvršil.

Po tej dobi je v avstrijski politiki stopilo balkansko vprašanje za dolgo časa v ozadje. Vojske s Turki so se sicer še bojevale, tako l. 1737., potem 1788, 1789., pod Jožefom II., a takrat je bila Avstrija zaveznica Rusije in je pomagala izvrševati njene načrte. Do kake odločne akcije ni prišlo. Marija Terezija se je protivila okupaciji turških provincij in Jožef II. je po sestanku s carico Katarino v Herzonu Balkan popolnoma prepustil ruskemu vplivu.

Vzrok, da se avstrijski vladarji odslej za balkanske razmere niso več toliko zanimali, so bile hude krize, ki jih je imela prestatati habsburška monarhija za časa Marije Terezije in sedemletne vojske s Prusi. Pod Jožefom II. in njegovimi nasledniki, pa je merilo vse stremljenje avstrijskih politikov nato, da varuje Avstrija svoje stališče v nemški državi in da tudi habsburške dežele ohranijo nemški značaj. Taki nazori so bili s kakim podjetjem na Balkanu, ki je po večini slovanski, nezdružljivi.

Vse važnejše izpremembe, ki so se ondi izvršile tekom zadnjih sto let: osvoboditev Črne gore, osvoboditev Srbije pod črnim Jurijem in Milošem Obrenovičem (1809—1830), upor Grkov l. 1827., vse te izpremembe so se dogodile brez vpliva Avstrije.

Trebalo je katastrof l. 1859 in 1866, trebalo je izločitve iz nemškega cesarstva, da se je Avstrija zopet spomnila svojega poslanstva na jugovzhodu in z okupacijo Bosne in Hercegovine l. 1878. čez dolgo časa storila odločilni korak proti svojemu cilju.

Želeti pa moramo, da naša država tudi v bodočnosti ne pozabi tradicij, ki so vtemeljene v njeni zgodovini in da srečno završi veliko delo, ki ji je odmenjeno. To željo nam narekuje ne le naše dinastično čustvo, temuč tudi naše versko prepričanje.

Avstrija nima le namena, da osvobodi balkanske narode, da jim pomaga k časnemu blagostanju, jih dvigne na višjo stopinjo kulture, temuč ima med njimi vršiti tudi važno versko poslanstvo. —

Takoj ob začetku stoletnih bojev proti Turkom je nastopila Avstrija kot katoliška država in je našla v katolicizmu najkrepkejšo oporo za uresničenje svojih idealnih namenov. Ne mislim tu posebej na zasluge papežev, na žrtve duhovstva in redovništva za mnogoštevilne turške vojske in njih srečen izid, temveč sploh

na življenjsko silo katolicizma, ki je Avstrijo usposobila za uspešen odpor proti navalu polumesca.

Obseg nekdanjega turškega gospodarstva v Evropi nam kaže, da je njegova sila podjarmila vse tiste narode, ki so bili pod vplivom bizantinske, razkolniške cerkve. Še le katoliška Avstrija je bila močna dovolj, da je zajela turško povodenj. Verski interes se je torej v teh mnogoletnih bojih popolnoma strinjal z državnim.

Zato je pa Avstrija kot zastopnica zapadne rimske kulture nehote vplivala na razkolnike in jih je pridobila za unijo z Rimom, kjerkoli je zastavila svojo moč. Tudi v tem nas potrjuje zgodovina. — Samo v avstrijskem cesarstvu imamo katolike grškega obreda ali uniate. Poleg združenih Rusinov v Galiciji štejemo na Ogrskem dve rusinski škofiji: Eperies in Munkacz, dalje rumunske škofije: Alba Julija-Fogaras, Veliki Varaždin, Lugoš, Samos-Ujvar in križevško škofijo na Hrvaškem. Vseh uniatov je blizu 4,553.000. — Vse te zedinjene škofije so nastale večinoma v oni dobi, ko je Avstrija pričela veliko akcijo za osvoboditev balkanskih narodov, v dobi od l. 1683—1719.

Ko je takrat Ogrska prišla zopet pod oblast Habsburžanov in so bili tamošnji narodi rešeni turškega robstva, ki jih je tlačilo 160 let, se je pojavilo med njimi zelo živahno gibanje za unijo z Rimom.¹⁾

Mož, s čigar imenom je združen pričetek in razvoj tega gibanja med ogrskimi Slovani in Rumuni, je znani kardinal Leopold Kolonič, škof dunajski in pozneje primas ostrogonski. Odlikoval se je že za časa obleganja mesta Dunaja l. 1683. po svoji usmiljenosti do revežev in sirot. Kot ogrski primas pa se je z vso vnemo lotil dela za unijo Srbov, Rusinov in Rumunov. Ukazal je vlti črke rusinske in rumunske in je več tisoč katekizmov razdelil med ljudstvo. Na Hrvaškem je organizoval škofijo svidniško za zedinjene Srbe, na Ogrskem je bogato obdaroval škofijo v Munkaczu

¹⁾ O teh zedinjenih škofijah se je že mnogo neresničnega napisalo. Nekateri zgodovinarji trde, da so avstrijski generali z orožjem prisilili pravoslavne k uniji in da jih je avstrijska vlada z raznimi obljubami zvabila v rimski hlev. Nasproti tem strankarskim poročilom je znani kanonist N. Nilles T. J. pred nekaj leti zbral vse dokumente: peticije, sinodalne obravnave, papeške in cesarske dekrete, ki se nanašajo na unijo, in jih objavil v svojem delu: „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae s. Stephani.“ II. zvezka.

in nadškofijo Alba Julia. Za naraščaj duhovnikov grškega obreda je poskrbel z ustanovitvijo semenišč v Tirnavi, Kološu in Zagrebu.¹⁾

Le z duhovnimi sredstvi je dosegla katoliška cerkev takrat med osvobojenimi pravoslavni Slovani velike uspehe. Avstrijska vlada je unijo le toliko podpirala, da je dovolila zedinjenim duhovnikom iste pravice, kakor so jih imeli kat. duhovniki latinskega obreda. Nezedinjenim pa je tudi pustila popolno svobodo. In ko je l. 1690. srbski patriarh Arzenij Cernović pripeljal 36.000 srbskih in albanskih družin na avstrijska tla, mu je vlada takoj priznala duhovno oblast čez vse cerkve, duhovnike in škofo nezedinjenih Grkov po Avstriji.²⁾

Pri uniji sile tudi ni bilo treba uporabljati. Ubožno ljudstvo, ki je toliko časa robovalo Turkom, je spoznalo v katolicizmu svojega rešitelja in se ga navdušeno oklenilo.

Iz teh zgodovinskih dogodkov je razvidno, kolikega pomena je za verski razvoj balkanskih narodov, za uresničenje ideje Leona XIII. o uniji, da tudi v bodoče Avstrija zastavi svoj pliv na Balkanu. Ta pomen spoznava tudi Rusija. In dobro ga je označil ruski general Kirejev na slavnostnem shodu „Slovanskega blagotvorniteljskega občestva“ l. 1893. Vsebina njegovega govora je kratko ta: „Turška bode kmalu razpadla. Potem pa se mora na vzhodu pričeti borba med katoličanstvom in ruskim pravoslavjem. Tamošnje samostojne cerkve, rešene izpod turškega jarma bodo preslabe, da bi se mogle same vzdržati, iskale bodo zaslombe. Rusija ima nalogo ukrepati na vzhodu misel pravoslavja. Rim ne spava; papež urejuje vojsko in išče zaveznikov. Pomagale mu bodo: Avstrija, Francoska in Italija (?). Izbruhnil bode hud boj.“³⁾

General pretirava pomoč, ki jo ima cerkev pričakovati od zapadnih katoliških držav; a cerkveno-politični pomen balkanskega vprašanja je v tem govoru dobro označen.

Ako govorimo o verskem poslanstvu Avstrije med jugovzhodnimi Slovani, potem si ne mislimo, da bi krepila katoliško misel tako, kakor zna Rusija krepiti misel pravoslavja in kakor jo je svoj čas „krepila“ med zedinjenimi Rusini: „z ognjem in mečem“. Nasprotno pričakujemo od Avstrije, ko bode strta turška sila, da omogoči prost razvoj in svobodno delo-

¹⁾ N. Nilles o. s. I. str. 7 seq.

²⁾ N. Nilles o. c. II. str. 750 sl.

³⁾ Marković: Slaveni i Pape str. XXXIV.

vanje katoliške cerkve med balkanskimi Slovani. Z duhovnim orožjem in v svobodnem tekmovanju naj se izvojuje boj, potem nas tudi ni skrb, čigava bode zmaga.

Poklic, ki ga ima Avstrija na Balkanu vršiti, torej ne izvira še-le od zadnjih let, temveč je tesno združen z njenim početkom in razvojem, globoko utemeljen v njeni zgodovini in se tiče naših narodnih pa tudi verskih koristi. Ako s tega zgodovinskega stališča presoјamo dogodke v Makedoniji in Albaniji, o katerih nam poročajo časniki, potem se nam zde kakor zadnja doba dolgotrajnega zgodovinskega razvoja, čigar pričetek sega za več sto let nazaj v preteklost. In spominjamo se ob njih najslavnejše dobe avstrijske zgodovine, spominjamo se zaslug papeštva in katoličanstva za poraz turške sile in spominjamo se Slovenci naših lastnih bojov in žrtev za uresničenje tega namena. Zato nas pa tisoč vezi druži z usodo balkanskih narodov, zato želimo, da se Avstrija zaveda svojega poklica in da ga krepko izvršuje v zmislu svojih sijajnih in vzvišenih zgodovinskih tradicij.

Dr. Jos. Gruden.

Moderna nemška drama.

(Literarna študija.)

IV.

Iz Hauptmannove naturalistične šole, da rabim ta izraz, je izšlo več dramatikov, med katerimi je najdarovitejši *Maks Halbe*. Kakor na Hauptmanna, je vplival tudi na prve njegove drame Ibsen. Tega vpliva se je otesel v drami „Jugend“ (1893); tu je prvič prodrl njegov talent in ustvaril delo, ki ni imelo samo trenutnega uspeha. Vsebinska je — naivnost mladostne strasti. Med dvojico mladih ljudi vzklije v pomladnem cvetju strastna ljubezen. Toda mladenič zaide predaleč: tu se pa pokaže njegov značaj v vsej svoji omahljivosti. Mladega moža, v katerem je kipela in vrela prej mladostna kri, zapusti v odločilnem trenutku pogum in prelevi se v nevrasteničnega slabiča, kakor smo jih srečali celo vrsto že v Hauptmannovih dramah. — Večjo pesniško vrednost pa ima drama „Mutter Erde“ (1897). Žurnalista Pavel Warkentin, ki se je sprl zaradi svojih nazorov in zaradi svojega poklica z očetom, se vrne v rodno mesto — na očetov pogreb. Stari mladostni spomini se mu vzbudé in mu napolnijo dušo. Vrne se mu tudi stara mladostna ljubezen, vsled tega nastane konflikt z njegovo ženo — in Pavel gre s svojo prvo ljubico v smrt.

Velika privlačna sila domače grude in mladostnih spominov je tu slikana v preprostih, naravnih barvah, vendar pa toplo in dobrejčno. Kar zove Nemec „Stimmung“, mi bi morda lahko rekli „občutje“, to se posreči Halbeju vselej, ne posreči se mu pa motivacija. Da bi dosegel večjo verjetnost, nakopiči motive in konflikte, tako da mu slednjič raztrgajo celotnost dejanja. — Moderne ljudi in moderne konflikte nam razkriva tudi drama „Der Strom“, ki so jo igrali prvič zadnjo jesen v dunajskem dvornem gledališču. Posestnik Door je skril očetovo oporoko in s tem odjedel bratom dediščino. Kakor kamen mu teži pregreha vest. Ko mu potuhnjena Visla odnese dva otročiča, prizna skesan ženi svoj greh; s tem si jo pa odtuji popolnoma. Tu se vrne eden bratov — drugi služi doma za hlapca — iz tujine. Med njim, ki ga je

oče odločil za dediča, in svakinjo se obnovi stara ljubezen. V divji strasti mu izda žena moževo tajnost. Pohlep po maščevanju se vzbudi v ukanjenem bratu; že hiti na nasip, ki brani posestvo pred divjo reko, in ga hoče predreti. Brat se spopade z bratom v besnem boju in oba pokoplje reka med svojimi ledenimi ploščami. Kakor Visla, tako potuhnjeni in strastni so tudi ljudje, ki bivajo ob njenem izlivu. Kakor počí ledena odeja in butajo plošče ob bregove, tako se vzbudi tudi strast, ki je dolgo spala, vkovana v vezi, jih raztré in uniči celo družino.

Hauptmannova učenca sta tudi Hirschfeld in Schnitzler, oba žida po rodu. Med svojimi somišljeniki je dosegel Hirschfeld prvi uspeh z enodejanjko „Zu Hause“ (1893). Konflikt je tu samo označen, rešitev prepušča pisatelj gledavcu. V ozračje, ki ni nič manj dvomljivo kakor v Hauptmannovem prvencu „Vor Sonnenaufgang“, se vrne čez tri leta najstarejši sin, svež, zdrav in čvrst. Neznano mu je, kako se je vse izpremenilo v domači hiši, kar ga ni bilo domá. Za svoje ostudno življenje hoče zlorabiti izprijena mati tudi njegovo delavno moč, kakor že zlorabi očeta. Sin stavi en pogoj: korenito poboljšanje. Kar ga pozdravi izmed gostov v sosednji sobi prvi — materin ljubimec. Gnilo ozračje sicer duši človeka, toda ves milijé je slikan s tako natančnostjo in rafinirano drznostjo, kakor so je zmožni samo Abrahamovi potomci. — Dramatična epizoda je tudi „Die Mütter“ (1896), dasi je dejanje razpleteno v štiri dejanja. Tudi tukaj se vrača sin domov, a v popolnoma drugačnih razmerah! Sina, ki čuti v sebi velik talent za godbenika, prisili oče, da postane trgovec, toda on raztre vezi in zapusti domačo hišo. Oče umrje; mati in sestra si želita nazaj brata, ki je pa v boju za obstanek padel tako globoko, da ga živi priprosta delavka iz očetove tovarne. Prisrčno je tretje dejanje: svidenje med bratom in materjo ter sestro. A sin je še vezan, ne more še domov. Tu žrtvuje sestra svoj ponos, gre do sinove ljubice in jo rahločutno preprosi, da ji prepusti brata. A on? Mati pravi: „Laß erst die Nacht vorüber. Morgen ist alles anders.“ Ali se bo to zgodilo? Hirschfeld se je s to dramo že precej umeknil s široke ceste naturalizma. Sirovost je izginila, pisatelj je olikan, eleganten. V tem pa tiči tudi vzrok, da mu je drama uspela; s svojimi poznejšimi deli pa ni imel sreče, tudi ne z bajevno dramo „Der Weg zum Licht“ (1902). Kakor Hauptmann, se je zatekel v svojem razvoju tudi Hirschfeld k bajki. Simbolično hoče izraziti,

koliko je vredno, če človek vlada samega sebe. Toda bajka brez čara domišljije, v vsakdanjem jeziku ni mogla uspeti.

Izredno rutiniran dramatik je dunajski zdravnik Artur Schnitzler. Sila spretno zna vselej iz temeljitega svojega opazovanja izbrati poteze, ki najznačilneje karakterizujejo osebe. Problem mu je navadno konflikt, ki zaide vanj istinito mraven življenski nazor s konvencionalno nemoralnostjo. Stalno je na gledališkem repertoarju njegova „Libelei“ (1896). Najbolj se mu je pa priljubila izmed vseh dramatičnih oblik enodejanjka. Zanimiv je ciklus „Lebendige Stunden“ (1902). V vseh štirih dramoletih razvija isto idejo: samo ure umetniškega dela so vredne življenja. Realistični milijé mu je le smoter, da pokaže svojo idejo v boju dveh nazorov, enih, ki jim je življenje samoobsebi cilj, in drugih, ki jim življenje služi kot vir, da iz njega črpajo nove umetniške motive. V zadnji teh enodejanjk slika satirično in duhovito življenje literarne bohême, kakor je to orisal že prej Wolzogen v tragikomediji „Das Lumpengesindel“. Schnitzler ima vse lastnosti pravega Dunajčana: izvrstno zna opazovati, zadene vselej pravo umetniško obliko, pa tudi lahkoživ je do skrajnosti. Pono grafični pa so naravnost njegovi dramatični dialogi „Reigen“ (1903), zato rajši o njih molčim.

V.

Med naturaliste se prišteva po navadi tudi Herman Sudermann.¹⁾ Če pa zasledujemo natančneje celotni njegov razvoj, spoznamo kmalu, da je izšel iz francoske drame, naučil se mnogo od naturalistov — vendar pa hodil po navadi svojo srednjo pot Sam označuje svoje razmerje do naturalizma (Neue Freie Presse 29. sept. 1895) tako-le: „Cvetoči patos, ki je razveseljeval prednamce, je izginil iz življenja. Mesto romantično razvijajočega se dejanja stremlja naša umetniška zavest za natančnim opazovanjem, mesto zveneče polpoezije v dikciji za natančnim posnemanjem govornice, ki je značilna za posamezne družabne sloje... Toda naturalizem je nemogoč. Tudi v najbolj naturalističnem delu je treba toliko presnavljanja, da se izgubi na dolgi poti od spomina in domišljije do izraza mnogo prvotne snovi in nastane slednjič nekaj docela različnega, kakor kar nam ponuja narava v posnemanje.“

¹⁾ Bulthaupt o. c. IV. 363 ss. Brandes o. c. 515 ss. Landsberg, H. Sudermann (Moderne Essays 5/6). Harry Jung, Herman Sudermann, Minden 1902. Woldemar Kawerau H. Sudermann, Leipzig 1897.

Sudermann je zaslovel 27. novembra 1889, ko je sprejelo občinstvo v berlinskem Lessingovem gledališču njegovo dramo „Ehre“ z nenavadnim navdušenjem. O drami sodita danes občinstvo in kritika bistveno drugače kakor ob premieri; gotovo je pa, da je bila drama „dogodek“ na nemškem odru, ki se da primerjati le še vprizoritvi Hauptmannove drame „Vor Sonnenaufgang“. Občinstvo, ki se je naveličalo stare šablone, je začutilo, da se je pojavil nov temperament, ki zna človeka in njegovo okolico izvrstno opazovati in slikati, ki razume, kaj vpliva na odru. Zmagali niso ne principi, ne problemi — kakor se je sprva zdelo, ampak krepka pisateljeva osebnost.

Sir John Falstaff modruje tako-le: „Kaj je čast? Beseda. Kaj je beseda čast? Zrak. — Kdo jo ima? E, kdor je umrl v sredo, ali jo še čuti v nedeljo? Ne. Ali jo sliši? Ne. Ali jo moremo čutiti? Mrtveci — ne. Ali pa morda živi z živimi? Ne. Zakaj ne? Ker tega ne pripušča obrekovanje. — Čast ni nič drugega kakor poslikan ščit pri pogrebu in — tu je konec mojega katekizma.“ Relativnost pojma čast je tudi problem, ki si ga stavi prva Sudermannova drama.

Sin komercialnega svetnika Mühlingka, Kurt, si je izbral za metreso Almo Heineke, ki stanuje pri svojih stariših na dvorišču milijonarjeve palače. Tu se vrne njen brat Robert, ki je uspešno zastopal nekaj let kot prokurist firmo Mühlingk, iz Indije domov s svojim prijateljem, bogatim grofom Trastom. Ko zve, kaj se je medtem zgodilo doma, hoče zadoščenja za sramoto. Bogati trgovec pa pošlje njegovim starišem štirideset tisoč mark, s čimer so zadovoljni. Ker jih Robert ne more preprosi, da pošljejo toliko svoto nazaj — „soviel Jeld jiebt's ja jar nicht“, meni stari Heineke —, hoče pozvati zapeljivca svoje sestre na dvoboj. Grof Trast ga pa pouči, da bi bilo to brez uspeha; definira mu pojem čast prav po kramarsko: „Was wir gemeinhin Ehre nennen, das ist wohl nichts weiter als der Schatten, den wir werfen, wenn die Sonne der öffentlichen Achtung uns bescheint.“ Pri obračunu v pisarnici se sprè Robert z veletržcem, ki ga že hoče vreči brutalno skozi vrata. Kar poseže vmes grof Trast, ki izjavi, da je Robert njegov univerzalni dedič. Mühlingk se pa vsled tega tudi več ne brani, dati mu svojo hčer za ženo.

„Srečni“ konec dokazuje, da je hotel pisatelj skleniti kompromis s staro dramatično tehniko. Iz stare šablone je ostal tudi

„deus ex machina“ grof Trast kot „raisonneur“, ki ga rabi tipično Dumas v svojih dramah. Novo in izvrstno pogojeno pa je slikanje milijéja. Kako originalno je zadeto proletarstvo, ki ima tudi svoj ponos, ki ga pa izgubi takoj, ko se pojavi zlati bog. Krasna figura je stari Heineke, dobrosrčen, naiven, vendar pa brez pojma za čustvovanje užaljenega sina. Ali pa Alma, izprijena, vendar pa obenem naivna, nora vsled lepih oblek in brezskrbnega življenja, ki ga ni bila vajena doma. To so tipi, kakor jih hrani v sebi veliko mesto. Manj izrazovito je očrtana cela milijonarjeva družina; grof Trast je pa celo oseba brez mesa in krvi, opremljena le s kopico donečih fraz.

Prepirati se s pesnikom o pojmu čast bi bilo odveč. Sudermann hoče dokazati, da nasprotuje moderni nazor o časti sam sebi; čast mu je zavisna edino le od konvencije, ne pa od morale. Naše mnenje je seveda drugačno. Čast se ne da meriti na vatle, kakor meni grof Trast, ampak je v tesni zvezi z našo vestjo. Sploh pa ne tiči pomen drame v kalkuliranju o časti, ampak v odkritosti, s katero je posegel pesnik v moderno družbo in razkril globoko rano na njenem telesu.

Uspeh prve drame pa je opozoril kritiko na Sudermannove prvence; to je vrsta romanov, ki so pesniško jako globoko zasnovani (Frau Sorge 1887, Die Geschwister, 2 noveli, 1888, Katzensteg 1889). Vsebina je resna, žalostna; pisatelj sega v družinsko življenje in slika z najrazličnejših strani razmerje med brati in sestrami, materjo in sinom. Sudermann se je moral sprva tudi sam boriti za vsakdanji kruh. Rodil se je 30. septembra 1857 v vzhodno-pruski vasi Matziken. Ker je živel oče v neugodnih premoženjskih razmerah, je moral 14letni deček popustiti realko v Elbingu in postati lekarski vajenec. Posrečilo se mu je pa vendar, da je končal svoje študije. Nato si je služil kruh v Berlinu s poučevanjem, fabriciral je za časopise dnevne novice in drobne novele, urejeval celo nekaj časa mal listič. Šele 27. novembra 1889 se mu je nasmehljala sreča in se umeknila „Frau Sorge“. Kakor je pa bilo otožno v mladosti pisateljevo življenje, tako otožni in resni so tudi njegovi junaki, ki žive altruistično za druge, da jih osrečijo.

Po prvem uspehu je ostal Sudermann zvest — drami. Nestrpno je že pričakovalo berolinsko občinstvo novega dela. Vse je bilo za predstavo že pripravljeno; kar prepove policijski ravnatelj

pl. Richthofen novo dramo: „Es muß mit dieser ganzen Richtung aufgeräumt werden.“ Šele notranje ministrstvo je dovolilo predstavo, ki je pa — razočarala občinstvo in kritiko. Kakor je fotografiral Sudermann v „Ehre“ moralno korupcijo četrtega stanu, tako razkriva v drami „Sodoms Ende“ (1891) propalost in gnilstvo krogov, ki so duša berlinskega finančnega in umetniškega življenja. To je družba, ki jo more roditi le nebrzdano veliko mesto, konglomerat borzijancev, umetnikov in literatov. To je gnila voda, ki jo zakrivajo cvetovi, plavajoči po njenem površju.

S svojo sliko „Konec Sodome“ je postal mladi slikar, lepi Willi Janikow, modern. Zato ga rabi za svoj krog gospa Ada, borzijanca Barczionovskega lahkoživa soproga. Znanje ž njo pa izsesava iz nadarjenega mladeniča talent, zdravje in veselje do dela. Janikow pada od stopinje do stopinje. V pijanosti zlorabi ljubezen nedolžnega dekleta, ki mu jo je izročil v varstvo njegov učitelj pred smrtjo. Prepozno spozna, da ga more rešiti le — delo. Delati hoče zopet v novem atelijeju; ko pa zgrabi čopič, se mu vlije kri, opoteče se in pade, preko njega pa stojalo, za katero se je oprijel.

Zopet nam kaže pesnik kontrast med dvema slojema. Preprosto življenje v domači družini slika sicer fino in natančno, a zanima ga bolj salon berlinskega parvenuja. Tu se košati greh, moški in ženske se rogajo vsemu, kar se nam zdi sveto: „Wir sind verbildete Menschen. Wir schwärmen zwar für den Naturalismus, aber das Natürliche erscheint uns als Witz. — Und der Witz als das Natürliche. Denn der Witz ist der Herrscher der Welt. Der Witz vertritt uns die Natur, vertritt uns die Wahrheit, vertritt uns die Moral.“ Cela drama — tako sklepa Bulthaupt — izvira le iz osebnih Sudermannovih doživljajev. Sam je podlegel temu strupenemu zraku, sam zašel v gnilo močvirje, katero razkriva na odru. Moderna nervoznost, duševni nemir, ki ga hoče utešiti blaziranec v šumečem uživanju, v nasladah in duhovitem frazerstvu, patologična ženialnost, ki hoče, pa ne more — vse to je popolnoma zadeto. Ob vsej tej gnilobi pa se Sudermann le smehlja in pozabil je bič, ki bi ga zaslužila vsa ta velikomestna zalega.

Psihologično plitvejša je drama „Heimat“ (1893), ki tudi na slovenskem odru ni neznana. — Čez dvanajst let se vrne v domačo hišo hči Magda, ki je svojemu očetu, vpokojenemu častniku, takorekoč ušla, ker ji je vsiljeval moža, ki ga ni marala. V svetu

je trpela mnogo in padla osamljena. Po dolgih borbah je postala slavna pevka. Taka se vrne domov in sreča v domačem kraju — svojega zapeljivca. Oče spozna polagoma, kaj se je zgodilo, in zahteva, da ga vzame za moža in tako izbriše svojo pregreho. Že se hči vda, toda — ločiti bi se morala od svojega otroka; vzbudi se v njej upornost in drzno vpraša očeta, ali misli, da je to edina temna stran v njeni preteklosti. Oče že dviga proti njej samokres, staremu vojaku je to pregrozno, kar ga zadene kap. — Snov je gotovo jako dramatična: na eni strani stara morala, trdno vkoreninjeni nazori o zakonu in njegovi časti, na drugi prosta osebnost, ki nosi brez spon svojo moralo sama v sebi. Toda pesnik je zašel predaleč, ker pretirava na obe strani. Kari-katura je zastopnik stare morale, Magdin oče, ozkosrčen vojak, brez zmisla za umetnost. Ž njim pa je osmešen tudi dosedanji, krščanski nazor o svetosti zakona. Nasprotno je pa dvignil Sudermann Magdo visoko v svobodno ozračje Nietzschejeve morale in ustvaril v njej tip nad-žene. Pred njenimi pikrimi opazkami ni nihče varen. Pastor jo opominja: „Wer nicht Ordnung hat in seinem Herzen von Anbeginn, dessen Herz verlottert“, toda kaj mora čuti? „Schuldig müssen wir werden, wenn wir wachsen wollen. Größer werden als unsre Sünde, das ist mehr wert als die Reinheit, die ihr predigt.“ Kako pravi že Cankar v „Erotiki“? „Najbolj je hudó človeku, če ne more grešiti. Kolika slast je v grehu in koliko večja je v hrepenenju po njem.“ Kakor v „Ehre“ pa Sudermann tudi tu ne reši problema, ki ga je razvil. Magdi ni žal, da se je uprla življenskemu nazoru, ki je oprt naravnost na vero, žal ji je edino, da se je vrnila domov. Odtod tudi nenaravni in prisiljeni konec. Navzlic temu pa se mi zdi, da sodi Bartels preostro, češ, da drama išče le efekta in da je polna fraz. Zakaj priznati moramo — bodi naše stališče kakršno koli —, da nam kaže pesnik z veliko resnobo v tehnično dovršeni obliki problem, ki sega globoko v naše družabne razmere.

Teatraličnih efektov, s katerimi je zmagoval Sudermann v prvih svojih dramah, se je hotel iznebiti popolnoma v komediji „Schmetterlingsschlacht“ (1895). Naturalistično je hotel razkriti kos modernega življenja in sicer problem, ki ga je že obdelal Zola v „Pot-Bouille“. Sudermann razkrinkava lažnivi sijaj moderne družine. Uradnikova vdova Hergentheim ima — malo denarja, pač pa tri odrasle hčerke, ki jih je treba omožiti. V skrbno na-

stavljene mreže lovi sina bogatega fabrikanta, a odurnega starca. To vse razvija na široko, epično, vendar pa tudi v posameznostih izredno natančno. Vsa snov — vdova, ki mora z zunanjim bleskom zakrivati revščino — bi bila lahko krvava satira na moderno družbo, ko ne bi en sam prizor povzročil, da se zagnusi človeku cela drama; zdi se, da si Sudermann sploh ne more misliti drame brez umazanega prizora. Čudno je le, da komedija ni ugajala berlinskemu občinstvu, ki kar koprne po umazani erotiki; čudno, vendar pa lahko umevno: gnilstvo proletarcev je gledalo občinstvo s farizejskim užitek, svojega lastnega portreta pa ni maralo videti.

Ker je pa drama „Schmetterlingsschlacht“ uspela na Dunaju, je Sudermann prepustil premiero naslednje igre „Glück im Winkel“ (1896) — Dunajčanom. Tehnično vztraja tu v smeri, v katero je krenil s prejšnjo dramo. Ne zdi se mu več potrebno, da bi končal dejanje, ampak prepušča rešitev uganke — gledavcu. — Vročekrvna dekle se je ohladila v zakonu z dolgočasnim rektorjem Wiedemannom. Teda njen duševni mir je le navidezen; nad-žena čaka le nad-moža, ki bi vzbudil v njej s svojo osebnostjo speča čustva. Bakhantsko uživa trenotek razkošja, ko zopet sreča nad-človeka, barona Röckniza, a samo en trenotek, več ne. Zapeljivec je pa ne izpusti, brutalno zahteva zase vedno več, zakaj žival se je zbudila v njem. Ona se hoče umekniti temu neznosnemu stanju in iti — v smrt. Rektor, ki mu je vse jasno, pa jo ustavi; pravi le: „Morgen früh wird unser Hans rein werden; dafür laß mich sorgen!“ Konec si naj spopolnimo sami!

Moderni dramatikci so proklamirali kot svojo sveto pravico, da jim dejanja v dramah ni treba izpeljavati do konca. Po pravici, pravi Bulthaupt, pa moremo vendar zahtevati, da je glavni konflikt celotno razvit, dasi ni treba, da bi bili dramatikci tako radikalni, kakor je Shakespeare, ki končava dejanje ali z ženitvijo ali pa s smrtjo. Saj konča tudi Hauptmann v svoji najbolj naturalistični drami „Fuhrmann Henschel“ dejanje za gledavca, dasi zaslužena kazen ne zadene zlobne zapeljivke.

Tema vrnitve (kakor ga nazivlje Kawerau) je Sudermann uporabil z velikim uspehom v treh dramah. Nov problem pa hoče rešiti v treh enodejanjkah, ki jim je dal skupni naslov „Morituri“ (1897).

Prvi teh, ki kličejo, kakor gladiatorji cesarju Klavdiju: Have imperator, morituri te salutant! (Sueton, Claudius 21.) — je Teja,

zadnji kralj vzhodnih Gotov. Belisarjev naslednik Narses jim je v bitki pri Taginah uničil vojsko, njih kralj Totila je padel (552). Ostanke zajame v neapolskem zalivu, umekniti se morajo s svojim zadnjim kraljem, Tejo, na pobočje Vezuva. Obupni boj za življenje in smrt, ki se tu vname, je snov Sudermannovemu dramoletu. Zadnja nada so nesrečnim junakom ladije, ki so na potu z živili; toda tudi ta up jih prevara. Z zadnjimi ostanki praznujejo — tragično ženitovanje svojega kralja. Že se bliža zadnji boj. Ker mora, kralj tudi hoče umreti. „Wahrlich, wir sind ein Volk von Königen. Es ist schad um uns. Also kommt!“ Kralj Teja, ki mora pasti v mladostnem cvetu, kaže simbolično tragično pogibel vseh vzhodnih Gotov, o katerih pravi Scherer: „Die Gothen sind das vorgeschrittenste Volk unter den Germanen. Sie sind wie ein genialer Mensch, der seine Kräfte verzehrt in allzu hochgespanntem Streben, der jung dahinstirbt mitten in einer glänzenden Laufbahn.“

Druga žrtev neizprosne smrti je „Fritzchen.“ Snov je dogodek, ki je za moderni svet nekaj vsakdanjega.

Mlad poročnik, edini sin in ponos aristokratske družine, je zaročen s svojo sestrično. Oče, trd vojak, hoče sina poskusiti in mu ne dovoli prej zakona, dokler ne gre po svetu, da „kaj doživi“. Sin uboga očeta, živi in — zapelje omoženo žensko. Njen mož ga zasači in sramotno zapodi iz hiše. Fritzchen hoče oprati sramoto, častni sod mu dovoli dvoboj. Njegov nasprotnik je znan kot izvrsten strelec, smrt je neizogibna. — Sudermann je ustvaril tu fatalistično dramo; toda smrti ne kaže na odru, ampak le grozo, ki se je polastila vseh oseb. Vsi vedo, kaj čaka junaka, a molče, ker nočejo vznemiriti bolne matere, ki še ničesar ne slutí. Osebe ne izražajo svojih čustev, ampak jih zaklepajo v svoje srce. Vedrega lica gre mladi mož v smrt, ker hoče zadostiti za svojo pregreho. Nežno in lahko se konča dejanje v materinih sanjah.

Ta kratka enodejanjka je morebiti najboljše Sudermannovo dramatično delo, ob enem umetniško in na odru efektno. Ponesrečen pa je burleskni prizor „Das ewig Männliche“. Zaljubljena kraljica, ki se hoče maščevati nad slikarjem in maršalom, ker simulirata svojo ljubezen, — ta lahkoživa snov naj bi bila satirična drama za dvema resnima prizoroma. Toda Sudermann je sicer duhovit, a satirik ni, in posledica je — smešnost.

Iz svetega pisma je zajel snov Sudermann v „tragediji“ „Johannes“ (1898). — Da katoliška cerkev ni bila nikdar

nasprotnica prave umetnosti, dokazuje dejstvo, da so se pod njenim okriljem in v tesni zvezi s krščanstvom razvile neprisiljeno upodabljajoče umetnosti do klasičnega viška. Katoliška cerkev pa ni bila tudi nikdar sovražna poeziji. Ta je zajemala svojo snov iz svetega pisma, ki je eno izmed najglobočjih del, kar jih ima svetovno slovstvo. V srednjem veku pa je cerkev gojila in podpirala tudi dramatiko. Verske drame, ki so se pa vprizarjale le ob velikih cerkvenih praznikih, o Božiču in Veliki noči, so bile takorekoč del službe božje. A doba „prosvete“ (17.—18. stoletje) je zatrla s silo te pristne izraze globokega verskega prepričanja ljudske duše. — Iz sv. pisma pa je začela odslej tudi posvetna drama črpati svojo snov. Toda prvi dramatik so bili jako previdni, če so si izbrali snov iz knjige vseh knjig. Corneille se je ravno v svoji drami „Polyeucte“, vzeti iz življenja svetnikov, najbolj približal visokemu klasičnemu slogu. Najvzvišenejša drama, kar jih je napisal Racine, je „Athalie“, kjer zavisi celo dejanje od božje vsegamogočnosti.¹⁾ Tudi Calderon, največji dramatik katolicizma, razkriva najsijajneje svoj talent v vzvišenih svojih verskih dramah. V svojih „Autos sacramentales“ zna razviti v nadzemskih višavah pristno dramatično dejanje.²⁾ Šele skeptični nemški duh je bil prvi, ki je racionalistično izrabljal za drame sv. pismo. Najdalje je zašel tu pač Heyse v svoji drami „Maria von Magdala“, ki kaže sicer pisateljevo osebnost, a ima vendar le malo pesniške vrednosti.³⁾

Večja je brez dvoma pesniška vrednost Sudermannove drame. Janez Krstnik, kot Izveličarjev predhodnik, se je priljubil že srednjeveški verski drami. Leta 1467. so vprizorili v Frankfurtu veliko-nočno igro, v kateri je bil Janez glavna oseba. Švicar Ruef je napisal anonimno „Tragoedia Johannes des heiligen vorläuffers und Tauffers Christi Jesu wahrhafte Histori von Anfang seines lebens bis in das end seiner Enthauptung“. Kakor se razume samo ob sebi, so vsi ti pisatelji sledili strogo tekstu sv. pisma.

Drugače Sudermann. — Raztrgan v sekte, duševno in politično onemogel, živi judovski narod le nadi, da pride kmalu zaželeni Mesija. Le glas „vpijočega v puščavi“ se razlega; nanj so uprte oči vseh; njegove ostre besede bičajo neizprosno nesramno

¹⁾ Doumic, Histoire de la littérature française, 19, Paris p. 240—339.

²⁾ Lorinser-Günther, C. grösste Dramen religiösen Inhalts, 1901.

³⁾ Schönbach, Die Kultur, 1903, 8 ss. 542—535.

početje farizejev. Janez pričakuje Odrešenika, ki bo strl to zalego z močjo sveta, „als König der Heerscharen mit goldenem Panzer angetan, das Schwert gerecht über seinem Haupt“. Ko pa čuje, kaj uči pravi Mesija, se mu vzbudita v duši dvom in negotovost. To ni sodnik, ki bi krvavo kaznoval grešnike, ampak njegov nauk je — ljubezen. Da bi kaznoval Heroda zaradi prešuštva s Herodijo, je prišel Janez Krstitelj iz svoje puščave v Jeruzalem; s kamenjem v roki čaka judovska množica Heroda, pred vsemi Janez. Vsi še dvomijo, da bi se drznil iti s prešuštnico v svetišče. Kar se približa Herod s svojim spremstvom. Ljudstvo zre le na Janeza, on naj vrže prvi kamen. Toda obotavlja se; zbudil se je v njem dvom, izgubil je zaupanje vase in svoj poklic, odkar je slišal vesti o novem nauku. Že zgrabi kamen in zakliče: „Im Namen dessen —“, toda roka mu omahne in obupno se vpraša: — „der mich — dich ... lieben heißt?“ Kamen mu pade iz roke in zgrabijo ga Herodovi vojaki. Njegova smrt, ki jo povzročita v svetem pismu zloba in maščevalnost, naj bi bila tu le posledica njegove tragične krivde. To pa je oprl Sudermann še na drug konflikt, ki mu pa ne služi kot motiv. To je Herodijine lepe hčere ljubezen do Janeza, pristne orientalske Eve, bujne, plamteče in opojne. Toda v vsej rafiniranosti je to le mrzla koketa, ki jo obvlada za trenotek nebrzdana strast. Ko pa vidi, da se trudi brez uspeha, se umakne ljubezenska strast maščevalnosti, ki ne omaga, dokler ji ne izpolni Herod krvi lačne želje.

Sudermann sicer ni omadeževal čistega značaja svetopisemskega Janeza z zemsko ljubeznijo, vendar je nam enostransko Salomino razmerje neprijetno, da, skoraj neznosno. Svetopisemske osebe so za nas tako vzvišene nad živalsko strast, da ne moremo pripustiti, da bi se izrabljale modernemu človeku v zabavo.¹⁾ To kazi užitek, ki bi ga sicer lahko nudila drama.

¹⁾ Kralik, „Ueber die Stellung der Kirche zur Dramatisierung heiliger Stoffe“ (Die Kultur, 1903, 6. zv. ss. 401—407): „Die Kirche stand und steht nie den dramatischen Aufführungen der heiligsten Gegenstände feindlich gegenüber. Im Gegenteil, sie hält das für eine ihrer Aufgaben, für einen Teil des Gottesdienstes im weiteren Sinne, der Belehrung, der Apologetik, der pastoralen Wirksamkeit. Aber eben deshalb muss diese Art künstlerischer Betätigung durchaus ihrer Leitung vorbehalten bleiben. Sie darf nie zum Zweck der Unterhaltung, nie zum Zweck des Geldgewinnes, auch nie zu rein virtuoson Zwecken geschehen; sondern nur immer jener höheren religiösen oder charitativen Zwecke.“ Primeri tudi Vaterland, 1902, št. 348.

Izvrstno pa slika Sudermann v svoji drami celotni milijé: gnilo judovsko-rimsko kulturo. Jako značilno je zadeta tudi topa resignacija judovskega ljudstva. Par potez — in realistično je očrtan poživljeni rimski legat Vitelij. Kako imenitno fotografirana je dalje cela vrsta drugih tipov, kakor so n. pr. farizejec Amasai ali pa Herodovi rablji. Judovski žargon je označil Sudermann s tem, da govoré Judje znano nemško-židovsko mešanico.

A glavna oseba — Janez Krstitelj — navzlic vsej natančnosti v posameznih potezah ni velika osebnost, kakor ga poznamo iz sv. pisma. Kristusov nauk ljubezni, ki stre njegovo energijo, je le nekak razblinjen altruizem, ki ga oslabi še doktrinarno razmišljanje, kaj hoče novi nauk. Saj moderni pesnik, ki mu ne izvira vera iz srca, ki mu je vse krščanstvo le faza, ne pa cilj v razvoju človeštva, ne more imeti pravega zmisla za vzvišene nauke sv. pisma. Tako je cela drama le disharmoničen akord. „Sudermanns „Johannes“ ist ein sechssaktiges Präludieren, ein beständiges Stimmen der Saiten, aber die Symphonie, auf die wir uns schon freuen, lässt immer wieder auf sich warten“ (Bulthaupt).

Že v Sudermannovem „Johannes“, ko filozofira o ljubezni in grehu, se kaže jasno Nietzschejev vpliv, ki je še večji v simbolični drami iz leta 1898: „Drei Reiherrfedern“. Lepo je zamišljena ideja, ki jo izraža globoka misel:

„Wer seiner Sehnsucht nachläuft, muss dran dann sterben,
Nur wer sie wegwirft, dem ergibt sie sich“

V obliki bajke nam kaže gigantsko stremljenje kralja, ki ne razume več realnega sveta in svojcev, odkar je zašel kakor Hauptmannov Heinrich v nadzemski svet in okusil njegovo čarobo. To je moderni junak, ki sili iz omejenih razmer v neomejenost, ki živi omahovaje med brezupnim idealizmom in pesimizmom sedanjosti:

„Sieh, ich schreite
Auf eines Weges halbverwehelter Spur,
Und diese Spur zieht mich in graue Weite.
Zieht mich — noch weiss ich nicht, wohin? —
Noch weiss ich nicht, ob jene grosse Nacht,
Die als des Alltags jämmerlichster Sinn
Einschläfernd auf den Müdgewordenen lauert,
Auch mich verschlingen werde, oder ob als Lohn
Für das, was trotzt und sich bezwingt und dauert,
Mir einst der Gipfel Sonnenhöhe lacht.“

Ali ni to Nietzsche - Zarathustra?!

Mnogo praznih fraz, vmes pa zopet biseri pristne poezije v dovršeni obliki, to je značilno za Sudermanna, kakor v mnogih drugih dramah — tako tudi tukaj!

Stari konflikt Goethejevih „Wahlverwandtschaften“ je porabil kakor Hauptmann („Einsame Menschen“) tudi Sudermann v drami „Johannisfeuer“ (1901); izpremenil ga je le toliko, da ga ni razvil v zakon, ampak pred njim. Krstna noč je tudi v Nemcih bajevnega pomena. „Ein Funken Heidentum schwält in uns allen. Einmal im Jahre flammt er hoch auf und dann heißt es Johannisfeuer. Einmal im Jahr ist Freinacht. ... Da reiten die Hexen auf Besenstielen, ... da streift über den Forstweg das wilde Heer, — da erwachen in unseren Herzen die wilden Wünsche, die das Leben nicht erfüllt hat und nicht erfüllen durfte.“ V taki dioniziški noči — zopet Nietzsche! — uživa to svobodno ljubezen dvoje bitij, ki ju je ločila usoda, dasi sta drug za drugega ustvarjena; enkrat le jo uživata, potem se pa ločita, in ženin je zopet svoji nevesti, kakor bi bilo vse brez pomena. Človeka, ki pravita, da sta namenjena drug drugemu, imata le moč, da — uživata, nimata pa moralne sile, da bi raztrgala razmere, ki ju ločijo! Zopet moderna onemoglost, resignacija!

Sudermannovi prijatelji so čakali od leta do leta, da se mu posreči nedvomen uspeh. Drama „Es lebe das Leben!“ (1902) je sicer vzbudila velik hrup, a „veliko“ delo, kakor so ga nestrpnost čakali, še ni bila. Sudermann, ki je hodil nekaj časa po poti naturalizma, postal simbolist kakor Hauptmann, je tu zopet teatraličen. Snov je zajel iz političnega življenja. V ospredju je krepka, življenja žejna grofica Beata Kellinghausen. Njeno temno preteklost razkrije socialno - demokratičen agitator, ki je bil poprej tajnik njenega ljubimca, da onemogoči politično Beatinega moža. Da prepreči dvoboj, se žrtvuje grofica in izpije iz sektne čaše — strup. Izvrstno je zopet zadet milijé; po Ibse-novem zgledu pa obravnava Sudermann tudi razna etična in socialna vprašanja.

Še manj je uspela na odru zadnja Sudermannova drama „Der Sturmgesele Sokrates“ (1903). Klub mož, ki se navdušujejo za ideale leta 1848., stavi v nasprotje z moderno generacijo. Toda stremljenje za efektom ga zavede zopet, da pretirava na obe strani in kaže le bolestone izrastke namesto zdrave realnosti.

Izmed modernih nemških dramatikov sta brez dvoma najbolj izraženi osebnosti Hauptmann in Sudermann. Dočim je pa prvi takorekoč revolucionarec, zavzet za nove ideje in išče vedno novih potov, je Sudermann konservativna narava; njegova drama ni samorašča, ampak le kompromis med francosko meščansko dramo in naturalizmom. Hauptmann ustvarja osebnosti; vsaka njegovih oseb je individualno označena, naj je tudi njena vloga v celotnem razvoju še tako malenkostna. Drugače Sudermann; on ustvarja v prvi vrsti tipe, s katerimi pa značilno riše milijé posameznih družabnih slojev. Jako primerno je označil Landsberg (o. c. s. 9.) Hauptmanna kot analitika, Sudermanna pa kot sintetika. Sudermann noče naturalistično predstavljati življenja, to mu je le sredstvo, da izraža ideje, ki vodijo vse dejanje. V svojih idejah sicer ni vedno originalen, — Ibsen, Nietzsche ga nadvladata dostikrat, — a aktualen je vedno. Ker si pa konstruira celo dramo, kakor jo zahtevajo ideje, je zato tolikrat teatraličen. Znana so mu temeljito vsa rafinirana sredstva, ki preslepé gledavca, znan mu je vsak najneznatnejši scenični coup; odtod veliki efekt, ki ga dosežajo na odru njegove drame. Če jih pa pazno čitaš in zasleduješ, kako je pisatelj zapletel in rešil vodilno idejo, opaziš list za listom nebroj neverjetnosti in nedoslednosti. Teatralični efekt pa je zapeljal Sudermanna, da neprestano in v najrazličnejših niansah slika — spolno ljubezen. Ker pozna temeljito svoje občinstvo in duh časa, ki zahteva umazanost, je dostikrat neznosno nesramen in umazan. Ko bi sodili moderni svet samo po dramah, ki se igrajo po odrih naših velikih mest, bi morali trditi, da je edini problem, ki nas vznemirja — spolnost. Ta problem je potisnil na odru v ozadje socialno in versko vprašanje.

Kakor Hauptmann se tudi Sudermann ni povzpел do enotnega svetovnega nazora. Kakor Hauptmannov Kramer ne ve, kam plove (K. O. 1904. I. 1. 25), tako razmišlja tudi v Sudermannovem romanu „Katzensteg“ ob mrtvi Regini Boleslav zagonetko življenja. „Und wie er dachte und sann, ward ihm zu Mute, als ob die Nebel sich lichteten, welche den Boden des menschlichen Seins vom menschlichen Bewußtsein trennen, und er sähe eine Strecke tiefer, als der Mensch sonst pflegt, in den Abgrund des Unbewußten hinein. Das, was man das Gute und Böse nennt, wogte haltlos in den Nebeln der Oberfläche umher; drunten ruhte in träumender

Kraft das Natürliche. Wen die Natur begnadet hat, sprach er zu sich, den läßt sie sicher in ihren dunklen Tiefen wurzeln und duldet, daß er dreist zum Licht emporstrebe, ohne das die Nebel der Weisheit und des Wahnes ihn hemmen und verwirren.“ V tem omahovanju hoče posredovati med obema nazoroma, in surogat, ki mu naj nadomesti enotnost nazora, je — nacionalizem.

Evgen Jarec.

(Konec sledi.)

Hrvatsko pismo.

II.

Ako i kasno, evo me opet. Da sam slabiji, strašiviji, zamuknuo bih, nikad se nigdje ne bih javio. Jer evo: čuh, Zagrebanom nekim nije po volji, što „odviše crno“ prikazujem naše prilike U „centrumu“ se bolje zna, kako je u Hrvatskoj. A nije baš zlo. Ne prieti pogibelj. Istina, navali se na vjeru, na svećenstvo, na čudoredje; al se odmah neprijatelj smiri, čim branitelji vjere dignu glas svoj. I za to nam ne treba ni novoga katoličkog dnevnika, ni nove stranke, koja bi samo još više razcjepkala sile narodne. Tako gospoda zagrebačka, neka, ne sva. Ja sam se od mladosti naučio govoriti i ljubiti istinu. Znam, da istina prava i zgoljna peče, da je mnogomu neugodna — al prestaje li zato biti istinom? Smije li se tajiti, jer je mnogim grka?

Ako i jesam idealist, ne gledam ipak svieta u ružičastom svjetlu, van onakav, kakav je. Izkupiti bih rado obećanje, a obećah otkrivati rane naše. Stoga ne marim, hoće li ko prigovarati il hvaliti; hoće li me pače proglasiti „obsjednutim zelotom“ kao riečki „Novi list“. Taj se u nekoliko navrata već osvrnuo na moju malenkost, a zadnji put na sve „klerikalne zelote“ „orudje Vatikana“.

Novomu je listu zazorno, što pisah o hrvatskoj novijoj knjizi u „Kat. Ob.“ — bez dokaza. Po njegovu mnijenju samo zločesta duša može u novijoj hrvatskoj knjizi naći nešto, što se kosi s religijom il s moralom. Odviše bih zlorabio dobrotu braće planinske i strpljivost, da uzmem pretresati sve prljavštine novije

hrvatske knjige. Ko čita „Hrvatsku stražu“, naći će u njoj pre-tresene neke stranice. Ovaj put se nakanih dotaći drugoga nečesa — realizma hrvatskog.

Nedavno je jedan kolovodja naših realista imao interview s dopisnikom bečkoga „D. Volksblatta“. Razložio mu je postanak i svrhu realista. Realizam presadiše u Hrvatsku iz Češke mladici, koji bjehu relegovani s hrvatskog sveučilišta 1895., kadno spalije mađjarsku zastavu. Svrha je realistam u politici „pribaviti valja-nost zakonima, koji predbježno postoje tek na papiru, da onda — više steknemo.“ („Novi list“ 1904., br. 20.)

Do nedavno, kako je poznato, obstojahu u Hrvatskoj četiri političke stranke: stranka prava, mađjarska, srbska i obzoraška. Svim je dobro znano, za čim ide mađjarska stranka, za čim pravaška. Srbska je stranka s pomoću srbskih dinara uzela širit među grčko iztočnjaci velikosrbsku misao. „Obzoraši“ bijahu i ostadoše oportuniste, ni pečeni ni vareni, koji „hoćejo v sebi spajati načela liberalna in katoliška, verska in brezverska, težnje konservativne in naprednjaške, spajati resnico in laž, Boga in hudiča“. (Rimski Katolik I. VIII. str. 5—6.) Realiste il naprednjaci nisu zadovoljni s dosadašnjom politikom, s dosadašnjim radom. Ako i jesu stupili u hrvatsku stranku prava, smjesu obzoraša i nekih pravaša, ipak udaraju i na obzoraštvo i na pravaštvo.

U politici su ipak samo novo izdanje starih obzoraša, koji pomalo izumiru. A da su živi još, moraju zahvalit nekim pra-vašem.

Realisti imadu svu silu svojih glasila. Glavna im je smotra „Hrv. misao“, glavno glasilo „Novi list“, a i „Obzor“ je gotovo sa svim njihov.

Rekoh, da su realiste u politici novo izdanje starih Obzoraša. Da priznaju onu zlokobnu nagodbu, što je stari obzoraši sklo-piše s Mađjari, te njome Hrvatsku rinuše u biedu, ne treba ni spominjat. Lako je pojmiti, da mrze na pravaštvo i na osnivača stranke prava, čiju uspomenu blate i ruše. Osobito je nekim kolo-vodjam mrzko i ime Ante Starčevića. Razumljivo je: smeta im, jer ga slavi i danas pet šestina hrvatskoga roda.

Stranka prava je stranka načela, a realisti su protivnici načela. Pravaši naglasuju hrvatsku prošlost, hrvatsku slavu; rea-liste se protive svim tradicijam. Pravaši stojeć na čvrstoj podlozi zgodovine poznaju u Hrvatskoj samo jedan narod i jednu narod-

nost. Realiste na sva usta viču o srbstvu u Hrvatskoj. Vlasi, prebezi, uskoci, mrtovlasi itd. dodjaše u Hrvatsku, gdje se naučivši hrvatski nazivahu Vlasi. Politika „divide et impera“ speče od tih doseljenika Srbe, a obzoraši ih podigoše i tako razcejpkase narod. Mladi obzoraši, realiste, na sav mah viču, da Hrvatskoj bez „Srba“ nema spasa. A zna se, da su ti novopečeni Srbi bili vazda orudje politike tudjinske i da ni danas nema u njih vjere, jer su bizantinci. Realiste su se za volju „sloge“ voljni odreći i svoga hrvatskog imena i u narodu ga uništiti.

A kakvi su realiste u vjeri? Njihova je smotra „Hrv. misao“ bila dosele protuvjerska. Istina, pisali su u nju i neki „kršćani“, znala se držat oportuno, al... Sadašnji joj je urednik „kršćanin“, komu ipak kršćanstvo ne smeta, da se bavi spiritizmom, da piše u bezvjerske listove itd.

Nema beznačajnijega lista ne samo u Hrvatskoj van i izvan nje — od „Obzora“. List je taj tobože bio katoličko glasilo, a što je sve izčerkao proti katoličkomu načelu, ne bi ni najzadnji slobodnozidarski. Sad prelazi malo po malo u ruke realistam, a u vjerskih stvarih ostaje isti. Da ne izgubi svećenike prijatelje, pali svieću Bogu; al da se ne zamjeri drugim, pali drugu vragu. „Resnica in laž, pravica in krivica, Bog in hudič“ — eto to Vam je načelo Obzorovo u pisanju.

A „Novi list“ — glavno glasilo realista? Ko uzme samo dva tri broja, poznat će ga. On nije proti vjeri, al jest proti politici vatikanskoj. Pobožnjak je on — da mi ga vidiš! Ta brani glagoljicu i preporučuje narodu, neka bez obzira na Rim prisili svećenstvo, da glagolja. Brani Crkvu i obara se na jezuvite. Brani... Da, kad je berlinski profesor Sacerdote držao na Rieci predavanje „Bibbia e Babel“, doka z a o je, da sv. pismo nije istinito... Da, realista Sincerus navješćuje u „Novem listu“ pad „trule gradje“ (katoličke crkve) i novi Alleluja, što će na grobu Crkve zaorit narodi, kad sine „iskrenost, svietlo, sloboda“!

Da su realiste i u knjizi moderni, ne treba mi spominjat. Ta za njih samo zločesta duša može naći u hrv. knjizi, što se kosi s vjerom i s moralom...

Nagoviestih (u I. pismu), da nas čeka u Hrvatskoj težak boj. Ko su naši glavni protivnici, sad znate.

Realiste se raširiše po svoj Hrvatskoj, svagdje osnovaše glasila. Mladež, bez pravih čuvara, bez čvrste volje u obuzdavanju

strasti, hrli u njihovo kolo. A najviše ih mami „mučeništvo“ nekih realista, koje po priznanju samoga „Novega lista“ najviše djeluje na masu.

Nego uza svu brojnost i snagu, čini se, da se boje. Čim koji katolik digne glas za obranu katoličkih svetinja, eto hajke na klerikalni pokret. Rado bi sav naš pokret prikazat kano razčinjanje narodnih sila, a nas kano orudje vatikanske i bečke politike.

Hoće li im to uspjeti? Kod neizkusnih lako, al za malo. Boje se otvorena boja. Vole čarkati i lovit u mutnu. Mi ih se ne bojimo. Borimo se za vječna, neprolazna načela, borimo se za krst častni i slobodu zlatnu. Pobjeda je naša! Uz bratski pozdrav

Dr. F. B.

Apologetične misli.

Pravi učenjaki naravoslovci.

Že Platon je moral pobijati predsodek množice, da izgubljaio vero oni, ki proučavajo naravo; resnica je bila ravno narobe.

Po 22 stoletjih so naravoslovne vede dosegle velike uspehe, kakršnih si stari svet niti misliti ni mogel, toda predsodek je ostal isti in dejstvo enako: tudi našemu času se vsiljuje mnenje, da naravoslovci Boga ne poznajo; dejstvo pa je, da ga prav ti najlepše oznanjajo.

Narava je knjiga božja, ki jo čisto srce lahko umeva. Glasovi narave globoko v duši mislečega človeka odmevajo in se strinjajo v eno misel: narava je delo Velikega uma. „Nebes besa oznanjajo božjo slavo, in delo njegovih rok pripoveduje nebes. — Ni pač govor tak in niso besede, da bi se ne slišali njih glasovi: v vesoljni svet seže njih glas in na konec zemeljske krogle njih beseda.“ (Ps. 18.) „Vprašaj živino in učila te bo, in tice neba, in naznanile ti bodo. Govôri z zemljo in odgovorila ti bo, in pripovedovale bodo ribe morja. Kdo ne ve, da je vse to storila roka Gospodova?“ (Job. 12.)

Ni treba velike učenosti za tako umevanje, le samostojnosti je treba, zdravega srca in zdrave pameti. Zavoljo znanega pred-

sodka proti naravoslovnim vedam pa hočemo naštetih nekaj pravih učenjakov.

Ludovik Agassiz, anatom, zoolog, geolog: „Svet je odkritje neke misli, tako mogočne kakor rodovitne, dokaz neke dobrote, tako neskončne kakor dobre, najbolj prijemljiv dokaz za bivanje osebnega Boga, stvaritelja vseh reči, voditelja celega sveta, delivca vsega dobrega.“ (O fosilnih ribah.)

Oswald Heer, botanik in paleontolog: „Narava je pri svojem razvoju v sebi veličastna harmonična celota, ki mora za svoj temelj imeti načrt in misel. Pač poznamo v tej neizmerni stavbi šele temeljne stebre; čim bolj pa nam davni svet odkriva svoja čuda, tem bolj se izpopolnjujejo praznine, ki jih kaže sedanje stvarstvo, tem tesneje se sklepajo členi v harmonično gradbo. Kakor pa je velika in krasna, vidi jo le oni, čigar duševno oko je zanj odprto.“ (Urwelt der Schweiz.)

K. Lyell, geolog: „Na katerokoli stran pričnemo svoja raziskovanja, povsod odkrijemo najjasnejše dokaze stvariteljnega uma, njegove previdnosti, modrosti, moči. Kar zadeva nas geologe, se učimo, da ni samo sedanja kakovost zemeljske oble mirijadam živih stvorov primerna, temveč, da so tudi davnominule razmere organizaciji in navadam prejšnjih vrst bile umerjene.“ (Principles of Geology II. 613.)

R. Owen, anatom, fiziolog, paleontolog: „Vednost o takem bitju, kakor je človek, je že bivala, preden je bil človek.“ (Principles of compar. osteology)

K. E. v. Baer, zootom, antropolog: „Občudovanja vreden, toda zasumljiv čudež mi je bila tvoritev sveta; toda če je bila dosežena po činiteljih, kateri niso bili v prvotnem načrtu, temveč so leti delovali brez kake prejšnje določitve, bi mi bilo to še veliko večji čudež, kateremu bi se moja pamet upirala, in ne da bi se, kakor v prvem slučaju, strmé uklonila.“

Linné, veliki botanik: „Videl sem, da je večni, vsevedni in vsemogoči Bog od daleč naglo mimo šel in sem se čudil. Našel sem mnogotere njegove sledi v ustvarjenih rečeh, v vseh, tudi najneznatnejših: kolika sila, kolika modrost, kako nedomiselna popolnost!“

K. Ritter, znameniti geograf: „Svet je povsod poln veličastva Stvarnikovega.“

H. Davy, prvi kemik svojega časa: „Pravi kemik vidi Boga v vseh oblikah zunanjega sveta... V premišljevanju mnogoličnosti in lepote bo vselej pokazal na neskončno modrost.“

G. Th. Fechner, utemeljitelj psihofizike: „Svet je razsvetljen po vidu božjem in uglašen po njegovem sluhu.“

Astronomi. Samo ob sebi je umevno, da se astronom najtežje izgubi v nizko mišljenje brezvercev. Zakaj astronom mora biti bistrega duha in njegov predmet je najveličastnejši. Med globoko vernimi kristjani zato bleste pred vsemi njih imena: Kopernik, Galilei, Tycho de Brahe, Herschel, Arago, Secchi, Braun.

Astronom H. Aug. Faye: „Boga tajiti, se pravi, pasti z višin astronomskega vidika. Zvezde zgoraj in čudežni svetovi prirode naj izvirajo iz slučaja?“ (Sur l'origine du monde.)

Astronom J. H. Mädler: „Lepo soglasje med vsemi deli vsemira hrani v sebi neizgrešljive sledove samozavestne in prosto delujoče volje.“ (Die Kometen.)

Laplace: „Veliki Newton zagotavlja, da občudovanja vredni red med solncem, planeti in kometi ne more biti nič drugega kakor delo modrega vsemogočnega bitja.“ (Exposition du système du monde.)

Astronom Kepler, kateremu se klanjajo duhovi velikani, je zapisal k sklepu svojega dela Harmonija sveta: „Zahvalim se ti, moj Stvarnik in Gospod, da si mi podaril to veselje nad tvojim stvarstvom, to vneto radovanje nad deli tvojih rok. Odkrivanje sem ljudem veličastvo tvojih del, v kolikor je mogel moj duh obseči tvojo neskončnost.“

Tako govoré učenjaki.

Ne tisti, ki si grabijo od drugih in po svoje prikrajajo, temveč samostojni mislilci, od katerih je vsak v svoji stroki vedo obogatil ali na novo utemeljil.

In take vrste mož-učenjakov, ki iz narave spoznavajo in slavé Stvarnika, so nedogledne. Le še nekaj imen.

Znameniti učenjaki v geologiji in paleontologiji: Quatrefages, I. Barrande, Oskar Fraas.

V fiziki in kemiji: Huygens, Euler, Galvani, Volta, Ampère, Liebig, Faraday, Clausius, Maxwell, Thomson, Müllner.

V fiziologiji, zoologiji, antropologiji: Cuvier, v. Haller, J. Müller, Cl. Bernard, v. Beneden, Th. Schwan, Wasmann.

Nismo sicer brez nasprotnikov. Toda leti ne majejo pričanja o Bogu, temveč ustvarjajo zase nov veličasten dokaz za bivanje božje. Kjer namreč govoré kot učenjaki z dokazi, tam so vselej z nami ene misli; kjer pa govoré po željah svojega srca, tam nimajo več resnobe: vani sunt omnes, in quibus non est scientia Dei. (Modr. 13.)

Kratko pa dobro označuje pravo svetovno naziranje in onemoglost nasprotnikov bistroidni naravoslovec Wasmann (Trichterwickler p. 226):

„Zakoni narave so misli enega uma, polne čudovite harmonije, porojene iz neskončno modrega večnega načrta božjega Duha. Te veličastne in dobro utemeljene enovite misli krščanskega naziranja o naravi dvigajo kakor velikani svojo z božjo svetlobo osvetljeno glavo do zvezd na nebu, med tem ko je njih noga trdno postavljena na dejstva zemeljske krogle. Dommene brezbožnega naziranja se poleg njih kažejo kakor sanjarske meglene podobe, ki se v temni noči, obkroževane le po veščah, vlačijo po močvirjih; ali kakor pokvečeni pritlikavci, ki se boje svetlobe in se v temi podé brez miru in pokoja iz prepada v prepad. Kako pa bi moglo biti drugače? Saj so dela narave božja dela; modrosti, moči in dobrote svojega Začetnika ne morejo zatajiti.“

Dr. G. Pečjak.

Oton Zupančič, Silvin Sardenko pa lepa umetnost.

Oton Zupančič. — Nekaj let je že, kar je „Katoliški Obzornik“ zadnjič zapisal to ime¹⁾. Tedaj smo dejali: „Zupančič je bogonadarjen pesnik, a zašel je na steze brez cilja in zabredel že tuintam v kalužo. In kar je tako žalostno, vse kaže, da pada bolj in bolj... Ko bi Zupančič odprl srce krščanstvu, životvornemu krščanstvu, kako bi bilo vse drugače! Tako pa nikdar ne bo narodu to, kar bi mu lahko bil — pesnik, ki nudi svojemu rodu čašo poezije, blažeče, vedreče, krepilne poezije na trudni poti v brezbrežnost! Tako bo Zupančič padal niže in niže in se bo zatopil v frivolno brezverstvo — —“

Ali smo se motili?

Željno smo odprli novo Zupančičevo zbirko: Čez plan.

Motto: Predaj se vetrom — naj gre, kamor hoče!

Naj srce se navriska in izjoče!

Vendar mornar, ko je najvišji dan,
izmeri daljo in nebeško stran...

Prebiralim smo pesem za pesmijo... Ista darovitost, ki je razvila mlade svoje moči ob narodni poeziji in ki se še vedno najlepše uveljavlja tedaj, ko se vrača k narodni poeziji.

Kaj je škrančkov kmet po brazdah nasejal,
da vsa prepeva mlada njiva —
Polje, kaj si tak polno sanj?

(Str. 6.)

Tiho čez polje,
tiho mesec gre,
z njim gre žalostno sreč.
Tam na levi so grobovi,
tam spiš ti —
tam na desni so gozdovi,
tam šumi,
kot da v sanjah kdo ječi...

(Str. 10.)

¹⁾ K. O. IV. 181. 283.

Beli dan na okno trka
s prsti srebrnimi.
Ah mladost ti moja zlata,
vrni se, vrni mi!

(str. 21.)

Nežnost mladih dni se je razvila v čvrstost. Zupančič se čuti, da mu zori moštvo. V prvi zbirki je bilo še posebno poglavje: „Bolne rože“, sedaj pa poje tako:

Po strani klobuk, pokonci glavó,
krepkó udarjaj ob tlak —
tak bodi poet — a rože bolné
naj vrag si zatakne za trak!

(Str. 59.)

Jaz čutim danes vseh živih dan,
Moje srce kipi in polje,
moja duša je židane volje
kot bila bi pila kraški teran...

(Str. 59.)

O, bratje, na pot, življenju nasprot!
O, bratje, bratje — prišel je čas!
O, bratje, bratje — kako je v vas?
So-li vaše njive zorane?
Zdaj zvezde ugodne vladajo,
zdaj semena zlata padajo —
so-li vaše njive zorane?

(Str. 19.)

Mi gremo naprej, mi gremo naprej,
mi strelci,
in pred nami plamen gre skoz noč,
kot Bog pred Izraelci!

Na nebu je dan, nad gorami je dan,
a zarjo zakriva nam jata vran,
ona rada bi orle prevarila,
za solnce jih osleparila —
zaman:
sokoli in orli vedó, da je dan!

(Str. 84.)

Toda je li Zupančič našel cilje, zlate cilje? Kaj je moštvo, kaj solnce, kaj življenje brez ciljev? Kam hočete naprej, vi strelci — kje so vaši cilji? Zaman se oziramo, kje so tiste „nove zarje“, kamor pesnik vodi mladino.

V moji duši so ostale
sence iz polnoči —
kje so zarje, da bi pregnale
te sence iz polnoči?

(Str. 22.)

Brez zarje blesteče ugasnil je dan,
in moj dom je brezkončna cesta... (Str. 41.)

Ah, čemu naprej?
Tak daleč, tak daleč jasnina
in vse naokoli temina
brez mej... (Str. 30.)

Tak gleda, kdor živi,
ker je živeti treba,
in ve: tolažbe ni
ne od ljudi, ne z néba... (Str. 66.)

a kod mladenič, kod gre tvoja pot?
Kaj si sejal mladenič, kaj boš žel?
Odgovoriti sam sebi ne more,
in žalost pala v srce je njegovo, (Str. 72.)

Da mi je za zarjo pogledati
in kaj ljubega, dobrega ti povedati
v teh težkih dneh,
o domovina... (Str. 114.)

Strelci, kje so vaši cilji? Zaman prelistavamo list za listom, zaman iščemo le ene jasne misli, le ene plodne ideje o zmislu življenja, o ciljih človeštva, o zarjah lepše bodočnosti. Kakor nekda j —

„v moji deželi ni cest,
na mojem nebu ni zvezd!“

Pač! Tu je pal žarek od nekod! Mladina, tu je svetlo, tu je dan!

Ah, in jaz sem šel v noč,
v brezzvezdnato noč,
oblačno in mračno tako,
in iskal sem zvezd
in ciljev in cest —
in pri tebi je bilo svetló —
ljubica! (Str. 75.)

Ali vidite? Kaj pomagajo pesmi o pogumu, pesmi življenja in pesmi mladine, če pa končno nikjer ne morete najti zlatih ciljev kakor v trenutnem uživanju? In potem? Potem pojete:

Domovina domovina...
kam življenje moje gre? (Str. 9.)

in potem —

grobovi tulijo...

(Str. 1.)

Spi car ponos, spé misli do nebà,
in vsa bodočnost, v kali započeta,
nedozorela in nikdar požeta...

ah vse — kot za gorami zarje mrtve...

(Str. 14.)

To bi bila usoda slovenske mladine in to bi bila usoda slovenskega naroda — če bi bila po vaše „brez cest, brez zvezd“!

In tako pač ni bilo lahko drugače, kakor da se je uresničila tudi naša zadnja bojazen, da se bo začel zatapljati pesnik Zupančič vse bolj tudi v — frivolnost!

Ali ni mar frivolna pesen „O suši“ (str. 35.), kjer se roga prošnji procesiji? Ali niso frivolni „Verzi“ (str. 45.)? Ali niso frivolni stih:

Draga, kaj je greh?

Kaj je greh in kes?

Jaz ga ne poznam!

(Str. 49.)

Ali niso frivolni verzi v „Pesmi mladine“:

„Kdor se naučil ni kot papagaj

besed svečanih, svete hrame ruši...

(Str. 85.)

Ali ni frivolno, če poudarja, da hodi v nedeljo na polje — k maši?

In šel sem v mesto z bujnim šopkom v roki,

Posavke so se vračale domov...

od maše one, jaz od tvojih nedri

seboj sem nesel božji blagoslov...

(Str. 57.)

Ali ni brezmejno frivolna pesen „Ob Kvarneru“? (Str. 89.) In Črtomir? Ko bi bil Črtomir po brezupnem boju taval okrog po brezzvezdnati noči in našel svetlo le v hipnem samozadovoljnem uživanju — le pojte magari o njem:

„Tu lezi na tlo in grizi zemljó,

otruj ves dom s svojo robsko krvjó!“

In zagrizel se v rodna je tlá volkodlak —

to bil je Črtomir naš junak!

(Str. 106.)

Toda Bog nam daj Črtomiroy, ki jih domovinska ljubezen uči tudi samozatajevanja, tudi odpovedi! Zakaj za delo domovinsko je treba malo več, kakor imeti —

po strani klobuk, pokonci glavó! — —

Zupančič je pesnik — kdo bi to prerekal! — a v njegovi duši ni svetlega zora, ni jasnih ciljev, ni lepih idealov, in zato v njegovih poezijah ni popolne harmonije. Njegove poezije so lepi akordi, a časih vmes zahrešči grda disonanca; svetli utrinki so, a izgubili so pot; vonjivi cveti so, a med njimi so tudi strupene zeli! In vprašanje je, bo li res Zupančič, ko —

srce se navriska in izjoče,
izmeril daljo in nebeško stran?

* * *

Silvín Sardenko. — Dejali so, da ni mogoče primerjati Silvina Otonu Zupančiču. Zakaj pa ne? Ali ni pesnik? Pač, Cankar pravi: ¹⁾ „Sardenko je pesnik . . . Premeril je dolgo pot od gimnazijskih začetkov do „Mladega jutra“. Kdor je mogel premeriti tako pot, je pesnik in dolga je še pot pred njim . . .“ Cankar pravi, da „v najboljših Silvínovih pesmih zveni mirna, preprosta nežnost narodne poezije, tako v resnično krasni, pač najlepši pesmi cele knjige: „In upanje naše, bodi češčena“! . . .“ Cankar je čutil „živo poezijo“ verzov kakor so naslednji:

Oj z Bogom in na svidenje
na vedno blaženih vrteh,
spoznala bova se takoj
po teh objokanih očeh.

Cankar ne more reči, da bi ne bile lepe pesmi v ciklusu „Izliv iz zapuščenega srca“ (že naslovu, pravi, bi se človek prijazno nasmešnil). Lepa je pesem „Angeli so zaplakali“, nič manj lepa pesem „In večer se Stvarniku klanja“, globoko in resnično čutena je molitev „Pa bi jaz ne molil molitve . . .“

Zakaj bi torej ne smeli primerjati Silvina Sardenka Otonu Zupančiču? Ali zato ne, ker Cankar vse knjige ne hvali? Toda ljudje božji, kako bi Cankar hvalil vso knjigo, če so ga pa poslali, da kolne Silvina in tako povzdigne Otona? Ali ni že to časti in hvale veliko, kar je Cankar priznal? kar je Cankar moral priznati, če ni hotel osmešiti revije, ki je zanjo napisal kritiko?

Pa še prav lahko primerjamo Zupančiča in Sardenka in ta primera Silvínu Sardenku ne bo v nečast! Zupančič in Sardenko —

¹⁾ „Slovan“ 1904. zv. 2.

oba rojena pesnika, oba srčeta moč iz rodne zemlje, iz večnomlade narodne poezije. Tem lepše zvone njune pesmi, čim bliže sta narodovi duši. Dasi pa oba zajemata moč iz istih tal, sta vendar zopet oba vsak svoja pesniška osebnost: Zupančič krepak, pogumen, drzen, nemiren, Sardenko nežen, ljubezniv, skromen, otožen, miren . . . Kakor da sta prislušavala narodovi duši v različnih momentih! Ali ni duša našega naroda mehka, dovzetna za vsa nežna čuvstva? ali se ne glasi iz nje kakor neka velika melanholija? ali ni taka slovanska duša sploh? A zopet, ali ne završne časih na naši zemlji vrisk veselja? ali ne zazveni prešeren smeh? ali se ne poloti časih naših ljudi drzna objestnost? Vidite, Zupančič in Sardenko, oba sta izšla iz istega naroda, a v vsakem prevladuje svojska plat narodovega čuvstvovanja; če v Zupančiču dur, v Silvinu mol!

Toda — in to treba poudarjati — Zupančič se je že v marsičem odtujil narodu, Silvin Sardenko pa z vso dušo čuvstvuje in misli z našim narodom. Zupančič se odkriva morju — in to je našemu ljudstvu tuje, to se zdi našemu narodu neumno — Silvin Sardenko pa se odkriva svetemu križu in se ne sramuje, če se istemu križu odkrijo tudi preprosti oglarji in sklonijo glavé . . .

Oglarji so se odkrili,
sklonili glave in molili:
na vrhu klanca križ je stal . . .

in tebi, morjé,
sem odkril se jaz!
Ti, morjé, si vse lepše, kot svetí križ —
Bojazen ljudi te ustvárila ni,
veličanstva ti hlimba podarila ni . . .

(Zupančič: Čez plan str. 89.)

Zupančiču se je zajedel v srce dvom, prevzela mu je dušo negacija, in negacija je disharmonija. Zupančič nima več kompasa, da bi „izmeril daljo in nebeško stran“, predaje se vetrom, a vetrovi se ne menijo za srečo src! Zato Zupančič ne more več dati narodu, kar je od naroda prejel — pesmi čistega veselja, vernega upanja, velike ljubezni! Silvin Sardenko pa je izšel veren iz vernega naroda in on stoji v narodu kot svečenik! Ne mislimo tega, da je Silvin res duhovnik, ne, Silvin je svečenik tudi kot pesnik! Njegova poezija je čist napoj narodovega mišljenja in čuvstvovanja. Silvin z narodom veruje, z narodom upa, z narodom ljubi. In če je v narodu kaj

kalnega, kaj nelepega, kaj omadeževanega, to izhaja očiščeno, ozarjeno, osvetljeno iz pesnikove duše! In to je po našem mnenju poklic pesnikov — iz pesnikove duše mora sijati refleks vsega lepega, ki je v narodu, ki se ga pa narod ne zaveda, ker je raztreseno, lomljeno, razpršeno ...

In prav v tem Silvin Sardenko daleč presega Zupančiča in vse Zupančičeve druge!

Posameznih pesmi seveda ne moremo primerjati — tu primera ni več mogoča! Lepe so nekatere Zupančičeve pesmi, a prelepe so tudi mnoge Silvinove pesmi! Ali mar ni lep ciklus „Solncu mojega dneva“? Kajpada niso vse pesmi enako lepe! V takih sodbah, katera pesem je lepši, je sploh mnogo subjektivnega! Temu bolj ugaja ta, onemu ona. Saj niti vam samim ne bo vedno ista pesem enako všeč! Pesem mora zazveneti v srcu, a srčne strune niso vedno enako ubrane!

Radostno jutro — romarsko jutro!
Blažena gora — gora Planinska,
k tebi se danes z upanjem gorkim
bližajo težka srca dolinska.

Kakor pohlevna
jutranja sapa,
pesemca diha
sredi goščave;
romarjem cerkev
z vrha odpeva,
kakor bi pela
rajske pozdrave...

(Str. 7.)

Na čistosvežem vencu mrtvaškem
poznajo še se kapljice rosne ...
Oj to je moralo dete nesrečno
tu si izjokati boli neznosne —
Kje hodi tisto dete sedaj?
Tam doli hodi Nežica mlada
in praša solnce, hrib in poljane:
Kdaj spet odpre se zemljica hladna ...

(Str. 8.)

Svoje cekine,
zvezde rumene,
šteje nebo;
Tinko pastirček
komaj bi vedel,
kaj je zlato —
Vendar mu zlati
dnevi tekó.

(Str. 17.)

Valovi so mi razdejali
vse brvice do moje trate,
le ena brvica še vodi —
in to je misel Nate.

Utihnila je v srcu mojem
akordov sladkih harmonija,
en sam akord zveni veselo:
Marija, o Marija!

(Str. 19.)

Kako globoko čuvstvovanje preveva „Svetonočnice“!

Cankar se strašno hujuje nad zadnjo kitico v pesmi: „Angeli so zaplakali...“ Angeli so šli po sveti iskat tesarja, da bi stesal zibko božjemu Detetu.

Pa je tesal in iztesal
ja sli Sinu božjemu.

In zopet so šli iskat tesarja, da bi stesal rakev Sinu božjemu.

Pa je tesal in iztesal
križ za Sina božjega.

Tedaj pa — pravi zadnja kitica —

Angeli so zaplakali
in v nebesa priplakali.
Večni Bog jih je tolažil:
— O, nikarte se solziti,
moralo tako je priti,
zlati moji angelci!

(Str. 22.)

Ali je ta kitica res tako strašna? Nam se pa zdi lepa in s svojo ljubko naivnostjo še prav lepa!

Kaj pa porečete tej?

Tiho, tiho
kakor bi po prstih šel,
lahno, lahno
kakor dih je prihitel.
Jaz sem klical
ves očaran venomer:
— Bog te živi,
moj preblaženi večer!

(Str. 28.)

Lep je tudi ciklus: „Z Bogom zadnji mladi časi!“ Kako lepo je slovo od mladosti:

Kakor utrujena ptica
vračala si se od mene
in med gomile zelene

tamkaj pri cerkvi šentjurski
večno si legla počivat . . .
Jaz pa sem hitel zakrivat,
kar mi je šlo čez obraz . . . (Str. 39.)

Ali „Nove stopinje“ — novomašniške pesmi! Kajpada, kdor je vtopil vse versko čuvstvovanje v frivolnem brezverstvu, njemu se bodo zdeli ti listi „pomazan papir“. Toda tak pa samo priča, da vse narodove duše ne umeje več!

Pa nikarte plakati,
jasne ve noči, za mano,
ako to srce poslej
več ne bo tako vam vdano.

Pa nikarte plakati
za menoj, vi temni logi,
ako me ne boste več
zrli v svojem senčnem krogi . . . (Str. 61.)

V tvoji cerkvi
sveti Kancijan,
sine jutri
novomašni dan . . .

Hodil sem ga
mnogokdaj častit,
ko še spal je
za gorami skrit,
ko je komaj
rumenel na nebu
njega prvi svit. (Str. 53.)

Ali „Gorski viri in verzi“! Kako lepa je pesenca „Kruhek spi“!

Sneg za snegom pada v sneg;
suhe veje pokajo —
v sobi hodi lakota,
otročiči jokajo:
— Dajte, draga mati vi . . . (Str. 69.)

Kako pristno naroden je opomin ptičarju Vidu, zaljubljenemu v grajsko Jerico:

In ovčar mu je dejal:
— Vide, sedma je: Ne kradi!
Kar ni tvoje in ne bo,
to pozabiti se vadi! (Str. 71.)

ali poroga ribiču, ki se je neumno oženil :

Polž iz meje mu je kazal
dva rožička tenka;
— Jaz gospod sem v svoji koči,
v tvoji pa je ženka! (Str. 73.)

Kaj pravite takim verzom :

Bela veja,
črn¹⁾ vran,
jasno vreme,
mrzel dan! (Str. 75.)

Ali je kaj lepšega, kakor je „Pravljica o potujočih solzah“?

Nekaj posebnega so pesmi „Z dekliskih gredic“. Tu je spojena vsa milina in nežnost narodne poezije s tisto npravno rahločutnostjo, s katero mora čista duša opjevati ljubezen čistim srcem!

V ranem času
iz dalje vrne me nebo ...
Zagrlila je grlica:
— Grr! ... Kakor — kakor bo ... (Str. 83.)

In prašala je mater:
— Preljuba moja mati,
čemu zvone zvonovi? ...

— Kako sem te svarila
Martina, oj Martina,
ne trgaj rožmarina
za kratek čas nikomur!

A nisi prevesela
umeti me hotela —
in danes drug nobeden,
le ti jih slišiš peti
in moraš jih umeti,
zvonove žalostne ... (Str. 87.)

Prelep obrazek je rdeč,
jaz bi ti ga pobarvala,
ko ti bi res ga varvala.

¹⁾ V knjigi stoji:

Bela veja,
črni vran,

toda to pač pomotoma. Črn je tu nekako dopoveden, kakor bi rekli: bela je veja, črn je vran.

da ne porumenel bi več.
Ko hodi mimo trudnih koč
vabljava noč, oj, skrij se, skrij
pred temi črnimi očmi —
in misli na Veliko noč! (Str. 88.)

Mamica —
ali še hodi v nedeljskih večerih
tiha ljubezen po mehkih vrteh . . .
ali še pelin na gredi vam raste —
mar ste za doto ga dali z menoj! (Str. 89.)

Pritegnili bi pa Cankarju, da štirinajsta pesem v ciklusu „Izliv iz zapuščenega srca“ in nekoliko tudi petnajsta nista, kar bi imeli biti. Iz 14. zveni kakor nekaka škodoželjnost in to čustvo je grdo!
„Molitve“ so — to priznavajo vsi — veličastne kakor mogočne himne. Kako lepi so verzi:

K Tebi . . . k Tebi! — Ali brezmejne
sanjajo med nama daljave!
Drug nobeden jih ne premeri,
kakor Tvoja milost neskončna;
drug nobeden jih ne preplava,
kakor sama srčna molitev. (Str. 105.)

Tako se pesniško izražajo — dogme!
Zadnja pesem „Samostanska lilija“ je nežna in lepa, a je res predolga! Lepše bi izzveneale poezije z molitvijo:

Da mi nisi vdahnil molitve,
kam bi nosil, kje bi potožil
tožbe svoje neizrekljive?
A v molitev gorko zakrite,
Ti jih vidiš, Ti jih tolažiš,
moj vsevedni Bog in Gospod! — —

To je Silvin Sardenko — pesnik nežen, čist, ljubezniv, in v duši njegovi je harmonija, ker sije vanjo solnce krščanstva! V mlademu jutru je pel pesmi svoje, zato še leskečejo na nekaterih kapljah rosne mladosti, premehke so nekatere, prenežne, tuintam je še kak verz bolj poskus, a dolga je še pot pred njim, še ni najvišji dan, da bi že sedaj

— izmeril daljo in nebeško stran.

Rado se nam očita, da sodimo umotvore po pravcih, ki so „umetnosti tuji“. Cankar pač hoče reči, da sodimo umetnost tudi z etičnega in religioznega videža.

Ne bomo tu pisali razprave o objektivni lepoti in ne bomo iz metafizike dokazovali, da nič ni zares lepo, kar ni v soglasju z resnico, bodisi z resnico logično, psihološko, filozofično ali etično. Saj vemo, da so nekateri za vsako filozofijo nedovzetni! Toda to pač lahko vprašamo vsakega: kaj je subjektivno lepo? ali ne to, kar nudi estetiški užitek — *quod visum placet* —, kar vzbuja v duši čisto in nesebično veselje? Kar me odbija, kar se mi upira, kar se mi gnusi, to mi nikdar in nikoli ne more nuditi estetiškega užitka; to mi ne more vzbujati v duši čistega veselja; to — zame vsaj, subjektivno — nikdar in nikoli ni lepo! Naj imenujejo to lepo drugi — od mene nihče ne more terjati, da bi jaz to imenoval lepo, kar se meni ne zdi lepo, kar se meni zdi grdo! Ali ni ta pravec upravičen? Seveda bi ta ali oni lahko rekel, da nimam pravega umetniškega okusa, da je objektivno moj pravec neupravičen, toda to bo moral vsak priznati, da je upravičen subjektivno: zame ni lepo, kar se meni ne zdi lepo! In to je prvo. Menim, da mi v naši tako subjektivističski dóbi nihče ne bo prerekal, če hoče biti — modern!

Sedaj pa vprašam dalje: ali bo v moji duši čisto veselje, ali bo pravi užitek, če vzbudi kako delo, na videz morda lepo, s te ali one strani umetniško, vendarle v mojem najglobljem čuvstvovanju zoprnost in odpor? Nemogoče! Umetniški užitek v moji duši hoče harmonijo! Jaz morda ne vem, kaj je zgolj umetniško, a to vem, da zame ni lepo kat'eksohèn, če morda ugaja temu ali onemu čutu, tej ali oni plati čuvstvovanja, a vendarle v duši provzroči disharmonijo, disonanco, odpor, zoprnost, gnus. Kako me bode torej vi zavrnili, če jaz pravim: glejte, kar je etično grdo, kar je nereligiozno, to se mojemu čuvstvovanju upira, to meni nikakor ne more nuditi čistega užitka, v tem nikakor ne more takisto mirno in blaženo počiti moja duša! Oko mi morda pravi, da je oblika lepa, polna umetniške proporcije in simetrije, uho mi morda pravi, da so verzi polni ritma, fantazija mi morda pravi, da je slog slikovit — a moja duša pravi, da iz te proporcije gleda nekaj grdega, da iz tega ritma zveni nekaj mehkužnega, da se iz teh slik reži nekaj podlega. Ali je to odtod, ker delo ni zgolj umetniško, ali je odtod, ker je sicer umetniško, a nemoralno in nereligiozno — to je vprašanje, a vprašanje ni, da se moji duši gabi! Um morda kritično razsodi, da

tisti odpor ni ravno odtod, kakor da delo ni umetniško — morda um prav sodi, a moji duši se gabi! Kaj naj storim, če ima duša, če ima srce svoje zakone? In zakon moje duše je tak, da se mi ne zdi lepo, kar se mi gabi! Naj se mi gabi zato ali zato — zame je lepo le to, kar harmonično uteši čuvstvovanje moje duše! V tej pesmi je logična neumnost — meni se zdi ta pesem logično neumna in zato nelepa! Čustva v oni pesmi so psihološko neresnična — meni se zdi pesem psihološki nestvor in zato nelepa. Ta pesem se snuje na nemoralnem motivu — meni se to zdi etično grdo in zato nelepo. Ona pesem se cinično roga moji veri — meni se zdi cinična in zato nelepa. Vprašam vas, ali ne sodite tudi vi tako? Ali se ne zdi tudi vam nelepo, kar se vam gabi? Morda se ne ujema moja duša z vašo dušo v tem, kaj ji vzbuja gnus, toda v tem se ujema, da se ji nikdar in nikoli ne zdi lepo, kar ji vzbuja gnus, kar se ji gabi! In to je drugo. Za nas ni lepo, kar ne zadovolji harmoničnega čuvstvovanja naše duše!

In tu bi že lahko nehali. Moderni kritiki, ki tako radi poudarjajo subjektivizem in impresionizem, bi pač morali biti nekoliko tolerantnejši! Če mi pravimo, če pravi vsa katoliška publika, da se ji to in to delo ne zdi lepo, ker je nemoralno in nereligiozno, bi se moderni kritiki morali pač zadovoljiti s to sodbo in reči pesniku: „tu niso tla zate, pojdi drugam, poj njim, ki te bodo veselili!“ Ali ni tako? Zupančič in Sardenko pojeta Slovincem. Mi pravimo: to le se nam zdi lepo, ono le pa ne. Tiste Zupančičeve frivolne opazke o veri se nam zde grde, Sardenkova globoka religioznost pa je nam zares všeč; v obliki pa sta oba mojstra. Ali nimamo pravice tako govoriti in pisati? Zakaj nas torej Cankar zmerja? Cankar, ki je sam poln subjektivizma?

Toda, pojdimo še naprej!

Ni mogoče, da bi bilo vse zgolj subjektivno. Če je človek bitje, ki ima sploh kak smoter, mora biti neko duševno razpoloženje, neka duševna dispozicija, ki se strinja s teženjem po tistem smotru. Kakor je pri glasbenem orodju neka dispozicija, ki odgovarja smotru, dispozicija, katero mislimo, ko pravimo, da je glasbeno orodje uglašeno in ubrano, tako mora biti tudi za dušo neka ubranost, neko harmonično razpoloženje. To je tisto razpoloženje, pri katerem je vse čuvstvovanje v harmoniji z religioznim in etičnim naziranjem. Zakaj? Zato, ker je najvišji in zadnji smoter človekov religiozen in ker je polet k temu smotru etičen. Zadnji smoter življenja je le v Bogu in k Bogu

vodi le dobra volja! Nekateri se temu naziranju posmehujejo, a zato ni nič manj resnično. Nihče še ni mogel pokazati, da bi bil v čem drugem zmisel življenja! Če pa mora biti vse čuvstvovanje v harmoniji z religioznim in etičnim naziranjem in čuvstvovanjem, je jasno, da je objektivno prava sodba o umetniškem uživanju le tam, kjer je v duši zares ta harmonija. Kadar umetniško delo vzbudi čist užitek, ki ne razdira in ne žali harmonije religiozno in etično razpoložene duše, tedaj je delo zares vredno, da se imenuje lepo! Če pa lepota vrže v dušo disonanco, če nemilo ali celo kruto dirne ob religiozne in etične strune človeške duše, tedaj tako delo ni zares lepo in ne vredno, da je imenujemo lepo! Kaj hoče umetnost, če naj razdira najlepšo harmonijo človeške duše?

Nikakor ne odrekamo umetnosti svojih zakonov. A to trdimo, da ti zakoni ne morejo in ne smejo nasprotovati religioznim in etičnim zakonom. To je jasno tudi odtod — da samo za hip posežemo v metafiziko — ker naposled vsi zakoni izvirajo le iz enega večnega počela!

Kadar torej kako delo nasprotuje religioznosti ali krši večna etična načela, lahko takoj razsodimo, da to delo ni zares umetniško. Ko bi bilo zares umetniško, bi vladali v njem zakoni, ki bi bili v harmoniji z drugimi večnimi zakoni.

Čuje se časih ugovor: potemtakem vi zametate vso umetnost, ki ni izrasla iz krščanstva.

Nikakor ne! Umetnost ima svoje zakone in nje predmet se ne dotika vedno vere. Tudi je vsepovsod mnogo občečloveškega, ki ne nasprotuje krščanstvu. Krščanstvo je nadnaravno usovršenje narave in torej ne zanikuje narave. Pri poganskih pesnikih priznavamo mnogo lepega in se ga veselimo. Kadar so črpali iz dna duše, kadar so zajemali iz občečloveškega čuvstvovanja, so črpali in zajemali iz studencev lepote. Resnica pa je, da so poganski pesniki zlasti moralno neredko zablodili, in tedaj jih ne moremo hvaliti! Kar se pa tiče religioznosti, pa mnogi mnoge moderne pesnike daleč prekašajo. Tudi pri njih ne čutimo tako zelo disharmonije kakor pri modernih. Pogani niso poznali krščanstva, zato nas ne odbija tako njih nekrščansko naziranje, saj vidimo, da so po svoje vendarle opevali božanstvo, kolikor jim je bilo dano.

Če beremo pri Homerju razne mitološke bajke, imajo za nas le še pomen nekakih poetičskih tvorb in pesniških okraskov; naša duša se zaveda, da živi v svetu domišljije. A drugače je, če moderni

stopajo v nasprotje s krščanstvom. Tu čutimo tendenco, duha negacije; tu opazimo, da nam hočejo vsiliti svoje nereligiozno čuvstvovanje, da nam hočejo oskruniti to, kar je sveto naši duši. Tu ni več mogoče, da bi naša duša ostala indiferentna in da bi mirno uživala tisto lepoto, ki je morda kljub temu še na umotvorih. A brezvercem ugajajo taki umotvori! Ali je torej dvojna lepota? Lepota je ena, a duševna dispozicija, ki vzprejema lepoto, je razna. In dejali smo že, da je duša, ki je nereligiozna in nemoralna, tudi nenormalna in da zato nje sodbe niso objektivno upravičene! Grdi duši se zdi lepo, kar je grdo! — —

Povzemimo! Umetnost ima svoj predmet in svoje zakone, in ta predmet in te zakone mora poznati, zlasti pa mora imeti umetniški okus, kdor hoče pozitivno soditi o umetniških delih. Lehko je kdo dober in učen človek, a slab umetnik; dober in učen človek, a slab umetniški kritik. Tudi je lahko kako delo jako religiozno in etično, a malo umetniško. Umetnost ima svoj predmet in svoje zakone.

Vendar pa zakoni umetnosti ne morejo in ne smejo nasprotovati religioznim in etičnim zakonom. Če kak umotvor nasprotuje tem zakonom, nasprotuje tudi umetniškim zakonom in zatorej ni pravi umotvor. Nič ni zares lepo, nič ni zares umetniško, ker nič ne daje čistega užitka, kar je nereligiozno in nemoralno.

Tako imamo poleg čisto umetniškega pravca še drugi pravec za umetniška dela. Ta pravec sicer sam ne zadoščuje, da bi razsodili, kaj je lepo in umetniško, a zadoščuje pač, da razsodimo, kaj ni lepo, kaj ni zares umetniško! —

Kdo more torej prerekati, da bi ne smeli soditi umetniških del tudi z religioznega in etičnega videža? Ne le dovoljeno, celo potrebno je to, zlasti dandanašnji, ko umetnost noče priznavati nobenih zakonov, ko umetnost ni več ideal, temveč idol! V naših časih je treba z vso resnobo poudarjati, da je umetnost lepa stvar, a da ne more nikdar nadomestiti etike in religije. Brez umetnosti bi življenje ne bilo lepo, a brez religije in morale bi življenje ne bilo življenje, vredno življenja.

Dr. A. U.

S l o v s t v o.

A. Stroj: Kratka zgodovina katoliške cerkve. Za šole. Cena: 1.40. Celovec 1904. Tisk in zal. tiskarne družbe sv. Mohorja.

Prav razveselila nas je ta knjiga. Slovensko šolstvo ne more napredovati brez dobrih učnih knjig. Zadnji čas se je sicer že precej storilo v tem oziru, a vendar čaka še mnogo dela. Marljivi katehet Al. Stroj je poleg obilega drugega posla vendar še našel čas, da je napisal lepo zgodovino katoliške cerkve za nižje srednje in meščanske šole. Mislimo, da bo vsak vesel te knjige, kdor jo pazno pregleda, kakor smo je veseli mi. Saj so se tudi vse doslej izišle kritike zares laskavo izrekle o njej. Zlasti tri prednosti se nam zdi, da ima ta knjiga. Jezik je lep, preprost. Vso knjiga prešinja enotna ideja, da je Cerkev božje delo. Poleg občenosti se knjiga ozira vedno s posebno ljubeznijo tudi na domače kraje in zgodovino cerkve po naši slovenski domovini. Zato bo mladina rada brala in učila se iz te knjige. Spoznavala bo in učila se ljubiti Cerkev. Spoznavala pa bo tudi domačo cerkveno zgodovino in vnemala si srca za procvit krščanstva med našim narodom. V knjigi je tudi 28 podob; seveda so različne vrednosti, a nekatere so prav lepe. Nekaj jih je iz domače zgodovine.

Dr. - š.

*

Pouk krščanskim staršem. Priredil Fr. Bleiweis. Založil škof ljubljanski. Ljubljana 1903. „Zadružna tiskarna.“

Vzgoja je težka dolžnost staršev. Če uči filozofija, da je velika socialna odgovornost človeškega življenja, ker so tako močni in mnogoteri vplivi vsakega človeka na družbo, je pač največja socialna odgovornost vzgojiteljev, zlasti staršev, ki polagajo kali in semena vsega bodočega življenja v srca detinska in otroška. A vzgoja je tudi velika umetnost. Žal, da je ravno te umetnosti premnogih tako malo skrb! Ljubljanski škof je sklenil poskrbeti zlasti za krščanske matere, za ženine in neveste, da bi večkrat na leto dobivali točen pouk, kako treba vzgajati otroke. Že sedaj pa je podaril za novo leto slovenskemu ljudstvu v 10.000 izvodih zlato knjižico o krščanski vzgoji: „Pouk krščanskim staršem.“ Knjigo je obdelal po nemški knjigi Fr. Bleiweis

tako lepo po domače in jo obogatil s tako lepimi zgledi iz življenja našega ljudstva, da se bere, kakor bi bila pisana nalašč za naše slovensko ljudstvo. Knjiga obsega navodila za vzgojo otrok od rojstva, dokler ne izstopijo iz šole, za tedaj pa podaje nekoliko važnih migljajev. Ker izide prelepo delce v drugi izdaji, zato je vsem prav toplo priporočamo. Naj bi zlasti duhovniki vrgli to zlato knjižico v obilnem številu med ljudstvo. Saj s tem sebi lajšajo delo!

Dr. —š.

*

O tej priliki naj zopet spomnimo tudi „Detoljuba“, ki nastopi pravkar 13. leto kot glasnik društva detoljubov za krščansko vzgojo in rešitev mladine¹⁾.

Za Marijine družbe je oskrbel cistercijanski samostan v Stični novo, lepo vodilo „Marijin otrok“.²⁾

*

Družinski prijatelj. V Trstu je začel izhajati po dvakrat mesečno nov poučno-zabavni list s podobami za slovenske družine. Izdajatelj mu je duhovnik Jakob Ukmar. Naročnina 3 K. List se bo oziral v prvi vrsti na primorske razmere, vendar ne bo pozabil bratov po drugih slovenskih deželah. Vedno bo zagovarjal in branil, kar je slovenskim družinam najdražje: vero in narodnost. Prvi početek je sicer skromen, vendar upamo, da se bo posrečilo sčasoma list razširiti, povečati in povzdigniti. Podpirajmo ta list, da bi postal glasnik katoliške zavesti in krščanske prosvete v tržaškem Primorju!

*

„Hrvatska Straža“ bo izhajala poslej po šestkrat na leto. Naročnina 6 K. Na Hrvatskem se dani! Začelo se je živahno gibanje. Ločitev duhov — prvi pogoj krščanskega napredka — se že vrši.

*

Knjižnica za ljudstvo. Tudi na Hrvatskem začno izdajati tako knjižnico. Osnova se je odbor, ki je izdal oklic na hrvatski narod. V odboru je med drugimi naš cenjeni sotrudnik prof. dr. Fr. Binički.

*

¹⁾ Urejuje ga voditelj društva spiritual M. Bulovec v Ljubljani.

²⁾ Cena lično vez. K 1-60 Dobiva se pri založništvu v Stični in v knjigarnah.

„**Kirchenschmuck.**“ Slovenci bi težko vzdržavali poseben list za cerkveno umetnost in vendar nam je tak list potreben. Zato kaže, da se oklenemo bolj ko doslej graškega lista „Kirchenschmuck“, ki si je v 35 letih, kar izhaja, pridobil mnogo zaslug tudi za cerkvene umetnine po naših krajih. Urednik listu je znani veščak dr. J. Graus. Cena mesečniku je 4 K. V 1. številki 1. l. je tudi razprava Slovenca prof. A. Stegenška

*

Dr. D. Šurmin: **Hrvatski preporod.** I. dio. Zagreb, Dionička tiskara. 1903. Str. 223 + 044. Cijena K 3.50 za pretplatnike.

To djelo — dan danas narodna potreba — želim u svem mjeriti mjerilom, koje je pisca vodilo kod njegovog rada. To sam toga radi napomenuo, jer da bi djelo mjerio svojim vlastitim mjerilom, to ne bi bio pravedan prema piscu. Pisac doduše kaže u pozivu na pretplatu, da je nastojao, „da bude jasno predloženo narodno padanje i dizanje (na ime početkom XIX. stolj. do god. 1848.) kako materijalno tako i socijalno i kulturno“. Dakle to djelo imade da bude hrv. kulturna povjest prve polovice XIX. vijeka. Ne će možda biti zgorega jedna opaska. Djelo, na ime, ako bi htjelo svestrano odgovarati izjavi pisca u pozivu, to bi nužno zapremalo još jedanput toliko prostora, nego što ga zaprema, jer o materijalnom, socijalnom i kulturnom stanju hrv. naroda doznajemo malo — pisac samo skicira. Ova pak točka vodi do toga, da bi djelo tako dobilo drugačiji, svestrani-genetični i kulturno-povjesni oblik u strogom smislu — no to se tiče u glavnom metode; i to je moje mjerilo.

Pisac je, koliko sam iz djela razabrao, u toliko dobu i događaje do Gaja ocrtao, u koliko nas vode do Gaja i u koliko služe za razumjevanje Gaja i njegove dobe. I to je prednost. Živo i sa nekom resignacijom pisac crta to doba — doba, mogli bismo reći, sna i polusna — ali ipak svi ne spavaju. Imade i u to doba ljudi, koji su se znali dići nad ostale i ove pisac objektivno i svestrano crta u koliko to spada u okvir njegovog djela. — Osobito je dobro ispalo crtanje kulturnog stanja Dalmatinaca prije i za vlade Napoleonove — doduše kratko, ali čovjek dobije čitavu i jasnu sliku stanja naroda u ono doba u Dalmaciji. I to je uvijek kulturne povjesti. Ona mora biti svestrana i to će biti onda, ako sve faktore podvrgne svom razmatranju. Pisac temelji svoje podatke na savjesnom študiju samih vrela ili na djelima, kojima je priznata istinitost i vjernost i to daje djelu njen objektivni značaj. Uz to se je pisac sasna uživio u dobu, o

kojoj piše, te nam je pun ljubavi i zanosa karakterizuje. Držim, da je najbolje uspjela partija: Glava IV. (tu zapravo počinje preporod) i to je jasno, tu se je pisac mogao slobodno razviti, dok se ostalim djelovima morao nešto susprezati — ta ovi služe više manje kano uvod k cijelom djelu. U zadnjem dijelu mogu pisca i po svom mjerilu suditi — mnogo dakako leži na samoj stvari — tu pisac razvija svoju akciju: Zamašnost i upliv Gaja, njegove ideje i odnošaj prema drugim velikim Slavenima, neshvaćanje sa raznih strana, njegovi pristaši i. t. d. sve je to medjusobno isprepletano, jedno razsvjetljuje drugo. Veličanstveni zaista, prem tek idealni dio slike hrv. preporoda razvija se pred našim očima.

Tko želi imati solidnu, objektivnu i jedinstvenu sliku hrv. preporoda, neka posegne za tom vrsnom knjigom. Želimo, da drugi dio čim prije osvane.

E. I. Leopold.

I. Ch. O rozumnej gorliwości kaplańskieij (O razumni duhovski gorečnosti). Varšava 1903. Str. 78.

Knjižica je napisana za duhovnike. Pisatelj se drži načela, da se katoliški crkvi, katera resnico božjo oznanjuje „super tecta“, ni treba bati kritike. Svoju knjižicu je napisal za one, ki razumejo v crkvi razločevati božji in človeški element. Jako ostro, a zraven razumno kritikuje napačno gorečnost in poudarja, da se „razum in ljubezen v gorečnosti vzajemno podpirata“ (7. stran). Bistroumno razpravlja razna vprašanja, ki so važna za apologetiko. Pisatelj se dotika mnogih kočljivih vprašanj, katera so dala povod raznim nastopom „reformkatolikov“; dasi se ne bode vsak z njim strinjal, vendar mu radi priznamo, da je pisateljeva kritika res razumna in da ima najboljši namen. Zato more knjiga onim krogom, katerim je namenjena, mnogo koristiti.

F. Ks. G.

Schneider, Dr. Wilhelm, Bischof von Paderborn, *Das andere Leben*. Ernst und Trost der christlichen Welt- und Lebensanschauung. Sechste, verbesserte Auflage. Paderborn, Ferd. Schöningh 1902. 8°, XX. in 711. str.

Ker je izšlo to delo učenega paderbornskega škofa že l. 1902., zadostuj kratko poročilo o njem. — Upanje na življenje po smrti in na svidenje v boljši domovini je najkrepkejša tolažba človeku, ki plaka ob odprtem grobu. Prepričanje o posmrtnem bivanju določuje tudi smer življenja na zemlji. Ker ima ta resnica danes toliko na-

sprotnikov, je gotovo zelo umestno odgovoriti v knjigi, ki je namenjena vsem izobraženim krogom, na vprašanje, ali je človeška duša neumrjoča in se začne po smrti novo življenje in kakšno bo to življenje. Kar vé povedati o tem um in razodetje, je zbral pisatelj v svoji knjigi. Um odgovarja: duša je neumrjoča, in vera prideva: verujem v vstajenje mesa in večno življenje. Dobro tretjino knjige obsega dokaz za neumrjočnost duše. Posebno skrbno in lepo je izveden dokaz iz prepričanja vsega človeštva; tu govori etnolog-strokovnjak. Na drugo vprašanje, kakšno bo posmrtno življenje, more odgovoriti le vera. Bog je dal človeku nadnaravni cilj, ki naj ga doseže, ko konča svoje zemsko potovanje. Ker presega ta cilj vse zmožnosti človeške narave, zato ga človek ne more spoznati samo s svojim umom: treba je luči od zgoraj, treba je nadnaravnega razodetja, katerega se mora človek verno okleniti. Bog je govoril v stari zavezi, govoril po svojem Sinu in po apostolih, in katoliška cerkev ima nalogo braniti in učiti božji nauk. Nauk katoliške cerkve o večnem življenju je odgovor na drugo vprašanje. Katoliško eshatologijo razlaga pisatelj v drugem delu knjige: govori o spoznavanju na onem svetu, o blaženem gledanju Boga, o vstajenju mesa, o sodbi, o usodi zemlje, o posmrtnem življenju nekrščenih otrok i. t. d.

Verni kristjan bo našel v knjigi mnogo tolažbe in vzpodbuje. Nasprotnik naj bi pa povzel iz nje, kaj uči krščanska filozofija in katoliška teologija o zadnji usodi človekovi.

Pridejano je abecedno stvarno kazalo.

Lukman.

Hoensbroech kontra Dasbach. Nemški državni poslanec Dasbach je razpisal nagrado 2000 M, če kdo dokaže, da so jezuitje učili nenravno načelo: (dober) namen posvečuje (slaba) sredstva. Zloglasni Hoensbroech je izkušal to dokazati in dobiti nagrado. Seveda se mu ni posrečilo. Dober namen posvečuje moralno indiferentna sredstva. Če grem na Brezje na božjo pot, je to „božja pot“, če pa gre kdo po isti poti s slabim namenom, hodi „po slabih potih“. Ali ne sodimo vsi tako? Slabega sredstva pa namen ne more posvetiti. Ni dovoljeno krasti, četudi bi kdo denar odmenil za „vbogajme“. Družba Jezusova tudi tega nikdar ni učila in ni mogla učiti, ker bi bila Cerkev tak nauk obsodila. — O pravdi med Hoensbroechom in Dasbachom je napisal dobro kritično knjižico Dr. Fidelis pod gornjim naslovom (Klagenfurt 1904. Verl. St. Josef-Verein).

To in ono.

Slovenski Mefisto.

Aškerc je napisal „Zlatoroga“. Začudili smo se, ko smo čuli to vest, Zlatoroga? Ali ni obdelal te snovi že Baumbach in ali ni krasnega Baumbachovega Zlatoroga krasno prevel na slovenščino Funtek? Gotovo da. Kako torej to, da se je iste snovi lotil še Aškerc? Vzeli smo v roke Aškerčevega Zlatoroga in vzeli zopet v roke še Baumbach-Funkovega Zlatoroga in spoznali smo vzrok. Baumbach ni popolnoma izrabil slovenske pravljice o Zlatorogu. Namesto „Zelenega lovca“, ki v slovenski pravljici igra vlogo „demon“, je postavil Baumbach lepo divje-strastno Špelo. Aškerca je torej mikal — demon! In res je „Zeleni lovec“ v Aškerčevem Zlatorogu središče vsega.

Če primerjamo oba Zlatoroga, se nam zdi kot planinska pravljica Baumbach-Funkov Zlatorog neprimerno lepši. Tu je res polno planinske poezije; tu diha planinski vonj, tu se radoste in trpe planinska srca. Tu je svet, kjer lahko žive bele žene in se lahko pase po tratah Zlatorog.

Aškerc pa je naturalist. V svet, ki ga je on narisal, ne spada Zlatorog. Prikažejo se lahko bele žene, škrti itd. kot refleksi sanj, a kot resnična bitja ne, ker vanje ne verjamemo in v tem miljeju, ki ga je narisal Aškerc, tudi verjeti ne moremo.

Kakor rečeno, je Aškerca brez dvoma mikal le „Zeleni lovec“, da se je lotil tudi on pravljicne snovi. Iz „Zelenega lovca“ je hotel ustvariti — slovenskega Mefista. Toda dobro je opomnil že dr. E. Lampe v „Dom in Svetu“ (1904, št. 2.), da je Aškerčev „Zeleni lovec“ ponesrečen stvar. V preprosto snov planinske pravljice bi spadal prav navaden škrt. Aškerc pa nam riše demoničnega filozofa, ki deklamira o vesoljstvu in večnem kolobarju, „kjer vzroku si podaja roko vzrok, kjer spajata se večno moč in snov, ustvarjajoč vsak hip nebroj svetov“. Odkod je zašel ta filozof med preproste, neuke planinske lovce in planšarje? Ali se ne zdi sam sebi smešen, če govori o velikem Panu in njegovi večni volji, o divji prirodi in nje veličastni svobodi, o krasni moči njenih elementov, o večnem toku vsega — a potem z neukim,

zaljubljenim lovцем sklepa pogodbo za dušo? Ali ta panteistični filozof sploh veruje v dušo in posmrtnost? Najlepše pa je, kakor je tudi že omenil dr. Lampè, da se ta vekovečni princip zla tudi sam zaljubi v mlado krčmarico v soški dolini in bi jo rad vzel za ženo!

„Za naju Vida je oba izgubljena.

Ne bo ne moja niti tvoja žena . . .“

(Zlatorog 37.)

„In ker imeti te ne morem sam,

nikomur ne privoščim, te ne dam!“

(Zlatorog 76.)

Da bi se škrat zaljubil v kako kmetiško deklè, to je samonasebi sicer neumno, vendar bi se moglo v pravljici kako poetično obdelati, toda absurdum ostane absurdum, če Aškerc zaljubi velikega Satana, ki vihra na viharjih po svetu, ki mu oče je mrak in mati je noč, ki se klanja le nepremagljivi moči večne svete luči, ki kliče le gorečemu velikanu Solncu hosana! Če ta orjak, ki je gledal veke in gledal rodove in gledal usodo človeštva, preži za voglom, da bi videl še enkrat rdečelično punco iz soške doline, se nam to zdi sila smešno in neumno! Še bolj smešen in neumen se nam zdi „Zeleni lovec“, kakor se nam je zdel Aškerčev Pavliha, ki je z rdečo kranjsko „marelo“ pod pazduho hodil po svetu in filozofiral o najvišjih problemih!

Neki kritik je omenil, da je ta „Zeleni lovec“ deloma v objektivnost postavljena človeška strast. Da, pričakovali bi to. V drami mora priklicati duhove in strahove nekako lastna duša. Strahovi in duhovi morajo biti le vnanji živi simboli in refleksi duševnih strahov in strasti! Sedaj si pak mislite lovca Bojana, preprostega sina trentskih planin! Kdaj se je Bojanu sanjalo o večnem Panu in večno stalnih zakonih vesoljstva? Kje si je mogoče misliti kot refleks Bojanove duše Aškerčevega filozofa, „Zelenega lovca“? Kritik je to pač sam čutil, ko je dostavil, da se pa „Zeleni lovec“ kot v objektivnost postavljena človeška strast „zopet ne ujema popolnoma z Bojanovim stanom in duševnim obzorjem“. Kam ne popolnoma, prav nič se ne ujema!

Kajpada Aškere je hotel ustvariti nekakega slovenskega Mefista, kakor ga je ustvaril nemški Goethe. In res je Aškere nekoliko kopiral Goethejevega Mefista. Mefisto je —

„Ein Theil des Theils, der anfangs alles war,
Ein Theil der Finsternis, die sich das Licht gebär,
Das stolze Licht, das nun der Mutter Nacht
Den alten Rang, den Raum ihr streitig macht.“
„Ich bin der Geist, der stets verneint.“

„Ein Theil von jener Kraft,
Die stets das Böse will und stets das Gute schafft.“
„So ist dem alles, was ihr Sünde,
Zerstörung, kurz das Böse nennt,
Mein eigentliches Element.“

Podobno pa govori o sebi tudi Aškerčev „Zeleni lovec“:

„Mrak oče moj, a noč je mati moja —
„Ti solnce si svetlobe svete sin,
a demon jaz sem črni, sin temin.
Jaz mrak sem temen, ti si svetli dan.
Umikati se moram ti, titan.
Ne, sloge ni med lučjo in temó,
Nikoli ne sprijazni naju čas,
Kar ti ustvarjaš, to sovražim jaz.
Če tudi sem upornik tvoj zaklet,
spoštujem moč nepremagljivo tvojo,
priznavam tvojo nad seboj oblast.
Bodočnost tvoja je, o svetli dan!“ —
„Vse bistvo moje je zavist in srd,
kovarstvo, zlobnost, spletkarstvo in črt.“

„Veliki Pan,
Samo to vem, da ves tvoj svet
načeloma preziram, zanikujem...“

Da, podobnost je, a ta podobnost ni v prid Aškercu. Le pogledjte milje! „Zeleni lovec“ je satan preprostega trentskega lovca Bojana, a Mefisto satan — Favsta, tistega Favsta, ki izpoveda sam o sebi:

„Habe nun ach! Philosophie,
Juristerei und Medizin,
Und, leider! auch Theologie
Durchaus studirt, mit heissem Bemühen.“

Ni čuda, da je tudi duh, ki zavaja Favsta — filozof! Ko bi Favst iz svoje duše ustvaril princip negacije, bi ustvaril — Mefista. Semtertam se človeku kar naravnost zdi, da Mefisto ni drugega kakor personifikacija hladne refleksije. Favst, titanska narava, izkuša streti okove omejenosti in teži po neskončnem, hladni um pa ga ironizira. Tako bi bila Favst in Mefisto pravzaprav le dve strani ene osebnosti. Nekateri komentatorji tudi to omenjajo. Skoraj gotovo je, da Goethe ni vedno popolnoma dosledno narisal Mefista, kakor sploh problema, ki si ga je zastavil, ni srečno rešil. Vzrok je nekoliko ta, ker je Favst delo vsega življenja Goethejevega in tako nosi na sebi znake raznih

dob, a pravi in zadnji vzrok se nam zdi, da je ta, ker Goethe sam ni imel vse življenje jasnega enotnega svetovnega naziranja. Kar je napovedal v „Prologu v nebesih“ (ki je povzet po Jobu), tega ni popolnoma izvedel. Zato je Goethe sam dejal, da ostane Favst vedno „fragment“. Vendar Goethejev Mefisto nastopi kot satan in kljub nekaterim nejasnostim tudi izigra svojo vlogo kot satan. Aškerčev „Zeleni lovec“ pa menda sam ne ve, kaj je. Enkrat moli solnce —

„moleč te v prah poklekam pred teboj!“

drugič govori o velikem Panu in vprašuje, zakaj pač sam ne more biti srečen —

„je li, veliki Pan, to volja tvoja?“

in odgovarja sam sebi:

„Ne vem —

Zakaj, ne vem. Zakaj sem sploh proklet!“

In kar je poglobitno, to treba priznati, da je Mefisto klasična podoba, brez katere si Favsta niti misliti ne moremo. A izpustite vse deklaracije „Zelenega lovca“, izpremenite „Zelenega lovca“ v prav navadnega čateža¹⁾, dà, kar črtajte ga iz dramatizacije Aškerčeve, ali bode te težje umeli Zlatoroga? Ne težje, ampak veliko lažje in preprosteje! To pa je tudi najboljši dokaz, da je „Zeleni lovec“ — ponesrečen stvar!¹⁾ —

*

Panteizem v slovenski poeziji.

Slovenski poetje so se začeli zatapljati v — panteizem. A š k e r c je menda prvi zanesel panteizem z jutrovega na naša tla. Zlasti v „Novih Poezijah“ so odmevi panteizma. Tu poje o „pramateri vseh stvari, o večni Slingi“, o „svetovni duši, o pramoči svetovni“, o „neizmernem ognju — življenju, o „energiji vesoljni, prirodni“ in da je vse — eno. Pod vplivom Maeterlinckovim je tudi D r a g o t i n K e t t e

¹⁾ Ko smo prebirali Aškerčevega „Zlatoroga“, nam je celo prišla misel, čemu je sploh treba Zlatoroga? Za razvoj drame — ker narodna pravljica Aškerčev „Zlatorog“ itak nikdar nikoli ni — za razvoj drame ni trebalo ne „Zlatoroga“ ne „Zelenega lovca“, ampak strasti Bojanove pa prazne vere, da je gori na nedostopnih pečinah Bogatina zlata jama. Ta strast in prazna vera bi gnali Bojana, da se drzne česar se še nihče ni drznil, in da pade čez pečine v hudournik, ki odnese njegovo truplo v Sočo doli h soški krčmi...

dal svoji veroizpovedi panteističen kolorit. V sonetih opeva Kette tudi Boga, a Bog mu je harmonija v svetu, Bog mu je lepota, ki sije iz oči, Bog mu je prvotna moč vsega —

„Tam v svitu nepozabljene mladosti
sem videl te, ah, toli — tolikrat,
ko v majnikovo noč si poln sladkosti
hitel med kore svetlih mirijad!
Ko zdaj si prišel v strašni strel hitrosti
ljubeči Bog svoj narod kaznovat,
a zopet izpregledal mu slabosti
in v rosnem jutru vzbudil novih nad ...
Ko gnali so nebroj z gora pastirji,
In prišel je nad gore drug nebroj,
tedaj sem posedaval pri klavirji
in razgovarjal se ljubó s teboj.

Kako sem ljubil te, o harmonija,
o Bog, o Stvarnik, o svetá Mesija! ...

... zrl sem en trenutek ti v obraz
tedaj, ko si nebeški gospodar,
v očesi njeni blagi, nežni, krotki
prišel, ah da, v tem blaženem trenotki
postalo ti je srce žgalen dar ...

Brez dogem in brez vaših energij
sem vedel bolje nego zdaj nekoč,
da On je vir vseh zemeljskih moči,
da v slednjem žarku, plamenu in zvoku,
magnetnem toku in rastlinskem soku
deluje v mislih On, prvotna moč ...“

(Poezije 146, 148.)

Zadnji čas je nastopil prešerno kot poet nekakega panteizma Oton Zupančič. Ob Kvarneru stoji ... Oglarji so se odkrili, sklonili glave in molili: na vrhu klanca križ je stal, a doli za njim je stalo morjé —

„in tebi, morjé,
sem odkril se jaz!
Ti, morjé, si vse lepše, kot sveti križ —
Ti, morjé, si starejše, kot sveti križ —
Bojazen ljudi te ustvárila ni,
veličanstva ti hlimba podarila ni,
ti si od pravadnine!

Ti, morjé, si močnejše, kot sveti križ —
ti nočeš vernih krvnikov ...

Ti samo si pišeš zakon svoj.
In tvoj zakon je mir, in tvoj zakon je boj,
tvoj zakon je tvoja volja.
Pozdravljam te, velika volja,
pozdravljam te, svobodna moč . . ."

(Čez plan 89.)

In navsezadnje se je oglasil zopet Aškerc. Kakor je nekdanj Pavliha v „Novih Poezijah“ tolmačil Aškerčeve politične in socialne nazore, tako razklada v „Zlatorogu“ Zeleni lovec njegovo filozofijo. In ta filozofija je — panteizem.

„O solnce, solnce sveto, čudovito!
Svetilo večno . . .
Moleč te v prah poklekam pred teboj.
Pozdravljam te veliki dnevni bog! . . .
In svete luči neizmerno morje
razliva se iz tebe plameneč,
na vse strani po svetu se bleščeč . . .
In barv cvetličnih pestra simfonija
in blesk in lesk rumenega zlatá,
človeškega obličja poezija
in moč duha in pa krepost srcá —
vse, solnce, je iz tebe prikipelo;
vse, kar živi in diha, tvoje delo!
. . . tvoja moč vsesilna,
po tvoji volji giblje se vseмир,
življenja si vesoljnega pravir . . .
Ti —
. . . misli netiš po človeških glavah,
oplojaš z žarki svojimi duhove,
ideje ti v človeštvu vzbujáš nove —
. . . ti usodo vidiš vseh ljudi . . .
a kdo prižgal je večno solnce tebe?
Jaz vidim le neskončen koloobar.
Začetka ni, pa tudi konca ni.
Vse okrog svoje se vrti osi.
Iz večnosti vali se v večnost tok,
kjer vzroku si podaje roko vzrok,
kjer spajata se večno moč in snov
ustvarjajoč vsak hip nebroj svetov . . .
O sveto solnce, slava ti in čast!
Hosana ti, goreči velikan!"

(Zlatorog 62.)

Kaj naj sodimo o tem panteizmu?

Ketteja ne bi sodili preostro. Pri Ketteju so panteistične nianse najbrž le izlivi pesniškega čuvstvovanja. In čuvstvovanje slabo

filozofira. Ni težko poeme mladega moža tako umeti, da mu je Bog le vir svetovne harmonije in lepote, prvotna moč, ki deluje v vsem, a se ne istoveti z vsem. In to uči pač tudi krščanstvo! Krščanska filozofija išče v vsaki stvarci reflekse božje lepote in harmonije in v vsaki bilki zasleduje delovanje božje moči. Žal, da so naši pesniki navadno premalo filozofično naobraženi. Filozofija bi jim odkrila v krščanstvu neizčrpne globine harmonije in lepote, skrivnostno snovanje božjega duha, in ne bilo bi jim treba zatekati se k absurdnemu panteizmu!

Zupančič je rad frivolen in tako je frivolen tudi v pesmi „Ob Kvarneru“. Kajpada, če se poet odkrije morju, kadar se preprosti oglarji odkrijejo križu, s tem poet dokazuje, kako visoko stoji nad množico! Križ je ustvarila bojazen, križ je povečala le hlimba — kajpada! Vse krščanstvo je le tvorba strahu in hlimbe, le Zupančič, ki ima „po strani klobuk“, se ne boji in ne hlina! Glejte, glejte, ljudje božji, morju se odkrivajmo poslej, morje častimo, saj Zupančič tako pravi in on ima — „po strani klobuk“!

Najbolj izrazito in najbolj odkrito pa izpoveda panteizem Aškerc. V Aškercu tiči nekaj — Zelenega lovca. Kakor Zeleni lovec v „Zlatorogu“ toži, da ne more biti srečen in da zato sovraži „človečjo srečo“ in da zato sovraži ves božji svet —

„ves tvoj svet
načeloma preziram, zanikujem,
in delo roke tvoje zaničujem“ —

(Zlatorog 70.)

tako tudi Aškerc vedno in vedno izkuša zanikavati tisto verstvo, čigar spomin mu ne more vzbujati čuvstev miru in sreče. Kdor je izgubil vero, ta mora zavidati mirno srečo onih, ki verujejo, in le prerad v njem prevlada duh negacije, duh, ki izkuša zanesti dvom in nevero tudi v srca drugih. Odtod ditirambi panteizmu!

Panteizem je, kakor je dobro povedal Schopenhauer, le „uljuden ateizem“, toda ateizem oznanjati si vendarle malokdo upa. S panteizmom pa se da lažje prikrivati nevera. Brez Boga človeštvo ne more živeti — Kette je to lepo izrazil:

„Glej menil sem, da mogel bi živeti
brez tebe kdaj, brez svojega Boga . . .
A naj li rastejo vonjivi cveti
brez solnca sredi jasnega neba?“ —

(Poezije 145.)

a panteizem vsaj še govori o Bogu! Seveda ni kdove kako globokoumno istovetiti končno in neskončno, časovno in večno, moč in snov, krepost in zlost. Seveda ni kdove kako dosledno pomilovalne gledati na krščanstvo, češ, da krije v sebi nasprotja, ker si misli Boga ljubezni tudi kot Boga pravice, kaznujoče zlò, a na drugi strani učiti, da je bog sovraštvo, ki divja v dušah, da je bog zločinstvo, ki snuje po glavah, da je bog pohot, ki se reži iz oči! Da iz omejene človeške volje lahko izvira zlò, ki izziva božjo pravico, to je panteistom nedoumno, a doumno jim je, da je bog — zlò! Kaj hočete? Kdor noče priznati Cerkve, če jo pozna, ta tudi ne more priznati krščanstva — potem pa ne ostane drugega, kakor zanikovati, kar je nedoumno, a verovati, kar je neumno! Dogma krščanska je nedoumna in to zanikuje, dogma panteizma je neumna in to — veruje!

*

„Pesem življenja“.

P. Grošelj je zapel v „Ljubljanskem Zvonu“ (1904. zv. 2.) pesem, ki je vanjo položil svojo filozofijo o življenju. Njegova filozofija o življenju pa je ta:

„Cilj je najvišji življenja — življenje! — —
K raju veselemu roke sklenimo,
s strmega brega navzdol se spustimo,
pa poletimo med cvetjem in petjem
v zemsko nebo.

Rajajmo, vriskajmo! — Ko pa na trate
črne noči se zastori spuste
in se vrhunci gora potemne
v strastnem objemu se vsi poljubimo —
pa povabimo
smrt kosonosno si v svate!“ —

Cilj je najvišji življenja — življenje. Ko te pa mine življenje, pa umri v strastnem objemu! Čedna filozofija, samo dozdeva se nam, da ni posebno globokoumna! Kako pa naj je življenje cilj življenja njemu, ki mora peti s Prešernom: „Življenje ječa“ ... ali z Jenkom „Trojno gorje“ ...? Kako naj je življenje cilj življenja njemu, ki vzdihna na očetovem grobu:¹⁾

¹⁾ Kette (Poezije str. 97.)

Ah, dobro ti je tukaj, oče moj!
 A jaz potujem pot ti negotov
 brez smotra, brez prijateljev, drugov,
 brez sreče, sam, a z dušo žalostnoj,
 Zakaj si pravil, oče, mi nekda
 o svetski sreči, oče? Sèn je sèn!
 Življenje je sovraštvo, večni boj . . .¹⁾

ali njemu, ki o njem poje prijatelj:¹⁾

Stopinje te —
 jaz jih poznam! . . .
 Ne tod, ne tod,
 ah, to je pot
 krvavih lis.
 O Bog, glej rok,
 kolen odtis
 in tu obris obličja . . . to si ti.
 Ah, tu si prvič vdolbel v led
 obraz trpeči svoj, poet . . .²⁾

„O batjuška, to vse so bile sanje,
 njih oče jad, mati njih — bridkost.
 Iz mraka svojega si gledal vanje,
 kot ujetnik skoz lino zrè v prostost.
 Brezplodno hrepenenje, kljubovanje,
 to bila grenka tvoja je mladost,
 samotni plamen, z vetrom se boreč,
 na tla pritiskan, kvišku koprneč.“ — —

Kako pa se umira v strastnem objemu, naj bi šel gledat Grošelj
 zopet, kako umirajo Ketteji in Murni, kako jih umira sto in sto!
 Življenje in smrt sta resnejša, kakor da bi človeštvo mogla zadovo-
 ljiti taka filozofija!

A. U.

*

Ideja ciril-metodijska.

Fr. Ks. Grivec je objavil v mesečniku česko-slovanskih bogo-
 slovcev Museum (1904, 1.) jako aktualen članek o ciril-metodijski
 ideji. Če naj ima ta ideja kak pomen, to je člankov zmisel, mora
 biti versko-kulturna ideja, ki naj tvori višjo versko-idealno vez med

¹⁾ O. Zupančič o Murnu (Čez plan str. 10, in 8.).

slovanskimi narodi. Sama slovanska liturgija brez globlje podlage nima tiste moči, da bi versko in kulturno poživila, povzdignila in združila Slovane. Liturgija je le bolj zunanja oblika, zunanji, izpremenljivi izraz oživljajoče ideje. Cilj naših teženj torej mora biti versko in kulturno zedinjenje Slovanov, namreč najprej verskokulturna organizacija katoliških Slovanov in po tej verskokulturno zbližanje in zedinjenje slovanskega Zapada s slovanskim Vzhodom.¹⁾ To je bila zamisel Cirila in Metoda — verskokulturni prepoved slovanskih narodov v edinstvu krščanstva in Cerkve. Žal, da je zgodovina raztrgala to edinstvo, a kar je raztrgala žalostna prošlost, to naj zopet ostvari lepša bodočnost!

V organizmu katoliške cerkve, pravi Grivec, je nam, katoliškim Slovanom, določena važna funkcija, posredovati med Vzhodom in Zapadom in tvoriti most k popolnejši krščanski enoti. Ruski vpliv na vzhodu je tako velik, da bo, kakor vse kaže, ne več grški, ampak slovanski element odločilen za versko bodočnost Vzhoda. Slovani, tako je pisal list „Bessarione“ (1901, 436), bodo rešili problem krščanske edinosti in enote.

Ko bi pa tudi upanje o zedinjenju Slovanov v eni cerkvi bilo za dolgo časa le upanje, bo vendar delo na podlagi ciril-metodijske ideje mnogo koristilo: poglobilo bo katoliški duh, oživilo bogoslovsko znanost in tako pospešilo versko-kulturni napredek vsaj katoliških Slovanov.

Dejansko je mogoče ostvariti ciril-metodijsko idejo le z resnim organiziranim delom. To delo se mora vršiti v prvi vrsti na polju bogoslovne znanosti. Treba je, da se oživi zanimanje za vzhodno cerkev in vzhodno bogoslovno znanost, zlasti za rusko bogoslovno znanost, saj sedaj na vzhodu prevladuje ruski element, ruski jezik in ruska kultura. V semeniščih, pravi Grivec, bi se morali bolj ozirati na rusko bogoslovno literaturo, ki je začela zlasti zadnja leta lepo prospevati. Osnovali naj bi se vsaj posebni krožki, gojile v njih bogoslovne stroke z vednim ozirom na vzhodno cerkev; središče krožkov

¹⁾ Fr. Ks. Grivec piše navadno: pravoslavna cerkev, pravoslavni vzhod. V 2. zv. lista „Museum“ omenja k temu katoliški Rusin I. K., da bi nam bolj kazalo pisati: nezedinjena cerkev. Zakaj pravoslavno = pravoverno (ortodoksno). Umevno je, da shizmatična cerkev tako nazivlja sama sebe, a ne smeli bi je tako nazivati mi, zlasti ne, ker katoliški uniatje v liturgiji rabijo ta izraz „pravoslaven“ v pomenu „pravoveren“, in je torej njim pravoslavna cerkev katoliška cerkev. Nam se ti pomisleki ne zde neupravičeni.

in glasilo vseh slovanskih bogoslovcev naj bi bil „Museum“; vsaj nekateri naj bi se naučili tudi pisati v ruskem jeziku. Tako bi se vzgajali katoliški slovanski bogoslovski pisatelji, ki bi lahko skupno zasnovali kako večjo slovansko, morda rusko revijo za ostvarjanje velike ciril-metodijske ideje. —

Ta članek Fr. Ks. Grivca je vzbudil med slovanskimi bogoslovci mnogo zanimanja in že je začel „Museum“ donášati nadaljnje članke o ciljih, programu in organizaciji za ostvarjanje ciril-metodijske ideje. Jako lep in jasen članek v češkem jeziku je objavil o tem vprašanju v 2. zv. H. Dlouhy (K. Dočkal pa je oskrbel hrvatski prevod).

Mi z veseljem pozdravljamo to živahno gibanje slovanskih bogoslovcev. To nam je priča, da slovanskih bogoslovcev ne more zadovoljiti tisto malomodro kritičarstvo „reformkatolikov“, no, da čutijo v sebi polet za višjimi cilji in ideali. Kaj pa je tudi lepšega kakor resno se pripravljati za veliko delo apostolstva, za katero je morda bliže doba, kakor pa se nam zdi! Seveda si ne tajimo težkoč, ki bodo ovirale dejansko uresničevanje ciril-metodijske ideje. Bogoslovsko delo je tako naraslo, da ga večina bogoslovcev že sedaj komaj zmaga. Naša doba stavi zahteve, ki jih nekdaj ni bilo. Po semeniščih se poučuje sedaj filozofija, sociologija, zgodovina dogem; vedna tožba je, da je še premalo ur za dogmatiko itd. V štirih letih le količkaj temeljito predelati vso bogoslovsko materijo, bo kmalu skoraj nemogoča stvar. Težko bo torej uvesti takorekoč še novo stroko: studij ruske bogoslovne literature. Druga velika ovira bo ta, da Slovani še vedno nimamo enega občevalnega jezika. Razumemo se za silo v navadnih stvareh, a za znanstveno občevanje to ne bo zadoščevalo. Treba bi bilo zares, da bi se vsak Slovan od mladosti poleg drugih jezikov učil tudi rusčine. Zmožen bi je moral biti za govor in pisanje. Sicer so nemogoči slovanski znanstveni shodi, nemogoče skupno slovansko glasilo! Kdaj se bo to uresničilo? Vendar priznavamo, da se mnogo da storiti že tudi v današnjih razmerah. Širi naj se splošno zanimanje in poznavanje, a nekateri se bodo dvignili tudi višje, osvojili si strokovno izobrazbo v vprašanih vzhodne cerkve in bodo tako v slovanskem svetu glasniki in blagovestniki ciril-metodijske ideje. Kajpada je bistven pogoj za vsako tako apostolstvo neomahljiva plameneča ljubezen do Kristusa in ene, svete, katoliške Cerkve!

A. U.

Ruski učenjak o delu za zedinjenje:

Za proučevanje vzhodnega cerkvenega vprašanja je jako važna knjiga: N. Nilles S. J., *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae*, 2. ed., t. I. II, Oeniponte 1896—97. V njej najdete ne samo znanstveno rešitev važnih liturgiških vprašanj, ampak tudi mnogo dragocenih zgodovinskih in dogmatiških podatkov. Katoliški, protestantski in pravoslavni strokovnjaki so se pohvalno izrekli o knjigi. Letos je ruski bogoslovski mesečnik „Strannik“ (izhaja v Peterburgu) v 1. številki (1904) prinesel o tej knjigi strokovnjaško oceno profesorja Glubokovskega. Glubokovskij je profesor za Novi Zakon na peterburški duhovni akademiji, prvi ruski strokovnjak za bibliške vede in spada brez dvoma med prve učenjake naše dobe. Proti koncu svoje ocene pravi prof. Glubokovskij: „*Kalendarium*“ ima vse znanstvene prednosti dokumentalnega dela, skrbno izvršenega v vseh podrobnostih, znanstveno popolnega in kolikor mogoče nepristranskega.“

Dalje piše Glubokovskij: „Knjiga P. N. Nillesa nam je bila poslana (ne od pisatelja) s pismom, kjer je izražena želja, da bi to delo vsaj nekoliko pripomoglo k medsebojnemu poznavanju, cenjenju in umevanju med vzhodnimi in zahodnimi kristjani. In v II. zv. je tiskana okrožnica bosanskega nadškofa J. Stadlerja (l. 1895), ki končuje svoje besede z molitvijo (v grškem, latinskem in cerkveno-slovanskem jeziku) „о благостоянии святыхъ Божіихъ церквей и соединении всѣхъ Роксоду помощи“ (str. VIII). Kako svete in zaželjene nade po tako prekrasnem povodu! In čemu ne bi gojili nade v olajšanje možnosti k uresničenju teh želj še posebno s takimi sredstvi? Cerkevni razkol je nastal vsled človeških nesporazumljenj in se vzdržuje s človeško trdovratnostjo, podpirano od medsebojnega sumničenja in nezaupanja; zato so natančno poznavanje, nepristransko pripoznanje in odkrito priznanje najvažnejša sredstva k odstranjenju te tako žalostne needinosti. Od ljudi narejene ovire se pred vsem odstranjajo po poštem človeškem prizadevanju. In da tukaj more sodelovati liturgiška veda, za to imamo dokaz pri P. N. Nillesu.“ Glubokovskij konča z besedami: „In pot k temu je jassen: v znanju je resnica, v resnici — Bog.“ Dasi stoji Glubokovskij na pravoslavnem stališču, vendar smemo z veseljem pozdraviti njegove besede, kakor jih je z veseljem pozdravil učeni pisatelj „Kalendarija“.

F. Ks. G.

Loisy na indeksu.

Knjigo „Evangelij in Cerkev“, ki smo o njej zadnjič poročali, je Rim obsodil in dal na indeks s štirimi drugimi spisi Alfreda Loisy. Odlok je izšel 23. decembra 1903. — Obenem je državni tajnik kard Merry del Val pisal v imenu sv. očeta posebno pismo pariškemu nadškofu kard. Richardu o zmotah A. Loisyja. Glavne zmote se tičejo avtencije evangelijskih dejstev in naukov, božanstva Kristusovega in njegovega spoznanja, vstajenja, božje ustanove Cerkve in zakramentov. Zdi se, da se Loisy še ni podvrgel. Pred nekaj časa se je raznesla vest, da nemški prof. Schell odobrava Loisyjeve nazore. Toda Schell je, kakor je poročala „Salzburger Kirchenzeitung“ (8. marca), odločno izjavil, da se z Loisyjem nikar ne strinja in da docela obsoja njegovo kritiko in metodo.

Tristoletnica nemškega Horaea.

Leta 1604., 4. januarja se je rodil sloveči jezuit Jakob Balde († 9. avg. 1668). Balde je pel latinsko in si je pridobil ime nemškega Horaea. Spesnil je nad 80.000 verzov v krasni latinščini. Njegove poezije se odlikujejo po nežnem liričnem čuvstvanju. Opeval je Marijo, ljubezen božjo, domovino, velike može ... Časih je v pesnih nekoliko preveč retorike, ker je bil pač tudi Balde otrok svoje baročne dobe, a čudovita je spretnost njegova, v kateri se meri z Ovidom, kakor se v atiški jasnosti meri s Horacom in v pesniškem bogastvu z Vergilom.

Slike v katakombah.

Msgr. J. Wilpert, učenec slavnega Rossija, je objavil monumentalno delo o slikah, ki se nahajajo v podzemeljskem Rimu, po katakombah.¹⁾ Delo je izšlo v nemškem in laškem jeziku v 2. velikih knjigah in stane ca 350 K (375 L). Bil je pač zadnji čas, da so se rešile te znamenite priče krščanske starodavnosti. Zakaj kakor povsod, tako tudi po katakombah čas izkuša zabrisati stare spomenike. Nekaj

¹⁾ Roma sotterranea. Le pitture delle Catacombe Romane. 1903. Roma, Desclée. (Nemško: Freiburg. Herder.)

podob je že itak za vedno izgubljenih; mnogo se jih je odkrutilo, druge je uničila vlaga, nekatere so pokradli, zopet druge je pokončala nerodnost kopačev. Wilpert je zbral vse, kar je še ostalo. Stare kopije, ki so bile izvečine nedostadne, je obnovil z vsemi modernimi pomočki. Tako je objavil nad 200 slik in kaka tretjina je med njimi doslej še neobjavljenih. Slike v katakombah so bile izvršene a fresco, a le na dveh plasteh. Wilpert jih je posnel, kjer je bilo mogoče, fotografično in fototipično; če pa ne, jih je dal od umetnikov pre-risati in napraviti akvarele. Tako je v knjigi 267 slik in polovica barvanih. Poleg tega je še 54 risb med tekstom. Brez ozira na umetnost in zgodovino umetnosti je pomen teh slik izreden, namreč za zgodovino Cerkev. Te slike so priče vere prvih kristjanov in dokaz, da je Cerkev katoliška vedno ena in ista: izpreminjajo se oblike, bistvo ostaja. Kar uči in veruje Cerkev dandanes po vesoljnem svetu, to je učila in verovala v svitu brlečih lučic po ozkih hodnikih katakomb!

*

Stoletnica Kantova.

12. februarja so slavili Nemci stoletnico svojega filozofa Immanuela Kanta (* 22 febr. 1724. v Königsbergu, 1770. in dalje pravtam profesor logike in metafizike, † 12. febr. 1804.) Kant je, kakor je dejal Paulsen, filozof protestantizma. „Pamet ne more seči preko empirične resničnosti; pamet ne ve ničesar o Bogu in božjih rečeh...“ Tako je sodil Luter, tako sodi Kant. Cl. Baumecker sicer skuša opravičiti Kanta, da ni hotel porušiti metafizike sploh, marveč le aprioristično metafiziko Wolffove šole. Toda bodisi tako ali ne, dejstvo je, da Kant velja za velikega porušitelja vsake metafizike. Tako ga umeva naša doba in tako je vplival nanjo. S svojim kriticismom je vrgel Kant v moderno dušo dvom o vsem, kar je nadčutnega. Agnosticizem, ki mu je Bog in vse božje „nepoznano“, se sklicuje na Kanta in iz Kanta črpa moč!

*

Herbert Spencer.

V zadnjem zvezku je izpadla letnica rojstva. Umrli je 8. decembra 1903, a rodil se je 27. aprila 1820. Znanstveno glasilo praške krščanske akademije (Časopis katoličkého duhovenstva) prinaša pravkar razpravo: „Spencerovo „Nepoznatelné“.“

*

Paulsen o breznačelnosti naše dobe.

„V knjigi „Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium“ (Berlin 1902), toži nemški filozof Paulsen tudi o breznačelnosti naše dobe. „Religija, pravica, pravo ne veljajo več za absolutne, stalne bitnosti, ampak le za žive funkcije ljudskega življenja, ki se vedno menjajo“ . . . Znak naše dobe, pravi Paulsen, je „absolutna brezidejnost“ (Ideenlosigkeit), „duševna nevrastenost“ . . . „Pozitivizem ved brez filozofije vodi v bankrot“ . . . Paulsen govori o starih šolskih disputacijah in pravi, da so izvrsten pomoček, toda sedaj so nemogoče, „ker nimamo več nobenih splošno priznanih načel . . .“ „Medicinci in juristi so izvečine brez vse filozofične izobrazbe in iz drugih dveh fakultet prihajajo mnogi, ki so le bolj ali manj površno prišli ž njo v dotiko. Posledica je, da so akademično izobraženi možje glede na zadnja vrhovna vprašanja brez vsakih trdnih načel in osnovnih nazorov, kar se javi potem v skepticizmu brez opore, pa v tem, da so brez odporne moči proti vsakršnim paradoksnim izmišljotinam“ . . . Sedaj se vržejo sem, potem tja . . . Na univerzah uči vsak po svoje . . . vsak postavi kaj novega, četudi je zmotno, neumno, da je le novo . . . Nov sistem, nova šola . . . da le pride v zgodovino filozofije!

*

Evolucionizem na Slovenskem.

Ko se moda po velikih mestih že preživi, se še le prav pokaže po provincialnih mestih. Kakor je z vnanjo modo obleke, tako je tudi z modo „nazorov“. Darwinizem drugod že davno ponehava. Pri nas pa je začel „Slovenski Narod“ proslavljati Haeckela, glavnega nemškega predstavnika darvinizma. Tudi „Ljubljanski Zvon“ je začel sanjariti o splošnem evolucionizmu „potom mehaničnih zakonov“. „Človek val, ki si se pred milijoni leti dvignil sredi morja, ki si kot dvoživka zahrepenel po kopni zemlji in po preteklih eonih prispel do sebe . . . Iz nerazvitih megel izišli val je kulminiral v tebi! . . . Postal si neutrujen romar Ahasver, ki roma, odkar je vzniknilo življenje, in ki bo romal, dokler se ne odene zemlja v večni led in mraz — kam? . . . Der Mensch ist ein Seil, gespannt zwischen Wurm und Uebermensch! ti odgovarja Zarathustra“ . . . Ti nazori, pravi P. Grošelj v Zvonu (1904. zv. 3.) so „znanstven postulat“. „Mehanični razvoj vesoljstva je postal znanstven dogma“. —

Znanstven postulat, znanstven dogma? Dà, tako kakor je bilo menda lani ali predlanskim krzno z glavo kake „zverine“ okrog vratu gosposdičen postulat in dogma — mode! „Opinionum commenta“! kakor bi dejal Ciceron.

Apologetika na Ruskem.

Na Ruskem se je začelo živahno apologetično gibanje proti moderni neveri. Poleg strogo znanstvenih revij so zasnovali tudi za širše občinstvo apologetične revije in knjižnice. Zlasti je dobro urejevan „Strannik“ (Potnik). V bolj popularno znanstveni obliki prinaša zanimive članke o raznih aktualnih vprašanjih. Tako ima letošnji prvi zvezek razpravi o „starosti človeškega rodu“, o „mestu zemlje in človeka v vesoljstvu“; drugi zvezek o „veri in vedi“, o „človeških nesrečah in božji previdnosti“... Poleg tega „Strannik“ prinaša kot prilogo „Pravoslavno bogoslovsko enciklopedijo“ (letos bo izšel V. zvezek s črkami E, Ž, Z in J), Tolmačeno biblijo (tolmače o vseh svetopisemskih knjigah; letos izide I. zvezek: „Peto-knjižje Mojzesovo“) in še posebej apologetične knjige (letos knjižico „Biblija in Babilon“.)

Glasnik „Leonove družbe“.

Dr. Fr. Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Založila in izdala „Leonova družba“. I. knjiga. LXXX + 416. Cena 8 K; za podporne člane „Leonove družbe“ 6 K; za redne in ustanovne člane 4 K. Naroča se pri „Leonovi družbi“ v Ljubljani.

Nove kritike:

Voditelj (1904. zv. 1.):

„O slovenski „Leonovi družbi“ se je slišala in brala večkrat pritožba, da kaže premalo delavnosti, a ko nam je nedavno poslala obsežno in tudi zunanje prav lepo opremljeno knjigo „Gradivo“, je popolnoma nadomestila, kar je morda prejšnja leta zamudila, ter uprav iznenadila ude in nende. Dolžnost slovenskega občinstva je sedaj, da to knjigo marljivo naroča in bere ter družbi pomore dovršiti velikansko zasnovano delo... Ako to delo ne bi našlo dovoljnega odziva in bi vsled tega moralo obtičati, bi s tem pokazali, da nimamo smisla za lastno zgodovino in tudi nismo sposobni za daljni obstanek ter višji kulturni razvoj na podlagi narodne individualnosti... Knjiga je tako sestavljena, da bo dobro služila stro-

kovnjaku-zgodovinarju, kakor tudi drugim omikancem, ki niso ex professo zgodovinarji... Slične zbirke so si oskrbeli že vsi večji narodi, za nas je pa po našem mnenju taka zbirka tem večjega pomena, ker slovenskim pisateljem večinoma niso pri rokah velike knjižnice... Naloga zgodovinarjev-strokovnjakov pa bo, Kosovo zbirko še morda tu in tam spopolniti, če se je morda kaj prezrlo ali če se kje zasledi nov, doslej neznan vir. Zlasti je pa zelo želeli, da bi se zbirki iz pisanih dokumentov pridružila arheološka raziskovanja. Marsikaj, kar se ne dá dognati iz pisanih virov, nam pojasni starinoslovje: „Ubi monumenta tacent, lapides loquuntur“. V najneznatnejši vasi se utegne včasih dobiti kaka izkopina, ki nam odpre povse nov pogled v megleno davnino... Čestitamo pisatelju in „Leonovi družbi“ k tej knjigi ter želimo, da velevažno delo srečno končata in med Slovenci povzdigneta zgodovinsko zanimanje in zavest.“

„Ljubljanski Zvon“ (1904. zv. 1.):

... „Razna slovenska društva so dosedaj izdajala bolj ali manj vredna zgodovinska dela, nobenemu pa ni prišlo na um, da je treba najprevo ves material zbrati, kritično ga predelati in potem izdati. Šele na podlagi takega kritičnega materiala je lahko napisati nepristransko zgodovino. Kar so druga društva zamudila, to hoče popraviti „Leonova družba“. Knjiga obsega... Zadnji del je enako urejen kakor Böhmerjevi regesti... Poročevalec pozna jako dosti enakih knjig, kjer so zbrani regesti, toda malokatera je tako natančno in obširno zasnovana kakor Kosova... Da bi bilo Kosovo delo tudi za poznejša stoletja srednjega veka (ker po XIII. stoletju se množe poleg kronik posebne listine, katere so dosedaj večinoma še netiskane) popolno, zato nasvetuje referent sledeče: Kako slovensko literarno društvo naj izda zaznamek arhivnih inventarjev — take imajo že vsi kulturni narodi — morda po vzgledu tirolskih, ker so ti najpreglednejši, in potem se naj obelodanijo na podlagi teh inventarjev važnejši zgodovinski viri. Drugače Slovenci ne dobodo popolnega diplomatičnega zbornika. Ker Kos ne bo mogel pregledati sam vseh arhivov in knjižnic, lahko prezre marsikaj važen donesek za zgodovino Slovencev. „Slovenska Matica“, ki ima precejšnje premoženje, lahko obistini ta nasvet... Tako delo bi jako koristilo zelo zanemarjenemu slovenskemu domovinoznanstvu, ker bi vsak zgodovinar vedel, kje ima iskati snovi za svoje sestavke.“

„Slovan“ (1904. zv. 1.):

„Prof. Kos, zaslužni slovenski zgodovinar, se je lotil ogromnega, naravnost epohalnega dela... pač zasluži, da mu je ves narod posebno hvaležen. Česar ves profesorski kolegij „Slovenske Matice“ ni spravil skupaj, je spravil Kos sam. Zato: čast mu!... Šele ko dobimo vseh 10 knjig Kosovega gradiva, bo možno lotiti se pisanja popolne kritične zgodovine, ki je doslej še vedno nimamo. Zato želimo g. prof. Kosu trdnega zdravja in vztrajnosti, da dovrši svoje delo s toliko ljubeznijo in vestnostjo, kakor ga je začel!“

*

Za izdavanje „Gradiva“ je podaril „Leonovi družbi“ presvetli knez in škof dr. A. B. Jeglič K 100, z upanjem, da bo mogel še prispevati za nadaljevanje tiska. Hvala in čast!

* * *

„Leonovi družbi“ so nanovo pristopili:

I. Redni člani:

- 133*) *Demšar Josip*, prefekt v Alojzijevišču v Ljubljani.
 134 *Stegenšek Avguštin*, učni prefekt v bogosl. semenišču v Mariboru.
 135 *dr. Somrek Josip*, nemški propovednik v Celju.
 136 *Rejec Ivan*, kaplan v Dornbergu pri Gorici.
 137 *P. Pivec Maksimilijan* v Admontu.
 138 *Tretji red* pri oo. frančiškanih v Ljubljani.

II. Podporni člani:

- 170 *Merkun Anton*, kaplan v Velikih Laščah.
 171 *Frankè Ivan*, kaplan v Črničah pri Gorici.
 172 *Abram Filip*, vikar v Pliskovicah pri Komnu.
 173 *Plantarič Josip*, župnik v Št. Lambertu.
 174 *P. Vidav Benedikt*, O. Cist. St. Stephan am Gratkorn.
 175 *Zakrajšek Primož*, kaplan v Št. Petru pri Gorici.
 176 *pop Pavao Šabalj*, duh. pomočnik na Malem Lošinju.
 177 *Sturm Anton*, župnik na Brdu (Koroško).
 178 *Škamlec Ognjeslav*, kaplan pri sv. Antonu v Slov. Goricah.
 179 *Čuk Karol*, kaplan v Smledniku.
 180 *Božič Izaija*, kaplan v Tolminu.
 181 *Zaplotnik Ignacij*, mestni kaplan v Škofji Loki.
 182 *Tavčar Mihael*, č. kanonik in dekan v Žužemberku.
 183 *Zabukovec Janes*, župnik na Jesenicah.
 184 *Grobelšek Janes*, mestni kaplan v Slov. Bistrici.
 185 *Simonič Frančišek*, stolni in mestni župni vikar v Mariboru.
 186 *Pokorn Frančišek*, župnik v Besnici.
 187 *Bosina Ivan*, kaplan v Laškem.
 188 *Čargo Angelj*, kurat na Nabrežini.

*) V IV. zv. I. VII. (str. 440.), pomotoma stoje št. 124 – 127 namesto pravih 129 – 132.

Zgodovina in poklic Avstrije. — Princ Evgen in okupacija Bosne. — „Ruski vplivi“. — Stagnacija	176
General Kirejev o borbi med katoličanstvom in pravoslavjem na Balkanu	180
Moderna nemška drama. (Evgen Jarc.)	
Hauptmannova šola — Max Halbe, Hirschfeld, Schnitzler — „Lasst erst die Nacht vorüber!“	182
Herman Sudermann — „Ehre“ — „Frau Sorge“ — „Sodoms Ende“ — „Heimat“ — „Schmetterlingsschlacht“	184
„Glück im Winkel“ — „Morituri!“ — „Johannes“ in veske drame	189
„Drei Reiherfedern“ in Nietzsche. — „Johannisfeuer“. — „Es lebe das Leben!“	193
Hauptmann in Sudermann. — Kam plovemo?	195
Hrvatsko pismo. (Dr. Fr. B.)	
„Hrvatski realizem“. — Njegova glasila. — Boj zoper „klerikalni pokret“. — Pobjeda naša!	196
Apologetične misli. (Dr. G. Pečjak.)	
Pravi učenjaki naravoslovci	199
Oton Zupančič, Silvin Sardenko pa lepa umetnost. (Dr. A. U.)	203
Slovstvo	
A. Stroj: Kratka zgodovina katoliške cerkve za šole — Bleiweis: Pouk krščanskim staršem. — „Družinski prijatelj“ — „Hrvatska Straža.“ — Knjižnica za ljudstvo. — Kirchenschmuck. — Dr. Šurmin: Hrvatski prepород. — I. Ch. O razumnej gorliivosti kaplanskej. — Schneider: Das andere Leben. — Hoensbroech kontra Dasbach.	
To in ono	223
„Slovenski Mefisto“. — Panteizem v slovenski poeziji. — „Pesem življenja“. — Ciril-metodijska ideja — Ruski učenjak o delu za zedinjenje. — Loisy na indeksu. — Balde — nemški Horac. — Slike v katakombah. — Kant — „filozof protestantizma“. — Herbert Spencer. — Paulsen o breznačelnosti naše dobe. — Evolucionizem na Slovenskem. — Apologetika na Ruskem.	
Glasnik „Leonove družbe“.	
Dr. Kosovo „Gradivo“ in nove kritike	238
Novi člani „Leonove družbe“	240

Listnica uredništva.

J. Š. v L. — Vprašali ste, ali bomo v „Katoliškem Obzorniku“ kaj izpregovorili o Motu proprio Pija X. o krščanski demokraciji. Kakor vidite, nismo, ker se nam ni zdelo potrebno. Prvič zato ne, ker je papeževo pismo bilo objavljeno le za Italijo. Pij X. je hotel s tem pismom pomiriti prepire, ki slabe „krščansko akcijo“ laških katoličanov in so se pojavili zopet zlasti na zadnjem katoliškem shodu v Bolonji. Drugič zato ne, ker pismo ni odredilo nič novega, ampak je le iznimek iz socialnih okrožnic Leona XIII. pa iz instrukcije kongregacije za krščansko demokracijo na Laškem (27. jan. 1902). Tretjič: tudi odstavek o politiki je do besede povzet iz okrožnice Leona XIII. „Graves de communi“ in ima torej isti pomen tu in tam. Nekateri so nasprotovali besedi „krščanska demokracija“, češ da ta beseda pomeni republikansko vladavino in ima torej za monarhične države v sebi revolucionarno politično tendenco. Leon XIII. poudarja v okrožnici, da je beseda res tudi to pomenjala, toda da je Cerkev ne umeva in odobrava v tem pomenu, ko rabi in odobrava izraz „krščanska demokracija“. Cerkev ne zameta nobene vladavine — na Francoskem priporoča katoličanom, naj bodo dobri republikanci, na Nemškem, naj bodo zvesti monarhisti — torej tudi ne more polagati v besedo „krščanska demokracija“ nobene take politične tendence. Ta beseda v bistvu ne izraža drugega kakor krščansko akcijo ljudstvu v prid in taka akcija je mogoča v vsaki državi, naj ima katerokoli vladavino. Seveda je pa prav tako nemodro, če bi kdo odtod sklepal, da je s tem katoličanom prepovedana politika. Namen krščanske demokracije po Leonovih okrožnicah je uveljaviti v državah ljubezen in pravico ljudstvu v prid. Polje krščanske demokracije sega torej tako daleč, kakor daleč segajo načela ljubezni in pravice. A kdo bi dvomil o tem, da ta načela segajo tuintam tudi v politiko? V zgolj političnih vprašanjih, v vprašanjih, ki so pravno indiferentna, demokratični kristjani seveda ne morejo govoriti v imenu Cerkve, lahko pa govore — in to je Leon XIII. izrecno poudaril, v svojem imenu, kot državljani, da le ne kršijo resnice in pravice. Le za Italijo, kjer so posebne razmere, vzdržuje sv. stolica znani: „non expedit“. Pojasnilo, ki je je dal Pij X. sam ljubljanskemu škofu, je torej tako naravno, da se je čuditi, kako je mogel kdo le za hip zlobno posumnjati o avtenciji tega pojasnila!

=== „Katoliški Obzornik“ ===

izhaja

po štirikrat na leto.

Cena 5 K., za dijak 2 K.

Naročnina naj se pošilja pod naslovom:

„Leonova družba“ v Ljubljani.

